

Tartalom

LVII. ÉVFOLYAM, 2. SZÁM

2003. FEBRUÁR

FALUDY GYÖRGY: Viharos évszázad (1925; 1928 [Fasori gimnázium]; 1957 [Nem jellemző Brazíliára]; 1968 [Fowey, Cornwall]; 1980)	3
ZALÁN TIBOR: Létismeretlenes egyenletek (Egy elmaradt telefon miatt)	8
DEMETER SZILÁRD: Az ötezer forintos bankjegy	14
LÁSZLÓFFY ALADÁR: Falu végén kurta mondat	26
KÁNTOR ZSOLT: Szövegyszomjúság (Regényrészlet)	28
JUHÁSZ ANIKÓ: Lábjegyzetek a tűnődéshez; Széljegyzetek a félelemhez; Időlemez	36
DOBAI PÉTER: Hang zum bösen (Jacob Böhme) (Vonzódás a Rosszhoz – vagyis: Önmagadhoz?)	40

TANULMÁNY

EGYED EMESE: Hercegek és mókák	42
KOCUR LÁSZLÓ: Csipkerózsika – még mindig ébredőfélben	61
MÁRKUS BÉLA: Titkok pályáján kerengeni (Szilágyi István: Hollóidő)	78

KRITIKA

TARJÁN TAMÁS: Az oszlop és az angyal (Sándor Iván: Drága Liv)	102
---	-----

JUHÁSZ ATTILA: Emberszag, magányszag (Zalán Tibor Papírváros c. regényéről)	108
OLASZ SÁNDOR: A közértelmesség kapillárisai (Vekerdi László „bizonyos értelemben szükségképpen bértollnoki” esszéiről)	114
DÉNES IVÁN ZOLTÁN: Modernitáskritikák a kölcsönös szolgáltatások társadalmának mérlegén (Kovács Gábor: A megátalkodott jóhiszeműség esélyei. Eszmetörténeti tanulmányok)	117

MŰVÉSZET

TROGMAYER OTTÓ: KASS 75	121
DARVASI LÁSZLÓ: Csodák, sebek, angyalok, és egy festő	123

Szerkesztői asztal a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

PATAKI FERENC festményei (Révész Róbert reprodukciói)
a 25., 39., 41., 101., 107. és a 120. oldalon
Pataki Ferenc, Révész Róbert és Darvasi László
a kiállítás megnyitóján a 123. oldalon

DIÁKMELLÉKLET

VADAI ISTVÁN: A félrecsúszott nyakkendő
(Megjegyzések Juhász Gyula: Anna örök című verséről)

FALUDY GYÖRGY

Viharos évszázad

1925

*„Fiatal vagy hozzá,” – mondták szülőim,
kik nem ismerték ugyan, de utálták,
tehát elloptam a Nagykönyvtár kulcsát
s végigolvastam Byron Don Juánját.*

*Bátorságával rögtön meghódított,
leszakította rólam a ködöt,
mely születésem óta feküdt rajtam, –
s hogy gúnyolta a kormányelnököket!*

*Milyen hódítón hangzott minden mondat,
de legfőként a szabad szerelem
gyors virágzása, őrült boldogsága
s vadító szépsége. Ez kell nekem!*

*A szoba forgott, reszkedett a térdem,
mellemben friss, jeges szökőkutak
fakadtak és mezítelen lányok
dörzsölték hozzám bűvös combjukat.*

*Hogy tanít, hogy mókázik, hogy világít,
idéz, füttyül, mosolyog vagy nevet!
A körülöttem élő nyárspolgárok
unalma mellett minő élvezet!*

*Elolvastam, tanítómesteremmé
tettem a lordot. Egy félnap alatt
a szabadság szellője átfújta minden
tagomon. Voltaire későbbre maradt.*

1928

FASORI GIMNÁZIUM

*Moraser tanár úr harmoniumon
zenélt, aztán felugrott: „Hol vagyok?”
és körbejárt. Aki a kottájában
rosszul mutatta, tíz pofont kapott.*

*Egyszer bejött az osztályba s zakóját
együtt vetette le a nagykabáttal.
Ingmelle volt csak, ezen a manzsetták
zsinóron lógtak. Ilyet ritkán láttam.*

*Kliment tanár a legjobb latinistát
ebédelni vitte haza Budára.
Bölcsészetről tárgyaltak a vendéggel:
ő, neje és két gyönyörű leánya.*

*Lusta dögökkel nem ismert irgalmat:
levéttetett velük kabátot, inget,
„tanulj, fiam,” sugallta s a hideg
kőpadlóra hasaltatta le mindet.*

*Bereczki lelkész gyengédebb volt nála.
Vasárnap prédikált. Nyögtünk, amíg
dumált: „Beszédem három részes máma:
első rész, második rész, harmadik.”*

*Szólt a zsidókról, épp a Vörös tenger
falai közt. „Ha hal kidugta orrát,
fogták, kihúzták s eltették későbbre.”
Röhögésünket nem gátolta korlát.*

*Szigethy Lajos magyar irodalmat
tanított s ő volt mindannyiunk atyja.
Negyven évig élt nejevel szerényen
s pénzét mind szegény diákokra hagyta.*

*Csap utca, Tabán: ott élt apró házban,
(rég eltűnt), nyáron nyíló rózsakertben.
Kár, hogy Adyt nem tűrte; Kozma Andor
csinálmányait szerette, meg engem.*

*Utáltuk ifjan, de emlékezetben
iskolánk nagy lett és egyre nagyobb:
ismereteket kaptunk s humanizmust,
nem üres tényeket meg adatot.*

*Az osztályból egyedül én élek csak
s már nem sokáig. Mikor elmegyek
iskolám előtt a Fasorban, torkom
elszorul s mélyre hajtom fejemet.*

1957

NEM JELLEMZŐ BRAZÍLIÁRA

*A Copacabana szállodában alszom.
Telefon csenget. „A Belügyminiszter
kiván beszélni önnel.” A fenébe,
mi közöm hozzá, mit akar velem?*

*Nyugodt szavú ember nagy ritkaság
Brazíliában, de ő az. „Bocsánat
a zavarásért. Ön magyar. Tán tudja
s megadja nekünk a goulash receptjét.”*

*„Gulyás receptje fél háromkor éjjel?”
„Ugy van. Megadja?” – „Persze. De minek?”
„Itt ülök négy kondérral, szakácsokkal
a kikötőben. Hajnali hajóval
kétszáz magyar emigráns érkezik.
Hallottunk kedvenc étkükről. Ezért
reggelire goulasht főzünk nekik.”*

1968

FOWEY, CORNWALL

*A Golf áramlattól kis pálmák nőnek.
A sziklaparton langyosabb a nyár.
Thomas Treffrey még várúr. Néki minden
kémény után két hízott liba jár.*

*Nagyon jóképű a postáskisasszony.
Ha alkonytájt találkozol vele,
megszólít: „Azt hiszem, kihordom holnap.
Anyjától jött Rómából levele.”*

*A kikötő: halásznép s a királynő
fehér hattyúi. Ha akárcsak egyet
is bántalmazol, a halálítélet
kimondatik rád, bár megkegyelmeznek.*

*Az agyagot nagy kínai hajókkal
hordják el. Ekkor hiánytalanul
áll sorfalat a matróz. Máó könyvét
olvassák fel nekünk kínaiul.*

*Nincs pletyka. Onanistáknak néztem
a fiúkat és szüzeknek a nőket,
holott éjente, parti farakások
mögött álltukban hergelik meg őket.*

*Tizenegy után a kocsmá bordélyá
alakul át; négy szépleány fogad.
Csak két hónap után hallottam erről;
itt lassan tudni meg a titkokat.*

1980

*Erdei ösvény helyett aluljáró,
benzinbűz, nem virágok illata,
szilikon kebel-dagasztó, vibrátor,
nem a női mell rózsás csillaga, –*

*ne őrjöngj mégsem. Ritka lett a mámor,
de eléred, ha nagyon keresed.
Maradj távol a végső orgiától.
Az öröm puha, gyenge kerevet.*

*Inkább figyeljed a lebukó holdat
ahogy majd, mint te, könnyű ködbe olvad.
Kultúra nélkül örök a hiány.*

*Ész, szellemet keress, ne adatot.
Olvass, bolyongj, szeress. Nagyon kívánj
boldognak lenni. Én is az vagyok.*

ZALÁN TIBOR

Létismeretlenes egyenletek

EGY ELMARADT TELEFON MIATT

Kiköp

*a szálloda magából
szédelvek verejték áztatja el
ingem hallgatom a tenger verése
hogyan szelidül bele a szomszéd
hotel egész nap nyüzsgő latin zenéibe*

Reggel

*a parton kagylókat
szedtem miket a hullámok gazdáik
nélkül vetettek ki a finom parti homokra
messzire néztem de nem láttam túl
másnapos szemem hullámzó vérfüggönyén*

A tenger

*vöröslött-e játszva vért és
lebegést vagy valóban
megszakadt bennem valami
a szememen át szakadt meg a szív
adása megtántorodtam levertem
a fény lebutított a várakozás
bár nem tudtam mire várok
ennyire nyugtalan így elveszetten itt*

Itt holdsütésben

*lovakat láttam a tengeren
vágatni vállamra sólymok
ültek egy zongorából előtörtek
a megtévelyodott orchideák és az
ablak keretéről fejjel lefelé lógott az isten*

Majd elmesélem
hogyan tördelt apró
szilánkokra az egyedüllét
szobám márvány hidegében
szobrász a magány kifaragja a láz
nyugtalan formáit és a sötét mélyén verdeső
jajdulásokat a reménytelenség durva tömbjeiből

Ha akarod
elmondom hogyan
roppantotta szét a tarkóm
a sás közé rejtőzött szárnyas
oroszlán hogyan prédikáltam
a larnacai templomtéren vakító
napsütésben a béna és néma madaraknak

hogyan
érkeztek meg
egymás után a hold
felől a denevérek sötét
esőként áztatva el a tengerpart
sótól és szélről és sóhajtól fehér szikláit

És hiába
vártam ismét
nem jött el a hajó
nem hozta árbocán a
szerelem vagy a halál ezüst
jeleit csak a három kígyó
tekeredett elő a tenger felől
a kikötő olajos betonjára hol
egyedül álltam várakozás nélkül
a régről itt hagyott sirályvijjogásban

És háromszor
fojtott meg a három
rettenetes tengeri féreg

*Az éjszakáim
magányosabban
teltek mint ha egyedül
lettem volna mert már én
sem voltam velem üresség lakta
testem
visszhangtalan
sötét és álomtalan
tompaság a lelkem valahol
kint lebegett vacogott minden
éjjel a vizek fölött ahol egykoron
a nagyobb lélek lebegve megjelent és
már nincs ott és már soha nem fog oda visszatérni*

*Kulcsra zárt
ajtómon átjártak
a sötétséggel megrakott
vonatok testemen tolattak
keresztül a tehervagonok át
meg át reggelente szétvagdalt
összeroncsolt darabokra szaggatott
emberemlék-cafatokat rugdostak ágy alá
roppant bakancsaikkal a vidám tekintetű kalauzok*

*Ha nem aludtál
éjjel én úgy sajnálom
ahogy a platánfákat siratom
az abonyi
állomás előtt
melyeket szélvihar
döntött ki vagy térdre
rogyasztott a fejsze benzines fűrész*

*de az
is lehet ott
állnak a platánok
az állomás előtt most*

*is mint régen és mindig
csak az én beteges
és lelkiismeret-furdalásos
képzeltésem pusztította ki
őket hogy jobban tudjak magamnak
fájni ebben az értelmetlenül
megkoreografált sértődött szenvedésben*

*Ha nem aludtál
várakozva a hangra
téged szólító éjszakában
én szégyellem a némaságot*

*Lézengő ritterek
és bohócnak öltöztetett
sunyi katonák vittek fénytelen
ösvényeken a cészár palotájába
a kertben pávák rikoltoztak s terítették
szét pávaszemekkel villámló farkukat a
nyugtalan tenger felé az öbölben két hadihajó
vigyázta a kertet célzott ágyúkkal a sétány irányában*

*Hosszú asztalokon
roskadozó étkek füstöltek
s az üvegpadlón keresztül
látni lehetett a falvakban éhezőket
az elmocskolt kalapokat vállakat nyálukat
csorgató kóborkutyákat
futkározni a szennyhalmok között
trágyával megrakott számárcordékat
nyiszorogni a kásás sáros utak kátyúiban
megcsonkított
koldusokat és elmocskolódott
tekintetű gyerekeket csellengeni
az utak mentén markukat éhesen az
asztal felé fölnyújtva könyörgőn morzsáért
csontokért*

lerágott csontjaikért
fölnyúlni csontsovány
öregasszonyokat ülni a szaros
árokpartokon szakadt ruháikban
meztelen feketéllő bütykös csontlábbal

és a
tányéron
kukacok váltak ki
hemzsegték elő a
barna sültből peregtek
ki az ezüstösen derengő
töltött csukából tekergőztek
föl a kaviárpöttyök alól a piros
csirkecombok rostjai közül
és búzihódt húggyá poshadt
poharamban a drága
vörösbőr a gyöngyöző
pezsgő az aranylő
whisky

Két oldalról
fogták karomat
vittek lóbáltak a fák
fölött rángattak röhögve
akár kötélén tornászó bohóc
lettem volna húztak a tengerparton

át a tengeren
át a hold és föld
között megszállásodott
levegőben fehér házak között
felhők között és az ébredező angyalok
háza előtt húztak végig verejtékemben húztak
fejfájásomon
ráncigáltak keresztül
forgó földre állítottak a bohócnak
öltözött katonák Európát szétlézengő ritterek

*Ha nem
hinnél nekem
úgy megaláz hitetlenséged
bizalmatlanságod
szétdönti önbecsülésem
még ég felé meredező romos
díszleteit és minden ami eddig történt
és mind a szenvedés csak rosszul
értelmezett színjáték volt hol
színész s néző összecserélte
a szerepét vagy csak a
rendező nem értette
jól a szövegkönyvet
és a
tragédiából
bohózatot rendezett
(ám ha ő tudta jól és ez
is megengedhető – a legtöbb
komédia mélyebb és megrendítőbb
a félreszerkesztett tehát nevetséges tragédiáknál)*

*ha nem
hinnél nekem
kinek mesélem majd
el amikor kiköpött a szálloda
magából és szédelegtem verejték
áztatta el ingem hallgattam a
tenger verését hallgattam
lassuló szívverésemet
hallgattam magam
halogattam a
csöndben*

DEMETER SZILÁRD

Az ötezer forintos bankjegy

A rendőr hűledezve vizsgálta maga előtt a feljelentést:

– Maga ezt komolyan gondolja? – nézett az íróasztal túloldalán feszengő őszes férfire.

– Igen – fészkelődött a feljelentő. – Kérem szépen, én tényleg nem gondoltam semmi rosszra.

– Azért szeme van, nem? Látni lát vele? – a rend derék őre nem tudott napi-rendre térni az ügy fölött.

– De hát, mondja, rendőrfőnök úr, maga gondolt volna ilyesmire? – a férfi mintegy önmagát győzködte, valahogyan a szégyent akarta elhárítani.

– Nos, az igazat megvallva, nem, és nem én vagyok a rendőrfőnök – emelte fel a telefonkagylót, csak azért, mert tudok magyarul, lám, már titulusom is kerül, nyugtázta jólesően, annak idején Bukarestben mennyit ugratták az akadémiaán, mert olyan elszántan tanulta a nyelvet, olyán létére már akkor Erdélybe készült, édesanyja miatt, röviden tárcsázott, s míg a vonal túlsó végén hosszan kicsengett a hívás, lehalkított hangon bizalmasan odaszólt a várakozónak. – Azért jó dolog, hogy már ott is van digitális központ. Régebben... – legyintett, száműzvé a központos kisasszonyok rémképét. – Halló, na végre – erősítette fel a hangját. – Ott van a kapitányotok? Ja, te vagy az? Radu vagyok, a meggyétől. Szervusz, szervusz, de ez most mellékes. Van előttem egy feljelentés. Ismersz valakit a városotokból, aki megfelel a következő leírásnak: közép-magas, cigány... Mi az, hogy sok közép-magas cigányotok van? Várj, fejezzem be. Szóval, cigány, fiatal, olyan huszonéves, tisztán beszél magyarul... A fene essen beléd, Andrei, tudom, hogy csak magyar cigányaitok vannak, minek vagy úgy oda. Tehát olyan, aki valószínűleg többször dolgozott már Magyarországon, rendszeren öltözködik, és, várj, ezt most idézem, „nagyon ártatlan tekintete van”. Hogy a cigány akkor is ártatlanul tud nézni, ha malaccal a hóna alatt kapják el? Hagyjuk most az ócska vicceket! Inkább nézz utána, ki az, aki illegális valutaváltással foglalkozik nálatok, mert a gyanúsított hamis pénzt adott el... Azért járj utána! – csapta le a kagylót. – Azt mondja, hogy ott csak egy fehér férfi valutázik, aki alacsony és vén – nézett tűnődőn az öregre.

– Az a fiatal cigány mondta, hogy onnan való – erősítette kétségbeesetten a kárvallott.

– Ha hamis pénzt adott el, akkor miért pont ebben mondott volna igazat? – Istenem, a hülyeség örök, gondolta magában. – Nos, kedves uram, ha valami eredményre jutunk, akkor értesítjük – állt fel az asztaltól, és túlzott szívé-

lyességgel kísérté ki az öregurat. Vén ökör, mondta magában, ahogy becsukta az ajtót, de azért érthető: ebben a fene nagy demokráciában annyi külföldi pénz forog feketén, csoda, hogy a márkát nem tévesztik össze a forinttal. Viszont utána kellene néznünk, mi a francot csinálnak ott azok, a fát egyre lopják le a hegyről a falusiak, dacára a jelentős rendőrségi állománynak, a múlt héten a budapesti főkapitánysággal kellett végeérhetetlen beszélgetéseket folytatni, most még ez a pénzhamisítás is, kuncogott fel, és még egyszer megnézte a bűnjelet. Első ránézésre is ordított róla, hamisítvány. Mégpedig nagyon amatőr hamisítvány.

Radu ismét telefonált:

– Bent van a főnök, Margitka? – ha a közelben nem tartózkodott kolléga, a titkárnővel magyarul beszélt, amennyiben románul válaszolt, akkor a megyei rendőrfőnök hiába tagadtatta le magát. – Átmegyek, van egy érdekes ügyünk, szeretném személyesen megbeszélni a „fönccsivel”, persze, hogy kérek egy kávét is, drága – „föncsi”, ez nagyon tetszett neki, Margitka becázta így mindannyiuk főnökét azon ritka alkalmakkor, amikor nála aludt. Jó is, hogy most nincs bent a parancsnok, mire visszajön, Margitkával talán sikerül összeütnünk egyfajta környezetrajzot, végül is oda való, szedte össze a papírokat, hátha kiküldenének terepre, indokolt lenne: emberrablás Pesten, már megint Pest, francok, káromkodni azért még kell tanulnom, fene, franc, baszott, hét-szentségit!, ennyit tudok, tolvajlások, a fatolvajok fejszével támadtak a rohamosztagra, megkergették őket, nemi erőszak, pénzhamisítás – mit csinálnak ott a kollégák, kérdezte ismét magától?

Tudod, Radu, csicseregte Margitka, nálunk nincsenek gyökerek, a környező falvakból költöztették be a népet, mindenki a gyárból élt, osztán bezárták, ez is milyen édes benne, „osztán”, gondolta Radu, „mondani csak tiszta magyar beszéd”, figyelmeztette a szekuritátés viccelődve, amikor végre ide helyezték, s azóta nemigen került semmi haza, folytatta Margitka, csak a pénz Magyarból, felírni, jegyezte meg magában Radu, Magyarból, Magyarba, ragozta, meg a fa, hát mindenkinek meg kell élni valamiből, nem, a kommonisták elvették az erdőket, kommonisták, többet kell ide járnom kávézni, somolyodott el Radu, hát a parasztok most visszaveszik, ami az övék.

– Volt – szólalt meg végre Radu.

– Most is a miénk – sértődött meg Margitka, és hol marad a parasztozás, kérdezte magában Radu.

– Ezen ne veszekedjünk, drága – simított végig Margitka kezén.

– Hát a föncsi? – váltott témát Radu.

– Bukarestből kellene jöjjön – nyújtotta el a magánhangzót amúgy székelyesen Margitka, megrázkódott, tudta, ilyenkor a parancsnok mindig ki van vetkőzve magából. „Egészen ki van kelve a képiből...” – szokta suttozni a telefonban Radunak.

A megyei rendőrfőnök tényleg elég morózus hangulatban lépett be az ajtón, felvonta a szemöldökét a kávéspoharak láttán, valamit morgott, amit vehettek akár helytelenítésként, akár köszönésként is, csak a fejével intett Radunak, befelé.

– Akarsz-e a menyasszonyom lenni, Margitka? – lépett ki a parancsnok szentélyéből Radu.

– Magának még most is csak viccelődni van kedve, pedig láthassa, mennyi dolgom van – nézett fel a gépelésből Margitka, hivatalosra vette a hangnemet, bár megmaradt a magyar nyelvnél, látván, a főnök nem követi a „magyar kisfőnököt”, ahogyan itt Radut becézték.

– Isten ments, drága kisasszony – kajánkodott Radu. – küldetésbe megyünk.

– Jujj! – pattant fel az íróasztal mellől Margitka –, tényleg nem ugratsz? – a könyvelői tanfolyam elvégzése után rögtön jelentkezett a titkárnői állásra a rendőrségnél, „kalandokra vágyok”, magyarázta a legjobb barátnőjének, igaz, elhallgatta, hogy a keresztanyja már régen itt dolgozott, egy kis protekció nem árt, mondta az apja is, ebben a szűk világban, de eleddig a legizgalmasabb munkája a jelentések kivonatolása volt, viszont a szakzsargon – még hozzá románul – egy csipetnyi izgalommal sem kecsegtette ezidáig, semmi vér, hogyan szúrt az egyik, hogyan csapta agyon baltával a másik, semmi, szűrőfegyvernek látszó tárggyal, fordította le magának, mi az, hogy „látszó tárggyal”, vagy szűrőfegyver, vagy nem az, kérdezte az egyik éjszaka Radutól, szerette, ahogyan a férfi nyugodtan elmagyarázta neki, nem mindegy a gyanúsítás, illetve a konkrét vád, amíg nem bizonyítasz, addig ártatlan a delikvens, fogalmazott Radu, Margitka meg arra gondolt, ezért megéri veszekedni az anyjáékkal, ingázott, legföljebb majd azt mondja, sok volt a munka, bent aludt Katinál, szerencsére Katinak nincs telefonja, viszont Raduval emiatt csak kevés időt tölthetett, nem mintha a férfi ezt valaha is felpanaszolta volna, de akkor is, az anyjának már az kínosnak tűnt, hogy a rendőrségnél dolgozik, és ha – ne adj, Isten – az otthoni hétvégeken bemerészkedett valamelyik diszkóba, akkor nagyon hamar „lerendőrkurvázták”, bezzeg, amikor valakinek útlevelel kellett, vagy amikor a sofőrvizsgához akarták benyújtani a dossziét, akkor kedves Margitkám volt, hozták a kávé és a szappant, szipogott is eleget Radunak, hogy ez így nem jó, tisztára tudathasadás, Radu persze mindig kinevette, hát akkor mit mondja én, szokta kérdezni, azt, hogy szeretsz, törleszkedett Margitka, viccölsz, Margit, igyekezett Radu imitálni egy részeg székeltyt, de hát ez nem vicc, legalábbis Margitka úgy érezte, nem adta oda magát senki másnak, csak Radunak, még a rendőrpapancsnoknak sem, pedig azóta lehetne, mit lehessen tudni, rendőrségi szóvivő, mutatnák a tévében, az alkata megvan hozzá, románul is tud annyira, ezek a székeltyek meg aztán adnak munkát, s most, lám, „bevetésre” megy – Tényleg nem hülyéskedsz? – nagy izgalmában arra sem figyelt, hogy a főnök

talán meghallhatja, és akkor lefújva az egész akció a túlzott személyes érintettség miatt.

- Nem, drága - fogta meg az állát a férfi. - Hazamegyünk. Hozzátok.

- Ó - Margitkának, enyhén szólva, megcsappant a lelkesedése. - Hát ott semmi érdekes se történik, meg aztán én nem is tudhatok ott „beépülni” - ráadásul, és ezt már nem merte megemlíteni Radunak, megígérte a szüleinek, rendőrhöz soha nem megy férjhez, hogy’ állítson be most egy ilyen vőlegénynyel.

- Gyerünk az irodámba, ettől a pillanattól az én beosztottam vagy - fogta meg a könyökét Radu, a folyóson viszont egy szót sem szóltak egymáshoz.

- Mondd, szerinted mennyire lehet érezni, hogy román az anyanyelvem? - Radu különös gonddal formálta a magánhangzókat.

- Háát... olyan idegenes a kiejtésed, de csak mintha Kolozsvárról jöttél volna - Margitka nem akarta elpuskázni élete első küldetését.

- Ez az - csapott az asztalra Radu. - Nagyon jó. Kolozsvár! Így legalább nem lesz feltűnő, ha néha román szavakat keverek a beszédembe, ott egyébként is úgy beszélnek - a tavalyi továbbképzőn vette észre. - Szóval: kolozsvári könyvelő vagyok, egy itt szervezett szakmai bulin ismerkedtünk össze, te azért nem beszéltél rólam, mert nem tudtad eldönteni, komolyak-e a szándékaim, apám román, anyám magyar, így legalább nem „maradunk akkora hazugságban”, és legalább új nevet sem kell kitalálnunk.

- Okszi - mintha csücsörített volna Margitka. - Bár így is baj lesz a szüleimmel.

- Nem baj - szedelőzködött az újonnan kinevezett vőlegény -, majd leisszuk.

*

Hm, morfondírozott Radu, alibinek nem is rossz, miközben megadóan bólintott a közúti rendőr felé, hát a könyvemet mikor kapom vissza, kérdezte - szándéka szerint - tört románsággal, majd, vonta meg a vállát a helybéli rendőr közömbösen, ez is a megyeszékhelyről jön, azt hiszi, övék a világ, na, most majd meglátja, sose törődj, haver, szólt át a másik sofőr, kettejüket bűntették meg az elágazásnál, ahol a kisváros felé lehetett letérni, hogy miért, az ördög sem tudja, holnap már ismét kezemben a könyv, te tetű, szólt oda a „zsernyákra”, visszavásárolom, kacintott Radura a helyi nagymenő, hja, én is visszakapom, gondolta Radu, szóval így megy ez itt, nagyot fog nézni a kollega, mindegy, játszunk egyelőre tovább, Margitkát oldalba kellett böknie, nehogy elröhögje magát, bunó ziuá, igyekezett elnyújtani az „ő” betűt, lá révéderé, tette hozzá mosolyogva Margitka, a kanyar után már nem bírták visszatartani, mindketten tomboltak a jókedvtől, Margitka cuppanós pusztit nyomott az arcára, haláli vagy, vihogott, haláli, „mortal?”, fordította volna automatiku-

san Radu, ezeknek a magyaroknak még a halál is kacagság, székelvényeknek, javította ki magát, emlékezvén még Margitka zsörtölődésére valamelyik éjszaka, székelv szarta a magyart, idézte volt akkor egyik klasszikus írójukat, vagy nem is, ezt a vasvillás öreg mondta, aki a ganyézós villájával „hajtotta meg” a magyarországi turistákat a kaszálójáról, ide szartak nekem, magyarázkodott, ehejré, ahajt benn, ehejt az a közel, ahajt meg a távol, tanulta akkor, a sok „ácéistennyiladécés körbeokádta a pionyértábort”, a diáktalálkozóon tényleg sok gondot okoztak a részeg fiatalok, de ez a rejtvény volt a legérdekesebb a számára, „ácéistennyiladécé”, mi a franc ez, Margitkát kellett segítségül hívnia, mint akkor is, amikor a „medvés” öreget hallgatta ki, tulajdonképpen ekkor került közelebb Margitkához, az orvos utasításai szerint igyekeztek kíméletesek lenni a beteghez, hát oszt’ mi a fene franc történt vóna, mérgeződött az öreg, kaszálók, kaszálók, oszt’ jön a medve, odabaszok egy istenmáriásat, mire kaptam egy akkora pofont, hogy Máris sem adott vót akkorát, amikor a komával három napig elé se bújtunk az Asszonboszontóból, s asztán usgyé, csak a főúton nyikkantottam el magam, ekkor lépett a színre Margitka, megigazgatta a párnát a bácsi feje alatt, demér’ kellett visszamennie, János bácsi, kérdezte, mintha a lánya lett volna, az első kocsi behozta volna a kórházig, nem veszített volna ennyi vért, mér’, hát mér’, mert ott maradt a kalapom, még a nagyapámé vót, s akkor megint eszeverték, bólintott Margitka, mintha csak egy lagziról beszélne, essze hát, ott ette e rosseb a kalapon, micsináltam vóna, s ezért majdnem meghalt, szólalt meg Radu, az öregnek nagyon nem tetszett a magyarul beszélő egyenruhás, nohát, legyintett, Pista komámnak annak idején a fél tökét szakította le egy medve, s azóta is ott eszi a fene minden bálban, diszkóban, amióta megmurált az asszony, legyintett, adjon egy szivarat, akár-melyikük lehetne egy János bá, nézte az út szélén ballagó embereket Radu, fura egy népség lakik itt, gondolta, most mire gondolsz, törte meg a csendet Margitka, fura egy népség lakik itt, mondta ki hangosan is Radu, bunkók, fröcsögött Margitka, nem méssz be a rendőrségre, nem, majd holnap, rázta a fejét Radu, egyelőre „lássuk a medvét”, vigyorodott el.

*

– Már tegnap vártalak – nyújtotta kezét a helyi rendőrparancsnok. – Itt a sofőrkönyved is – kutatott a fiókban, majd az asztalra dobta a műanyag kártyát.

– Pedig pénzt nem adok érte – somolyodott el Radu. A rendőrfőnök arca megrándult.

– Hát ezt meg honnan veszed? – vetette oda foghegyről.

– Balázs Lászlótól, Bandi komám – nyomta meg a helyi parancsnok nevét Radu. – És még le is tetűzte az emberedet.

Andrei-András-Bandi, a rendőrfőnök leült:

- Nézd, jó lenne, ha már az elején tisztáznánk valamit. Néha nem árt behunyni a szemünket a kisebb vétségeknél, csak hogy a nagyobbakat felgöngyölítsük. És még mindig inkább száguldozzanak, ha nem sajnálják az autóikat ezen a rossz úton, mintsem inkább egymást bicskázzák, nem beszélve a többről - poccentett Radu felé egy vaskos dossziét.

- Bandi, barátom - negédeskedett Radu -, mi a fene folyik itt?

- Ami mindenütt - tárta szét tétován a karját a rendőrfőnök, ugyanazzal a mozdulattal elővett egy konyakos üveget, meghúzta, majd poharakat is tett az asztalra.

- De, kedves barátom - hajolt át a poharáért Radu -, ti itt kurva sokan vagytok.

- Negyvennégyen, kiskatonákkal együtt - jegyezte meg fakó hangon Andrei-András-Bandi. - De te azért jól megtanultál magyarul, hallod-e? - csillant végre valami érdeklődés a szemében. - Pedig annak idején, Bukarestben, alig tudtam belédverni az „a” hangot, emlékszel?

- Állj, koma - emelte fel a kezét Radu. - Nem inspiciálni jöttem - ezt a kifejezést is Margitka szokta használni, ha „Bukarestből jöttek a felesék”. - Csak nem értem, nektek gépfegyveretek van, meg minden, azok meg fejszével kergetnek meg benneteket.

- Te lőnél? - emelte fel végre a tekintetét András. - Ha a Nagy Román Alföldön lopnák a búzát, vagy mittudomén, te lőnél?

- Igen - mondta csendesén Radu. - Igen. Legalábbis a levegőbe.

- Azt itt baszhatod. „Milicista” vagy, csöszd meg, gyűlölnek. Egy kanál vízben megfojtának. Levegőbe, hogy el ne röhögjem magam - tette el az üveget a régi barát. Radu érezte, hogy ezennel a beszélgetés befejeződött. De azért szeretne volna folytatni.

- És a felesé... - a barátja keze ökölbe szorult. - Szóval, a felebaráti szeretet? Nem katolikusok?

- De. Többnyire azok. És inkább vasárnap délelőtt. - mondta a rendőrfőnök. - Itt van az összes jelentésem - állt fel hirtelen. - És Radu: ha el akarsz vegyülni, húzz farmert, errefelé zakóban még a polgármester sem jár - húzta be az ajtót maga után. Mit mondtam rosszul, tápászkodott fel Radu is, mi lett ebből az emberből?

*

Jajj, Margitka, hogy magácska milyen fess fiatalembert fogott, a tömbház előtti padon úgy ültek a szomszédasszonyok, mintha tollászkodnának, kolozsvári könyvelő, mondta büszkén az édesanya, félig román, de úgy beszél magyarul, magam sem különbül, tette hozzá, jajj, ne mondja, kolozsvári, kérdezte a szomszéd lépcsőház pletykafelelőse, a kisunokám is oda jár egyetemre, és mi-kor lesz az esküvő, kérdezte a harmadik, Margitka letette a telepakolt be-

vásárlószatyrokat, tudj' Isten, egyszer meg kell nézzük, találunk-é, hát, majd összecsiszolódnak, mint münk az embőrrel, és a fia, csattant fel Margitka, idegesítette ez a sok „káráló tyúk”, ahogyan az apja nevezi őket, nem férik a bőribe', mán megint benn van a börtönbe', ha arra járna, megnézhetné, Margitka, pislantott fel laposan az anyóka, ha láttyák, ugyi, hogy a rendőrségtől járnak hezzá vizitába, hátha kiengedik hétvégire, mit követett el, kérdezte csendesebben Margitka, mit hát, megbulált egy kurvát, oszt' az feljelentette nemi erőszakér', pedig még fizetett is a csóró, szerintem még mindig azért jár rá a rúd, mert a forradalomkor fejberúgta azt a szekust, Csürkelábat, lihegett mellettük asztmásan egy öregember, nem az az erőszak, amit a maga fija követett el, hanem amit máma iccaka csinálhattak a diszkósok, a fél milícia künn van a Kerek-erdőbe', hörögte el végre, hogy anyjuk ne szülte vóna meg őket, hadonászott a szomszéd pletykafelelős, és hát kicsodát, kicsodát, telepedett le az öreg, gombával tele hátizsákját lába közé fogva, azt a korcsot a belső uccából, né, tuggyák, aki egy kicsit süsü, a vénember a feje előtt a kezével intette, milyen süsü, ne mondja, sápítoztak a vénasszonyok, egy kóláért, asszonygák, adta a jól értesültet az öreg, egy kóláért, kérdezte a rendőrfőnök, én megkérdeztem, magyarázta a kisebbik, hogy egy pezsgőért nem-e szopna le, erre asszonta, hogy csak a kólát szereti, hát akkor azér', mondtam, kivittük ketten izével, né, intett balra, Kalányos Csingacsukkal, én előlről szoptattam, ő meg hátulról nyomta, mit értesz azalatt, hogy „hátulról nyomta”, kérdezte a rendőrpáncsnok, miközben a halántékát dörzsölte, úristen, gondolta, ha ezt Radu elolvassa, és micsoda nevek, Csingacsukk, legalább helyesen írták volna a keresztlevélben, a gyorsírónő közönyösen jegyzetelt, hát, baszta, mit, vont a vállát a megszeppent gyerek, látott valaki, kérdezte a rendőrfőnök, az egész diszkó, szólalt meg a cigány is, hogyhogy az egész diszkó, hát kigyűltek, körbeálltak, és biztattak, mindketten egyszerre magyaráztak, mi az, hogy biztattak, hitetlenkedett Andrei-András-Bandi, hát, mindenfélét kiabáltak, adjál neki, jó vagy, ilyeneket, és azután, kérdezte a lánytól, semmi, mondta az, visszamentem a pult mellé, hányingerem is volt, mondtam is a kiszolgálónak, hogy milyen hányingerem van, de ami igaz, az igaz, ők a kólát megfizették, pedig őket is mindenki kacagta, fogta bővebbre mintegy felmentésként a beszámolót, akkor meg, kedves asszonyom, fordult a feldúlt nő felé a parancsnok, mit kersett a maga lánya a Kerek-erdőn, végül is legalább egy kilométer a diszkótól, a diszkó közönsége nem kíséri ki ezeket a fiúkat csak ezért, nem, nem, az a diszkó mellett vót, mondta a lány is, elment, hogy felakassza magát, mert ezek meggyalázták, sziszegett az anya, nem, mama, szólalt meg a kislány mégegyszer, csak fosnom kellett, és tudtam, hogy otthon nincs víz, vagyis nem lehet lehúzni a budit, tette hozzá, a rendőrfőnök felé fordulva, és hát, ott elaludtam, no, a két fiú felröhögött, kuss legyen, majd a börtönben röhöghettek, csattant fel a parancsnok, szent szar, nézett maga elé, ebben a hónapban már a második

nemi erőszak, maguk most elmehetnek, intett a lány és az anyja felé, fiúk, mondta komolyan, amikor becsukódott az ajtó, a börtönt semmiféleképpen sem úszhatjátok meg, de ha együttműködtök a rendőrséggel, talán csökkentik a büntetéseteket, mondjátok meg nekem, ki a fene hamisít itt forintokat, tuggya mit, állt fel Csingacsukk, megbilincselte kezét az asztalra téve, inkább megbaszom a maga feleségét, ha a pap majd ráunt, de nem vagyok árulkodós, mire a rendőrfőnök irtózatosságot adott neki, a cigányfiú orrából, füléből, szájából kezdett folyni a vér, hiába pofozkodik, ugrott fel a kisebbik is, mindenki tuggya, hogy a maga feleségét a lenti pap bassza, ezért van úgy oda, ő is kapott egy pofont, a gyorsíró fel sem pillantva írta, hogy csatt.

*

Radu elgondolkodva lapozgatta a gépelt oldalakat.

– Akkor Bandi ezért ilyen... – nem jutott eszébe a megfelelő magyar szó – „aiurit”.

– Elszállt, kedvesem – bújt az ölébe Margitka. – De hát ezt mindenki tudta.

– Én nem tudtam – emelte fel a hangját Radu. – Mit tudott mindenki?

– Drága, ne húzd fel magad – dörgölőzött Margitka, te jó Isten, gondolta Radu, ezt a nőt a végén még el fogom venni feleségül, mindig tudtam, hogy a kispolgári nők visznek engem a sírba. – A barátod – nyomatékosította mondanivalóját az extitkárnő – egyszer rajtakapta a feleségét, amint a lenti katolikus pappal, tudod, na – elpirult, mintha még mindig az az elsőáldozó kislány lenne, aki először gyónta meg a bűneit. – És, asszonygák – csacsogott izgatottan –, hogy akkor csendesen csak annyit mondott Bandi: ha már elkezdtetek hentelegni, fejezzétek is be, azzal megfordult, bement a kocsmába, ahol elmesélte a sztorit a szogálatban ott ivó beosztottjainak. Azóta ilyen – Margitka megszeppent Radu elsőtől arca láttán.

– A kutya úristenit – Radu észre sem vette, hogy új káromkodást tanult, a tegnap este használta az „apósa”, miután lefeküdtek, áthallatszott szobájukba az öreg zsörtölődése, hogy az én lányom egy ilyen korcsitúrával izélteti magát, mi az a „korcsi túra”, suttogta Radu, tudhatnád, vihogott a lány, románul is így mondják, se nem hal, se nem hús, vagyis sem nem román, sem nem magyar, konkretizálta Radu, egen, lihegte Margitka, és ez baj, kérdezte Radu, miközben lehúzta a lányról a hálóinget, nem, csókolta meg a mellkasát Margitka, vót itt egy szekus, kezdte, otthon néha akaratlanul is tájnyelvbe váltott, akinek vót két fia, csúszott lennebb a férfi teste alatt, és azok alig tudtak románul, de ettől függetlenül mindég megverték őket a focipályán, akkor meg mi a baja apádnak, fordult a hátára Radu, hagyd el, mondta Margitka, az a baja, hogy nem lettem fiú.

Másnap este vacsora után az öreggel ketten maradtak a „nagyszobában”, Margitka anyjával kint a konyhában mosogatott. Az apa kitöltött két vizes-

pohárnyi pálinkát, „fájintos kis pájinka”, gügyörészte, azután némán játszadozott a tévé távirányítójával.

– Hát, édes fiam, mesélj magadról – vett magán erőt az öreg.

– Furcsállom az itteni embereket – krákogott Radu, a „pájinka ténleg fájintos vót”, állapította meg magában.

– Mer’? – kérdezte az „apósjelölt”.

– Hát – bátorodott neki Radu –, anyám mindig a székeliek vendégszeretéről, a legtisztább magyar nyelvjárásról, ilyesmiről beszélt.

– Értelmiségi takony – intett bizonytalanul az öreg, és Radu nem tudta, hogy a Duna TV-re értette-e, amely csatornánál éppen megállapodott a nyugdíjas tanító, vagy az anyja meséjére. – Megmondom, édes fiam, mi van itt: gazemberség.

Az „édes fiam” csak amolyan megcsontosodott szóhasználata volt az após-nak, Radu nem is érezte magát megtisztelve.

– Például ez az erőszak... – folytatta az öreg.

– A kólás? – kérdezte Radu szórakozottan.

– Te honnan tudsz róla, hiszen egész nap alig mozdultál ki? – nézett rá Margitka apja, és Radu most már végképp nem tudta eldönteni, szórakozik-e vele, vagy csak részeg.

– Margitka halotta valahol, és akkor felhívtam telefonon Bandit... – na, most elárulta magát, silány egy nyomozó vagy, emésztődött –, tetszik tudni, együtt laktunk a kollégiumban Bukarestben – magyarázkodott.

– Tudom, édes fiam, nagyon is jó tudom – veregette meg nevetve vállát az öreg. – Az egész város tudja.

– Honnan a fenéből? – töltött magának Radu.

– Visszakaptad a sofőrkönyvedet, édes fiam, pedig nem is fizettél – vonogatta a vállát az öreg. – Valami szekus, vagy SRI-s, mit tudom én, esetleg nyomozó lehetsz, ott egyen a fene, ha a lányomat tényleg elveszed. Vesszen Trianon! – emelte a poharát az öreg, Radu automatikusan töltött mindkettőjüknek, fel volt háborodva, az nem igaz, hogy Andrei elmondta volna, Bandi, javította ki automatikusan magát, csakis az az altsízt lehetett, a fene essen belé, hát így könnyű a fát lelopni, ha így jár a szájuk.

– Apámuram – hajolt közelebb az öregúrhoz, először mondta ki magyarul, hogy apámuram, az öreg mintha meg is lepődött volna –, mondja, Bandi jó „milicista” maga szerint?

– Jó hát – bólintott az öreg –, ezidáig az egyik legjobb. Állítólag olyan pofonokat tud adni, hogy még a régi csendőrök is tanulhatnának tőle.

– Akkor meg – kérdezte kissé részegen Radu – azt mondja meg, apámuram, miért nincs itt törvény?

– Menj a fenébe, édes fiam – fejtette le a „vő” karját a válláról az öreg tanító –, menjetek diszkóba, ott majd meglátod.

Az egyik diszkó a régi művelődési házban volt berendezve, Bartók Béla Művelődési Ház, olvasta el Margitka, ki az a Bartók Béla, kérdezte Radu, hát, egy zeneszerző, mondta Margitka, végre felemelt fejfel léphetett be az ajtón, bent, az előtérben már ott ivott a fenyőfa asztaloknál a rendőrfőnök is, csak úgy odaintett a sörösüveggel, szótlanul leültek, Radu csavargatta a fejét, mennyi szép lány, gondolta, és mennyi ronda, válaszolta Andrei-András-Bandi, mintha kitalálta volna Radu gondolatát, nézd meg, túlnyomó részének hiányos a fogsora, te részeg vagy, állapította meg Margitka, fogd be a szád, mondta csendesén a rendőrfőnök, te fogd be a szád, nézett rá Radu, mi van, koma, baszkalódunk, dülöngélt mellettük egy inasabb fiatalember, Radu elkapta a kezét, csuklóból visszatörte, nem szeretem, ha belepofáznak a szövégembe, mondta nyugodtan, a rendőrfőnök elővett egy bilincset, a fickó kezére csattintotta, elvezette az ajtóig, és a kilincshez kötötte, visszatért, na, hekusom, nézett Radura, akarom látni azt a, elővett egy papírficujkát, Kalányos Csingacsukkot, mert, kérdezte Bandi, mert szerintem ő az egyik hamisító, haha, röhögött fel Bandi, neked elment a szép eszed, lehet, mondta Radu, de szeretném látni, rendben, adta meg magát hirtelen Bandi, hé, intett az egyik civil ruhás beosztottjának, hozzátok ide azt a cigányt a fogdából, de rögvést, motyogta magának, feje az asztallapra bukott, gyere, táncoljunk, ragadta kézen a megszeppent Margitkát Radu, a nagy terembe alig értek be, de azért találtak maguknak egy ringásnyi helyet, hé, haver, Radu körülnézett, látta, hogy körbevették, darabos fiatalok méregették Margitkát, ezt a rendőrkurvát nem szívesen látjuk itt, főleg nem ilyen nyakigláb faszkalapokkal, tette hozzá vihogva egy köpcösebb gyerek, aki a barátunkat azzal a felszarvazott balfasszal bilincselte meg, Radu hirtelen ütött, a kurvázó fiú törött orral a földre esett, de rögtön hárman is ugrottak, Radu megrogyott a súlyuk alatt, sikerült egy kaszáló mozdulattal kirúgnia támadói lábát, rögtön felpattant, erre hátulról elkezdtek bombázni sörrel teli üvegekkel, hamuzókkal, a szemébe már vér folyt, amikor térdre esett, nem látott semmit, még ekkor is ütött, érezte, hogy valaki a hajánál fogva akarja felhúzni, hátranyúlt, és a sokévi edzések rutinja diktálta mozdulattal átdobta magán a támadót, és eltörte karját, ekkor valaki a fejére sújtott, ettől letaglózódott, le vagytok tartóztatva, rohant be a rendőrfőnök egy szakasz kiskatonával, Margitka ökleit szájába gyúrva állt a terem szélén, le a nagy faszt, üvöltött valaki, rárohantak a rendőrökre, most az egyszer nem számított, ki melyik faluból jött be, csak egy riasztólövés tudta lecsendesíteni a támadókat, a rendőrfőnök pisztollyal a kezében állt fel a földről, megállították a zenét is, le vagytok tartóztatva, ismételte meg csendesén, többet itten zene nem lesz, egészítette ki a mondókáját, márpedig itten zene lesz, üvöltötte hátulról valaki, nagydarab ember rohant a rendőrfőnök felé, senki nem látta, mikor tért magához Radu, hogyan tudott átugrani akkora távot, a fickó nyakát könyékhajlásba fogta, meg akarsz halni, kérdezte csendesén, ti vagytok a halot-

tak, lépett ki a tömegből egy fiatal gyerek, a fő fatolvaj, intett fáradtan, de teljesen józanon a rendőrfőnök, soha nem lehet elkapni, több pénze van, mint amit az egész megyei rendőrség életébe össze tudna keresni, a havereiteket lecsukták, szólalt meg vontatottan Radu, mi, kérdezte valaki, kinek a haverét, akik Pesten lányt raboltak, hogy kiverjék a patronból az elmaradt pénzt, magyarázta Radu, őket, elkapták a magyar rendőrök, börtönben vannak, eleresztette a már fuldokló fiataalt, na, húzzatok el innen a faszba, állt fel egy megtermettebb fiú, micsoda, fordult felé Radu, ma estére elég a fesztiválból, tűnés, ismételte meg a fiatalember, súlyos arany nyaklánc lógott a pólója fölött, ez meg ki, kérdezte fáradtan Banditól Radu, innen ment ki, vonta meg a vállát a rendőrfőnök, állítólag maffiózó Magyarországon, Romániában mostanában nem csinált semmit, legalábbis amennyire én tudom, tényleg elhúzzunk, kérdezte Radu, most már igen, ma estére elég volt, ezt a hármat vigyétek, intett a kiskatonáknak, lecsukni, látod, mosta a vért az arcáról Radu, az a pisztolylövés csak használt, Andrei törődötten vizsgálta a saját tükörképét, féltem, koma, minden hétvégén ez történik, de most az egyszer beszartam, magyarán.

Nos, kedves fiam, Csingacsukk, mondod, vagy nem mondod, állt pihegve, a bikacsöket lóbálva Radu, szegény Margitka, majdnem sokkot kapott, alig lehetett hazaküldeni, biztosan nem tud aludni, Andrei-András-Bandi rosszállóan csóválta a fejét, ez nem módi már, komám, de ti ott a megyénél biztosan jobban tudjátok, húzta meg a konyakos üveget, nem mondom, nyögte a cigány, de igen, koma, sújtott még egyszer a talpára Radu, bizony, hogy mondani fogod, fontosak neked a tökeid, kérdezte, és a fenékpofák között becsapott, a fiú felüvöltött, tudod, koma, folytatta Radu, a börtönben alighanem seggbebasznak az elején, de később te nem fogod tudni seggbebaszni az újoncot, mert nem lesz mivel, még egyszer odacsapott, üvöltés, mondom, nyöszörögte a fiú. Csak ne üssön többet.

*

- Tényleg elveszel feleségül? – Margitka nem hitt a fülének.

- Egen – vette apásra a hangját Radu. – Mint a pinty.

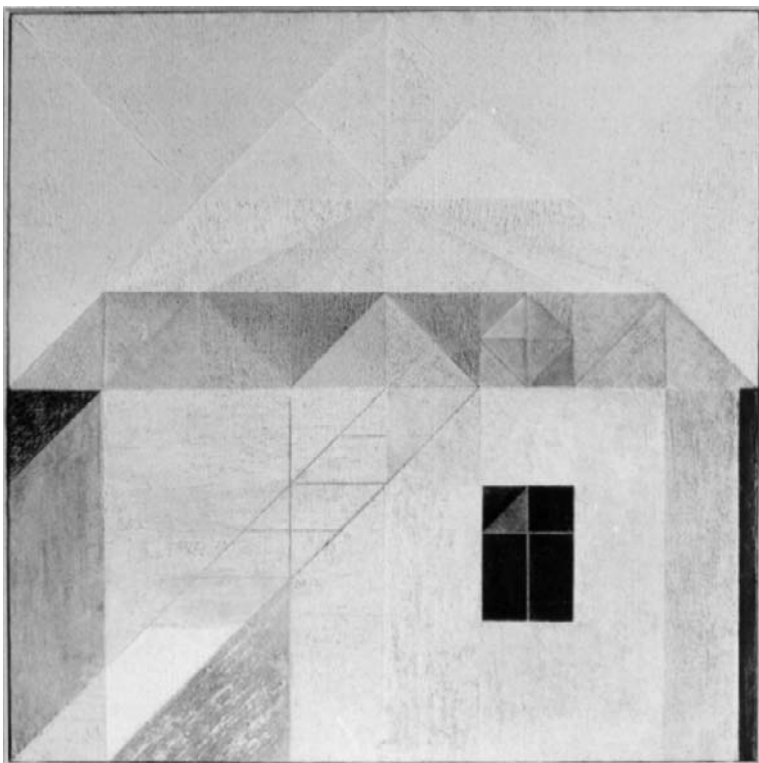
- Apám szerint te egészen jó nyomozó vagy.

- Egen – ismételte meg Radu, kurvára jó nyomozó vagyok monologizált magában, sajnáltam azt a kis mérnököt, vajon mivel tudták rávenni, hogy lefénymásolja azokat az ötezer forintosokat. Ráadásul a vasüzem fénymásolóján, megáll az ember esze, fekete-fehér fénymásolón. Aztán sajnáltam a gyerekeket is, akik színes ceruzával pingálták ki a másolatot, hogyan is hihették, eladható „árut” készítenek. Nem érte meg a börtönt az az egyetlen eladott bankjegy. Most már sajnálom a cigányt is, akit a diszkóbeli verekedés utáni első dühömben úgy kikészítettem. Sajnálom Bandit is, bár, igaz, és itt keserűen felröhögött, sajnálom azt a papot is, akit a falusiak a minap kaptak el üzekedés

közben egy ottfelejtett szénaboglyában, és elcsenték a ruháit. Mit nem adtam volna, ha látom, amint a sarjú alatt becsempészik a paplakba, röhögött továbbra is, bár fájdalmat okozott neki a felhasadt szája.

Margitka megütközve nézett rá. Sajnálom ezt a lányt is, ölelte át megnyugtatóan Margitkát Radu, hogy fognak hiányozni neki a hegyek ott lent, az alföldön. Hátrafordult az autó ülésén, visszanézett a távolodó kisvárosra. Innen már csak egy tömbházsor látszott, rögtön utána kezdődött a legelő, buta egy vár, mormolta, kint a bárány, bent a farka, fújt Margitka fülébe, a gyerekek meg az lesz a neve, hogy Old Shatterhand, mondta komolykodva Margitka.

NAPSUGARAS OROM (2002)

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Falu végén kurta mondat

Őszi napnak alkonyulatánál
utazék egy mondat ablakánál,
éreztem, hogy vonat az a mondat,
hallgatása történelmet mondat:
magyar rigómezők jönnek-mennek
moziján a vonatvégtelennek,
elmaradó tanyák, tornyok, póznák
amit elhagy, másnap visszahozzák.
Mintha angyal-jeggyel betlehembe,
mi csak ülünk itt egymással szembe
heverünk, mint puszta a subáján,
ölünkben a magyar-tojó bárány,
csattognak a hidak, mint a kardok,
néhol folyó mutatja a martot,
hol kis népek vére foly beléje,
éj van, csend és nyugalomnak éje,
nosza most épp annyi minden árán
rácegres az áldozati bárány?
Nagy a szombat, közepes a péntek?
Madéfalván laknak a szegények?
Lenn a helyzet tengersík vidékén
szívunk érte s túrunk, mint a kémény,
néha szirénázunk, mint a mentő.
Majland – Abony: harminckettő – kettő!
Felvirágzott vonatokon mennek
neki a nagy birkatürelemnek.
Honfi, honvéd, honárulás, honlap –
nincsen olyan vonathosszú mondat,
ami végre végét lássa ennek:
Szabédíval kihült egyetemnek,
török, tatár, magyar kanizsának,
kanizsai özvegy dorottyának,

*mint a vonat, ki letépte láncát,
néha csak egy mondat küldi táncát...
Húzd rá, vonat, megittad az árát!
Bánkok naív vén haragja jár át,
kopott igazságok jönnek-mennek,
kik voltak a kunlászlói ennek?
Ha egy mondat megmutatta táncát,
le is tépte mennyi nemzet láncát.
Magyar rigómezők jobbra-balra.
Régi nevét ma már meg se hallja.
Hevernek, mint pusztá a subáján.
Kézi hajtány araszol a pályán.
Hátrahagyott tornyok, tények, póznák,
ha már végre Európát hoznák,
újabb igazságok jönnek-mennek.
Kik lesznek a kunbélái ennek?
Háryjános valutája hódít
rácegrestől kiskundüsseldorfig.
Csíkcsicsó csak lecsó, nem is ének?
Csak a pecsovicsok szeretnének?
...Egy életem, egy halálom, Mondat!
Él az érv, az ész, a nyelv, ha mondat.*

KÁNTOR ZSOLT

Szövegszomjúság

(REGÉNYRÉSZLET)

Hó és hó, mindent betakarázó tisztaság, a fellebbenthetetlen, fehér lepel, becsomagolt kövek, gallyak látványa, igen, eleinte megragadó, bűbájos valóság, azután szűnni nem akaró, téli unalom. És erre még rájön a sötétség rétege, a szurok, ilyenkor vagy megbolondul az ember a szobában egyedül vagy verset ír. Egyre megy. Az eget lágyan bebalzsamozzák, ahogy Ronsard írta mosolygásról írott költeményében, az erdő lenyűgözve táncra kel, felgyűrődik a sík, s vannak valahol még vérvörös korallok, amelyek lángra gyúlnak, akadnak pillanatok, amikor úgy érzem, a költők nemzedékről nemzedékre becsapták az embereket, mert folyamatosan hazudtak, csaltak, félrevezették az olvasókat, így egyedüli értelme a prózának van, az epikának, nem felejtve el, hogy a Biblia az etalon, és innen nézve a dráma még gyanúsabb műfaj. Ilyen hangulatban persze ne írjon mást a dolgozó, csak regényt. De eszembe jut rögtön Ladislav Klima kijelentése, mely szerint az *alapok a magasba repülnek, a magaslatok a mélybe merültek*, akkor, ha ez van, még inkább hiábavalóságnak tűnik az irodalom, s kiderül ez abból is, ami alant következik. Az író ír, nem esik nehezére, de folyton versszerű textusok bukkannak elő a fejében, hiába akar rendkívülien prózai lenni, félálomban is cetliket firkál. Ebből könnyen az lesz, gondolja, hogy többször is elkezdődik a regény. Először éjjel, amikor valóban ezt a részt gépeli, másodszor, amikor lefekszik és álmában újra kezd valamit a szöveggel, harmadszor pedig reggel, amikor is letörli a képernyőről az egészet és elfelejti azt is, hogy álmában mivel kezdte. Harmadszor viszont már ki is nyomtatja és menti a lírai hangvételű prológust.

Nincsenek esték már, csak léggömbök, azok pukkannak el, amikor megjön az álom, nincsenek ízek, csak beharapott ajkak, rúzs és csordultig telt memória. Egy kéz kiszakítja a megfigyelőt a tükörből.

Ahogy a samottlabirintust szerkeszti bele a cserépkályhába a kályhás, ahogy a hegedűbe illesztik azt a belső tartópillért, amit léleknek is neveznek a hangszerészek, s ahogy a befőttesüvekbe épített vitorlás hajók készülnek, olyan aprómunkával, olyan hálával és jókedvvel, precízen, elegánsan és szépen szerettem volna élni, mint a régi mesteremberek. Délben, pont harangszó közben kanalizálni a gombalevest, nyugodtan kimenni a meccsre vasárnap, beülni sörözni, templomba járni, színházba, moziba, lóversenyre, kirándulni minden hétvégén, kertes házat venni, stb. stb. stb. de hát sok Krúdyt, Szép Ernőt olvas-

tam, és közben elfelejtettem a pénzkeresést. Kisvárosi kiadóigazgatónak lenni manapság inkább szégyen, mint dicsőség, azt mondják a jó módúak, az irodalom komolytalan terrén, meddő föld...

Mielőtt beléptem volna az étterembe azon fondorkodtam, hogy kitaláljak valami újat, ami áttörést hoz a mindennapjaimba. Azt biztosra vettem, ebből Istent nem lehet kihagyni. Már ültem a fehér asztalnál, a figyelmem egy úton érkezett a tudatomba, de hét úton szaladt el, rostjaira bomlott, szálaire szakadt, úgy kellett az étlap után kapnom, hogy újra egyetlen egy fejjé álljon össze az agyam. Opus restaurant, találtam egy verscímet az emlékezet-spájz legel-dugottabb polcán. De rögtön elkezdtek mozogni a betűk a szemem előtt, mintha szaladgáltak volna az étlapon a mondatok, azután kitisztult a kép, ez egy pici rovar, mondtam, csótány, nagy levegőt vettem, szelet bocsátottam a jövővényre, ő meg lepottyant, mielőtt odaért volna a felszolgáló, látta, amit én, mosolygott, nem cinikusan, nem is bocsánatkérően, hanem olyan idétlenül, mint akit zavar a dolog, de ugyanakkor tudja, ez itt nem meglepő fejlemény, s ha nem is veszem tudomásul, szokjak hozzá, térjek napirendre fölötte minél hamarabb, különben még meg is fognak dorgálni, amiért nem nyomtam agyon rögvést e bogárkát, hanem égerutat adtam neki, a pincér megengedte, hogy rendeljek, bólintott és távozott, míg én eltöprengtem, vajon honnan van ez a nyugalom bennem, hisz óemberem rég patáliát csapott volna, hozzátéve néhány zaftos káromkodást, de a lassacskán felfejlődő új ember győzött az én tudatalatti szelleme felett és kihajította a testemből a gorombaság és a düh által táplált démont, így szelíden néztem az újságot, szótlanul elfogyasztottam a tarhonyás húst, ami némi elégedettséget váltott ki, azután fizettem és ittam az ásványvizemből majd elindultam a kijárat felé, de amikor az üvegajtó kinyílt előttem, a hátam mögött megszólalt egy ismerős női hang. Ariel, várj egy picit, igyunk meg egy kávét, automatikusan hátrafordultam, de rögtön meg is bántam, Antónia volt, a vörös hajzuhatag, nagy orral, mellekkel, kisminkelve, elegáns bordó ruha, arany láncok, fahéj parfüm, erős fekete szemöldök, szóval az eszményi titkárnő a bankszakmából, de versírói hajlammal megáldva, folyton rágta a fülem, hogy adjam ki, én meg kértem a pénzt rá, legalább a nyomdai költségre és a rezsire, de nem állt kötélnek, szerelemből meg nem akartam megjelentetni, annyira nem volt jó, de talonban tartottam, hátha egyszer hajlandó még egyebekre is a lírai ambíciók kiteljesítése érdekében, most viszont siettem volna saját kötetem szponzorát megfűzni, de nem sérthettem meg, megpuszítottam és visszaültem egy boxba vele, ő tudja, hogy imádom az opusait, monda, erre én felvilágosítottam, Istent lehet csak imádni, senki (és semmi) mást, mégpedig teljes szívünkből és minden erőnkből szabad kizárólag imádni az Urat, így a költeményekre csak kevéske szeretet juthat, sőt elég, ha a figyelmünket odaszenteljük, de azt is óvatosan, nehogy bálványimádás bűnébe esünk, ennyire vallásos lennél, mosolygott Antónia, vagy csak megjátszod ma-

gad, és nevetgélt, kíváncsisá vált a fehér fogak miatt, de nem annyira csábító, mint egy pénzügyi befektető három utcával arrébb, úgyhogy rövidre akartam zárni a beszélgetést, hallgattam, most lenne a könyvemre támogatás, ha jól számolom, száznyolcvan félhosszú vers, folyóirat-méretű formátumban úgy kétszáz B/5-ös oldal, ezer példányban egymillió forintból csak-csak kijönne, ó, drágám, kellene még egy százas hozzá, vetettem közbe, erre ő gonosz lektornak nevezett és az ajánlat visszavonásával fenyegetőzött, de én kitartottam, kemény táblás lesz, érveltem, színes borító, envelop, stb., meg kellene adni a módját ezeknek a klasszikusan veretes textusoknak, ez levette a lábáról, holnap tízkor szerződést kötünk, nyolc napon belül előre utalni az egy egész egy tized milliót, próbálkoztam, erre aludni kell egyet, így ő, külön vagy együtt, kíséreltem meg habot is varázsolni a tortára, azt mondtad, rendkívüli ügyben rohansz valahová, szerintem randevúról van szó, és én nem osztoznék senkivel, ha egyszer melletted döntenék, de nő vagyok, kiáltottam fel, hisz tudod, két gyerekem van, az más, az rendjén van, na de hagyjuk, túlzottan előremenünk az időben, holnap, oké, fogta a krokodilbőr táskát és eltűnt, ocsúdni akartam de ésnél is voltam, nincs mód most örvendezni, oda kell érnem a másik reménylett forráshoz is, hogy csillapítsam szomjamat, ami elég mélyen fészket rakott a tudatomban, ahogy kiléptem a Fiume szállóból, már forgott a fejemben a képzeletfilm, Antónia könyve, könyvteste, gerince, stb., ráadásul mindez rentábilis, gyerünk, biztattam magam, Istenem segíts, ha még tudsz szeretni ezek után, de tudsz, tudom, még egy sarok és ott az újabb magvetés, amely gyümölcsöt terem, az időben, valahol, igen, jó napot, lihegek, de nincs baj, az ürge is rohant, szintén időzavarban van, innen is megy a reptérre, legyünk rövidek, mennyi pénz kellene, hatszáz ezer, meglátjuk, öntsem szerződés-tervezetbe ezt a kérést, mit vállal a kiadó ezért, hátlap, lógó, filmen, kinek, mikor adjuk át, hány példányt kapunk a kötetből, kösz, várja a faxot, szia, sört iszom, ő már az autójában ül, én meg végre elővehetem a füzetem és írhatom végre, egy imát: Istenem, egy kérdésem még hadd legyen, miért segítesz szüntelen? Hálát adok, Uram, hogy megáldottad bűnös életemet, ki vagyok én, hogy gondod van reám, ezért dicsőítelek, magasztallak, köszönöm, Jézus Krisztus, adtál nekem esélyt, családot, munkát, tudatot, egészséget és erős akaratot, föl-emeltél, hála neked, Uram, férfi lettem, Ábrahám, Izsák, Jákob, Józsué, Dávid, Salamon, Ésaiás, mind a Te világító szövétnekeid, hadd tartozzak én is ebbe a sorba, ne állíts sarokba, a Tied vagyok, senki másé, Uram, de most még hadd gondoljak Antóniára, hátha belemegy ebbe az üzletbe, szerelembe, megyek haza, vigyázz rám, Isten szelleme, hadd pihenjek a Te vonzásodban, sugárzásodban, fel akarok tankolni szeretettel, bármennyire is patetikussá válnék, ha csordultig leszek szeretettel, nem férközhet hozzám a félelem, a jó érzések kiszorítják a szorongást, ha képesek uralni az eseményeket, amelyek velem történnek, jó élni, ezt már álomban suttogom, feleségem tágra nyílt szemében

ébredek, egy pupilla közepén, mitől horkoltál ennyire, kérdezi egy ismerős hang, remegtek a falak, Brigitta ájtott nevetve, mackó apuci brummog, fújtat, mint a gőzgép s vonaglik, akár egy foka, igen, kicsit sok volt a sör, a cigaretta, a stressz, a nők, na ebből elég, idilli birka, pattan ki az ágyból a nejem, gyerünk, főzzed a kávé, most nem kapsz, ez a büntetés, a kristálycukrot persze kiborítom, sepregethetek, a neszkávé szavatossági ideje lejárt, balkán, gondolja bennem a negatív individuum, összekapom magam és futok, a gyerekeket most nem várom meg, hogy felébredjenek, el sem mosogatok, ahogy szoktam, autóbusz, dipitáska az ölembe, tegnapi napilap, bóbiskolás, még ilyet, a jármű álmodik a fejemben, az ikarusz fölszáll, látni a bárányleveleket, úszunk a tejszínhabban azután egy időalagút, évgűrűk, nagy hámszövetfoszlányok szakadnak ki a homályból, liánok, hajszálak fonatai, kis forgás, gyorsulás, kalácsillat, melegfront, majd ereszkedés, lassulás, landolás, búzóld lankákon, páfrány és sűrű fű, az ablakokat elborítja a lomb, avar, süllyedünk, mögöttem megszólal az ellenőr, anyajegyeket és színházbérleteket kérem megmutatni, nekem nincs semmim, csak egy jövő évi üzleti tervem, tele várható veszteségekkel, magának a bevételi oldalon kellene tartózkodnia, morog a matróna, oda szól a habitus-kártyája, állítja a karszalagos nő, tessék kiszállni, kiabál Antónia, ébredj, már egy órája alszol, nem tudod, hol vagy? Egy kék Suzuki, abból szálllok ki, megyünk fel a lépcsőn, Antónia nyitja az ajtót, én lerogyok egy barna díványra és tovább álmodom, legalább olvasd el a kéziratot, vágja hozzám a dossziét a költőnő, belelapoznék, de kiesik a kezemből a műbőr tömb, konyakot iszom, felemelem a pipacsmintás díspárnát és a fejem alá csúsztatom, nagyon expresszív líra, próbálkozom, kicsattanó létezés, erotikus fájdalom, trubadúr költészet, ő lefekszik mellém, a hajával simogat, nem vagy magadnál, de aranyos vagy, próbálj figyelni, mert akarok neked valamit sugni, jaj a fülem, zúg, az ég kékjében hótörölgések, éneklő, mint egy téli sanzont, jégkockák zörömbölnek a pohárban, nem kérek több hideg mondat-szörpöt, tégy bele vizkit vagy grogot, titokzatos hurrikán, a kezem a pulzusán, lüktet a tenyere is, a válla az arcomhoz ér, a romantikát kioltom, megöntözlek, mondja Antónia és dalol: celofánon át látlak, valamilyen drogot használ, hallani róla, sőt jósol is, ha extázisba esik, birkózunk az ágyon, de nem jön le egyetlen ruhadarab sem rólunk, egyszer csak leesünk és én a buszban ébredek, izzadok, pedig hideg őszi eső kopog az esernyőkön, ballagok munkahelyem felé és közben azon morfondírozom, melyik szerződés-tervezetet írjam meg előbb, később azon meditálok, minek gondolkodom ilyen hülyeségeken, egyáltalán hova vezet ez az egész könyvkiadási, irodalmi tevékenység, amely tökéletes hiábavalóság, amiben évek óta nem találok semmiféle örömet igazán, csak csinálom, de nem ujjongok, nem repesek, csak találgatom, mikor lesz vége, mikor lesz végleg elegendő, de nem, egyelőre nincs más, ami kibíráhatóvá teszi az egészet, az a reprezentáció, a bulik, kapcsolatok, de már az se, Istenre van szükségem, nem Antó-

nia trükkjeire, Isten jelenlétében lenni, ez lenne a célom, hiába néztem magam a tükörben, nem őrltem meg, komolyan vettem az elképzeléseimet, hirtelen, ahogy beléptem a kiadóba, rám tört a depresszió, hiányzott a családom, lelki ismeret-rohamom volt. Na, most érzékelem a tegnapi tobzódást, nincs bűnbánat önsajnálát nélkül és ezt ki kell egészíteni egy csipetnyi kétségbeeséssel, máris megvan az ok egy újabb ivászatához, de nem, dolgozni, odaülni a géphez, bekapcsolni és akármit írni, csak legyen élet, élet bennünk, addig felpumpálhatóak vagyunk, Istenre koncentráltam megint, most észreveszed könnyörgésem, Uram? Köszönöm, máris jobb, megy az idő, jól van, kilábalok a szorongásból, Uram, bekapcsolom a magnót, dúdolgatok, imádkozom, hű, de rapszodikus nap, péntek, dél, a megállapodásokat faxolom, utána naplót írok, Jézus Krisztus-naplót, így hívom, a hit a reménylett dolgok valósága, így a biblia, hit nélkül lehetetlen Istennek tetszeni, mert aki meghátrál, abban nem gyönyörködik a lelkem, hogyan lehet valóság, ami még csak várt, remélt esemény, elképzelt kép, ja, a láthatatlan létezőkre kell nézni, ha sokáig nézed a láthatatlant, láthatóvá válik, bizonyosság lesz a reménységed, a titkárnőm szabadságon van, egész nap alkothatok, de a telefon megcsörren, Antónia elnézést igazgató úr, ha este túlitattam magunkat, csak tesztelni akartam, hogy bírja a szeszt, de kiállta a próbát, nem erőszakolt meg, meg se kísérelte, gratulálok, jöhet a második csatajelenet holnap este, hogyan kiskegyed, nem érek rá egy hétig, á, megijedt, poeta, jó, a visszautasítás hoz izgalomba, a szerződésért beugrom háromkor, brávo, várom, igen, letenni a kagylót, írni, dolgozni, a legjobb gyógyszer mire is, semmire, Isten jelenlétét akarom, a családomat akarom, olvasni szeretnék, ekevas, ökör, kéreg, fakopáncs, Isten adta a nyelvet, az ígét, a logoszt, az erőt, a lelket, itt van a számítógépben is, a hangokban is, én kereslek, Istenem, de nézd csak, nem azt írja a számítógép, amit leütök. Nem tudom, mi ez, SZEMMEL TARTOM AZ ENGEM FÉLŐKET, KINEK SZÍVE REAM TÁMASZKODIK, MEGŐRZÖM AZT TELJES BÉKÉBEN, MIVEL ÉNBEN NEM BÍZIK, ennyi, az üzenet a mennyből, a telefon megint csörög, halló, közben a számítógép visszakattint magától az ikonokra, az egyik fiók magától becsapódik, halló, nem felel senki. De belül a fejemben megszólal egy hang, és fogalmazni kezdi az ígét. LEGYEN BENNETEK SÓ, ÉS LEGYETEK BÉKÉBEN EGYMÁSSAL, AKI NEM ÚGY FOGADJA ISTEN ORSZÁGÁT, MINT GYERMEK SEMMIKÉPP NEM MEGY BE ABBA. Olyan kifejezésekre emlékszem vissza, amelyeket gyermekkoromban hallottam legutóbb, Te hiszel valamiben? Esetleg valakiben, van e olyan személy az életedben, akire számítani tudsz... Szeretnék, leheli a fülembe a választ. A megállapodásból papírrepülőt hajtogat, a szemétkosárba hajítja, csak akkor írom alá, ha velem jössz, semmi akadálya, nyugszom bele, csukom az irodát, közben nézem az arcát, mennyire bizarr, de bizonyos dőlésszögből, ahogy ráesik a fény, park, vannak ott piros padok, hinta, libikóka, mászókázni jó, mondom, ha-ha, így ő.

Így ő. És ezt ki is mondom. Így ő. Így ő. Imígyen ő, a hajadon. Kihez beszélek? Kérdezi a sellő, én meg rávágom: a *regényem*hez.

Nincsenek pillanatok, csak akarat van és jelek, nincs idő, csak vakuvillanás és nyelvtan, a szemhéj alatt cseppköbarlang. Hold alakú dió, szédelgés, gyógyszer után nyúló kéz, amely belepiszkál a festménybe egy kopott ecsettel, mártogatja a kékbe, mégis vért ken az égboltra.

A játszótéren egy féllábú hajléktalan üldögélt egyes egyedül, mellette a padon műanyag flakonban vörös bor, a másik oldalán mankók, kolduskalap. Közelebb érve láttuk, alszik. Mellé ültünk két oldalról, Antónia egy fémszázast dobott a fejfedőbe, az öreg a pénz-zörgésre felébredt, mit akarnak tőlem? Semmit, csak meg akartuk kérdezni, hogy van?

– Ismerem én az efféléket, el akarnak vinni az embervágóhídra, becsalnak egy meleg vacsorára a kutricába és beadják az altatót, azután eladják a májamat, de azzal már nem tudnak mit kezdeni, bár regenerálják valami lében és jó lesz, ugye? De én nálam van fegyver, előrebocsátom – kiabált Hókuszpók (így neveztük el) és valóban elővett egy kis vasdarabot a zsebéből de Antónia egy gyors mozdulattal kivette a kezéből.

– Maradjon nyugton, jóember, csak dobtunk a tökfedőbe pénzt, beszélgettünk öt percet és távoztunk.

– Nem adok interjút senkinek! – szólt a szájába lógó rozsdaszínű bajusz mögül.

– Nem, nem írjuk le, amit nyilatkozik, papa, csak azt akarjuk, hogy jól érezze magát, legyen társasága.

– Menjenek innen azonnal, ki hívta magukat, a piámra pályáznak?

– Nyomozók volnánk. – bökte ki hirtelen támadt ötletként Antónia.

– Mit akarnak tőlem? Nem csináltam semmit.

– Nem maga után nyomozunk, hanem a barátai után. – mondtam –, úgy tudjuk droggal kereskednek.

Hókuszpók felugrott volna, ha tud, de a dereka megreccsent, ezért kénytelen volt visszarogyni köztük:

– Ez már sok. Egy. Nincsenek barátaim, ebből következően...

– Csak az igazat, bátyám. Meséljen a környékről, milyen itt a légkör, ez nekem a lényeg, egyébként csak a hölgy a nyomozó, én író volnék.

– Egyiket sem hiszem el, de ha már ezt mondta, én is kérdeznék valamit.

– Tessék, kíváncsian várom...

– Azt a mondatot, hogy *Nietzsche meghalt*, kinek tulajdonítaná, ha bölcseleti jártasságát akarná fitogtatni?

– Istennek lehetne tulajdonítani, mert Róla mondta ama meghibbant filozófus ezt a hamis kijelentést, és ez az állítás ebben a formában igaz, hogy Nietzsche meghalt, de valójában Gombrowiczról származik.

– Magával szóba állok, – mondta Hókuszpók és kezet nyújtott, de hirtelen vissza is rántotta. – Bocsánat, vörösboros a mancsom.

– Semmi baj, tata. Meséljen.

– Úgy születtem meg, hogy ikertestvéretem megöltem világra jöttömmel, én bújtam ki elsőnek az anyaméhéből, elkapkodtam a dolgot, ha tudom, mi vár rám, előre engedem az öcsikémet, de neki ráért, hát ez van, nem bírta ki. Anyám mosónő volt, folyton teregetett a padláson, görnyedezett a teknő felett, apám sírásóként dolgozott, a halállal foglalatatoskodott egész életében, a kollegái szerint a fiatal halott nőket megfogdosta, ivott, mint minden rendes ember, kertes házban laktunk Naggyantén, nyolcadik általánosban, év vége felé, egy téli este jöttem Biharugráról haza, belebotlottam a postásunkba, Piszok Aladárba, aki újságolja, hogy meghaltak a szüleim, Sóska Pista, a falu jegyzője, aki anyám szeretője volt, lepuffantotta apámat egy parabellummal szó nélkül, mert megtudta, hogy éjjel a fater kékre-zöldre verte, mivel elsózta az orjalevest, erre utószor megcsókolá szerelmét, az én drága édesanyámat és vele is végzett, de hogy minek, ezt azóta sem értem, mikor élhettek volna boldogan, ha elföldelik a kukoricásban apámat és a jegyző úgyis eltűntnek nyilvánította volna, de ez még semmi, ezek után magát is kivégezte, ott helyben, pedig színjózan volt. Ez volt a legfőbb problémája. Az absztinencia. Állami gondozásba kerültem, de ott sem tanultam rosszul, majd szobafestő inas lettem, szerettem piktorkodni, munkásszálláson laktam Pesten, gyűjtöttem a pénzt lakásra, mindig nálam volt az összes pénzem, hordtam magammal, az ötvenes évekre összegyűlt egy kis forgótőke a szobafestésből, de akkor beléptem, a kommunistákhoz a pártba, természetesen hitből és érdekből egyaránt, körzeti párttitkár lettem a hetedik kerületben, kaptam lakást, fizetést, de egy év kánaán után a rafinált értelmiségi elvtársaim meglátták egyszer a pénztárcámban a sok pénzt, feljelentettek tiszta szívből, emberbaráti, javító jellegű intézkedés gyanánt, börtönbe kerültem koholt vádak alapján három évre, azután megint a szobafestés jött, semmi mozgalmi ingerencia, ezzel együtt a sitten kiolvastam a könyvtárat, volt rá módom, estin leérettségiztem, elkezdtem az egyetemem a jogon, levelezőn, de unalmasnak tűnt, inkább meszeltem, hengereltem, azután tapétáztam. Végül megnősültem, egy szakácsnőt vettem el, aki magához vett, mert volt egy kis egyszobás garzonja a Cserhát utcában, boldog egy év után, valóban felhőtlen kapcsolat volt, hirtelen meghalt szívinfarktusbán, hajlama volt rá, a lakást rám hagyta, de akkor én elittam a lakást, a bríngát, a pianínót, mindent, ez volt tizenkilenc éve, egy darabig még mázolgattam az ablakokat, ajtókat, azután már az se, lottó, totó, pálinka, vörösbor. Anyámnál csak egy jobb édesanya volt a világon: a feleségem. Egy évet adott nekem az élet, egyetlen esztendőtt arra, hogy boldog legyek. Tejben-vajban fürdetett Irma, kicsit molett volt, de aranyosan kövérke, barna hajú, mindig fitt menyecske, hétvégén főzött, sütött, mosott, vasalt, de ez semmi ahhoz képest, hogy könyveket vett nekem, színházba vitt, a szülei tanárok voltak, tudták mi a jó.

– Antónia elaludt – mondtam és betakartam a kabátommal.

– Figyel? – kérdezte a kisöreg és ráncolta a homlokát, ami egyébként is ráncos volt.

– Hogyne, azon tanakodom magammal, hogy mit higgyek ebből az egész-
ből?

– Hinni? Nem erről szól a mese. Először is: nem lehet úgy semmit elmon-
dani, hogy az tökéletesen elbeszélje azt, amiről szólni akar, lehetetlen. Amit
mondunk, az kimegy a szánkából és meglesz. Mit kell ezen gondolkodni. Maga
kénytelen azt leképezni, elképzelni, amit hall, ha arra koncentrálsz, ha meg be-
dugja a fülét, az lesz a problémája.

– Magának elváltozott az arca, amíg szózkodt, egészen szimpatikus lett.

– Van ez így. Az elváltozott arc azt jelenti, megértett. Ezért másnak lát,
mint annak előtte. Az inkvizítori maszk leesik, kibámulsz az érző szív.

Hókuszpók arca valóban elváltozott, a fények játéka is másként alakult, mint
egy félórával azelőtt. De világosan láttam, ez egy másik ember, nem az, aki
előbb mellettem ült. Meg szerettem volna is, hogy így legyen. De hát úgy is volt.

– Menjünk haza. – mondta Antónia, de amikor oldalt nézett, meglepődött
– Ez egy másik hajléktalan?

– Ugyanaz a hang, de a narrátor új fejet használ. – próbáltam elsiklani a je-
lenség fölött.

– Menjünk haza! – esedezett Antónia.

A koldus bőre világítani kezdett, mintha egy százas izzó lett volna a haja
alatt, a szeme szikrákat hányt, mint egy filmbeli ufó. Mi meg menekültünk ké-
zen fogva, átugrálva a bokrokat. A csillagok úgy néztek ránk az égből, mint
ezer kisbalta. Mind fejen akart találni bennünket.

– Ez megtörtént vagy csak álmodtuk? – ocsúdott fel Antónia a nagyáruház
villogó neonjainak biztonságában.

– Mind a ketten ugyanazt álmodtuk? Meséld el, mit láttál!

– Papírrepülő hajtogattam a kiadói szerződésből, a szemétkosárba dobtam,
elcsábítottalak szóban, megszaroltalak, már bánom is, mentünk, mendegéltünk
a kis erdőbe, azután a játszótérre, megláttuk a hajléktalan bácsikát vagy földön-
kívüli krapeket, elregélte az életét, olyan volt a története, mint egy könyv, de
olyan tananyag-féle.

– Elég. Most én mondom, hogy menjünk haza, holnap találkozunk a ki-
adóban, délután ötkor. – Fáradt voltam, hasogattak a csontjaim, belázasodtam,
kívántam egy üveg sört.

– Akkor nem jössz fel hozzám?

– Neem. Most családi terápia jön, önmegtartóztatás, alkotás és alkohol nél-
kül. Szia.

Antónia sarkon fordult, de hét méter után visszaszólt:

– Holnap ötkor.

JUHÁSZ ANIKÓ

Lábjegyzetek a tűnődéshez

Lehettem volna más is. Talán egy magába zártan is megnyíló üvegpohár, amelyben oly kidolgozatlan a forma rendje, hogy a nyers életanyag az ő pórusaiban lüktető kiegyezés csupán azzal, ami van, s ami a felszivárgó fényben szüntelen felé siet. Csakhogy lettem én más. Nem az utóbbi hetek fáradtsága tett ilyenné, hiszen, ha most össze is szedném mindazt, ami, hogy elszántan képszerű legyek, mint szőlőnek megszakadt kedve préselődött ki belőlem, akkor is újfent valami kettősség ülne körém, s küldeném mégis mindnek én szívélyes üdvözetem. Hogy ezentúl mint és merre, hová hány lépést teszünk, hogy később avagy az első adandó alkalommal üríti ki a szükségszerűség véletleneken megkövült szemünk, hogy mint feladat vagy büntudat vetődik-e fel a szeretet kérdésköre, s a görögök műhelye ránk mint elhagyott álomszerűség omlik-e le, nem tudván, rokonságunk ördöggel, angyallal mikor támad, magunkénak vallhatjuk-e mi is a mesés Ezeregyéjszakákat... Hogy anyagszerűségében vagy azon túl tűnődik bennünk az élet, ahogy a pokol a harmónia után egy és sok Esterházy lett... Lám, mint bibelődik velünk még a környezet, szerepjátékaiból bennünk is kiválik tán egy-egy ékezet. Komolyság s rettenet nedve – a személyes jelenkor. És a nevetés: az igazi, ami nem a show-angyalok teste, miként lesz egyre inkább bujkáló kolostorokban festve. S mint régít látod meg aztán az újdonságot, új címlappal kerítve régi igazságot. Miközben apró kérdésekkel fordulsz a másikhoz, hogy mondaná másképpen, meg, hogy mi a gondja, pohár a pohárhoz önmagát hogy adja, kutyának nyelvén megül-e a démon, ahogy gyors futáshoz kenődik a féknyom, hogy ki a gyilkos

*itt most, és ki az áldozat, ha ők úgy futnak egymáshoz,
mint két tehervonat, és szavunk merre ugrál, bűn-e a
mosoly is, ha hozzáillesztődik a történet szirma ott,
ahol illesztődni szabálytalan szabály, sőt, ítérendő dolog,
ezeken tűnődtem nem-én és nem-pohár, mert a világban
sok minden értetlenül megáll; noha már, akkor itt, mondaná
az eszünk, de csak oly tétován teszünk-veszünk ... s leszünk.*

Széljegyzetek a félelemhez

*Tudod, hogy milyen a mozgó félelem, amikor
tested elúszik a tárgyak szívacsába és a redőnyön
csak úgy mozdul az este, mintha tested barlangjába
ő is csak belesne, s azt gondolod, hogy a világ most
panziót váltott, s jobb, ha nem veszünk már utcai
kabátot, és úgy látod, benned ácsorog és dől jobbra-
balra mindaz, mi addig kinn virágzott: a szorongások
parkja, no ... és az istenkém, hát ő is modortalan, a híre,
akár a hó – s most még is odavan..., amott nyújtóztatja
szegény a lábát, nem mondta el ő sem a napi imáját,
hisz címeres pecséttel levelet kapott, hogy a szeretet ma
hoppá, betört egy ablakot, annak meg széttört az az
üvegnyelve, és mindent mintha egyként csak magába
terelne, titkos haldoklók és házias szeszélyek, fejtetőn
megálló, falra felkent képek, ingerlékeny esték félig
kiművelve, közöttük az ördög is biz'Isten üdvös
önmagára lelne. Lenne kölnivize, fekete, spriccelős, és
a lét is minden pillanatban a gonosszal viselő. Könyvekben
feltűnne az iszony komolysága, lassan, akkurátusan
– miként tudós cédulázna. Lenne benne tudat és persze
leszolgált idő, a gyógyító techné meg imádott szerető.
Olvasna s próbálna – mint női illatot – olyan technikát is,
mi eddig gyorsan kész halálokat hozott. Körbeudvarolná
a halál puha testét, hatékonyan hozná közelebb az estét.
Karját simogatná, enne pirulákat, konjuktív szerepre*

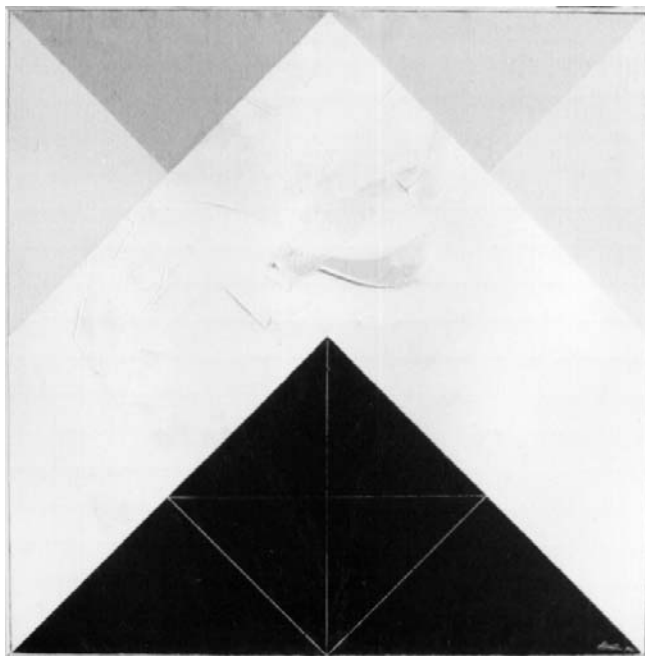
ítélné a lábat. Törvényét keresné a mulandó létnek, reális sorrendjét a feltörekvő szépnek, lenne Thanatosza néhány tranz-akció, előbb egy kis lét, s aztán már nincs, látod, semmilyen kibúvó. Így hólyagosodik fel elménkben a halál, mely sokadik hatványon sűrög-forog s ... megáll.

Időlemezek

Itt élnek még a jelenidő szereplői, madarak és oroszlánok, s mindegyik saját énekre, saját történetre vágynak. Az alkonyat mélységeit még csak rakosgatják magukban erre-arra, ahogy a szél szállítja örök bölcsességben és örök nem tudásban templomok tornyaira s minden régi meg új küszöbére a gyanútlan homokot. Amit nem tudnak, az még nem bántja őket, nem töpreng rajta szívéük sem, és a délutánokat az öreggé nem teszi. Mozdulataikban szőlő érik, vágyaikban dallamos kannákban must csorog, s még nem kiszámítható, nem sokszorozható számukra a sötétség hullámverése. A halál jelentősége szemükben úgy csapódhat minden másba, ahogy a homok porlik szét a kézben, s ahogy a szemhéj örök mozgása lép túl az árnyékba merített partokon. Hol az erdőben a magány, hol van ő ott, ahol a szó az erdő létét mondja? Míg egyiket keresed, elveszíted a másik rokon létét, csak a szó kóborolhat a kimondott csúcsokon. Köszönd a fát vagy köszönd az erdőt? Erdőben gömb, az együttlét egyik archetípusa. Rázárva..., akár a kék egek. A vak természet tarka párbeszédei. S köztük az idő mint fürge gyík; aranyló hátán csak emlékként ül meg a mészkövek csöndje, folyton újranöveszti létét. A történelem üveg vidékeit lecsúszó mozdulataiban hordja, a hajnaloktól az estéig rohan, mintha tovább cipelhetne bármit is attól a gyökértől, ahol az megfogant. Micsoda homokszemeket hordoz lábunk, s micsoda kések szünetjeit iktatja

*köze a tudat, ha a fiókban nincs szó a tetterre? A képzetek
neonfényeiben szűrt rendben szivárog az idő, a külvárosok
térképeitől önarunk metszetéig hányszor és hányféle
módon juthatunk? Halott vagy élő? A tengerekben
búvárok vagyunk, védőközeget illesztünk önmagunkra,
hogy legyenek körmeink a vízhez, de vajon mi magunk
vagyunk-e az általunk épített utcasarkokon? S emlékeink
védőruhák csupán, a gondolkodás papírhajói, szótári
kellékek a hús-vér hétköznapiakhoz, vagy úgy kormányoznak
csendben mind közelebb önmagunkhoz, akár a felfelé
törekvő léghajók, melyekből mégis minden a föld felé
esik? Hajnal van, a tegnap rácsain ma még egy nap át-
iramlik hozzánk, a Dunán s a Tiszán valakik hajóba ülnek,
a hidakon motorizált pillanatokban közlekedik a jelen
s bennük van mint modern pacsirta, a feltörő idő.*

VÍZÖNTŐ (2002)

DOBAI PÉTER

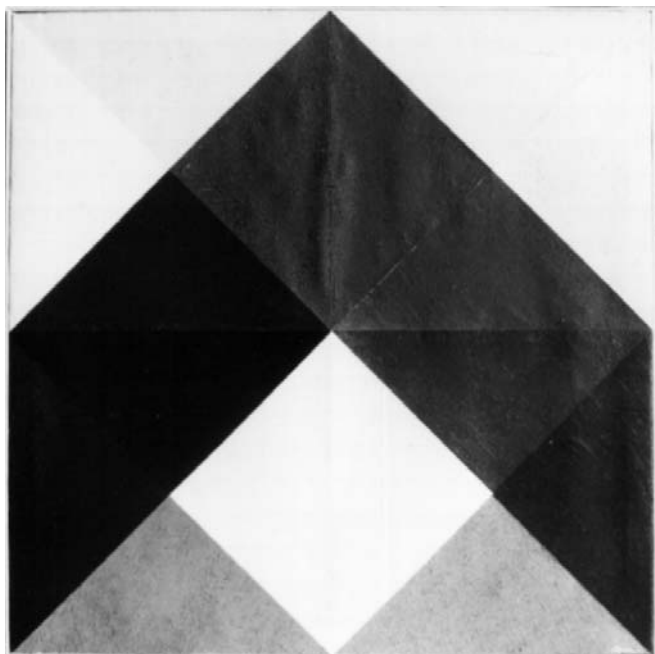
Hang zum bösen (Jacob Böhme)

(VONZÓDÁS A ROSSZHOZ – VAGYIS: ÖNMAGADHOZ?)

*Milyen régen tanultál filozófiát!
Miért félsz minden eszmét, szót, fogalmat, fogadalmat?
Milyen régen nem olvastad a bátor, a tiszta Spinozát!
Milyen régen nem mered viselni képzelt
kínjaid karneváli sátánmaszkját!
Tudod jól, hogy virágok nyílnak tavasszal,
de te nem veszed észre... Sötét, kiszámíthatatlan szándékkal
készülsz, kész vagy a télre, lelked jeges decemberére.
Könyveket, újságokat már régen nem veszel kézbe...
Sőt, ha lehetne, másokat is lebeszélnél az olvasásról...
Holott mégiscsak a kultúra sztahanovistája vagy, elvégre
abból élsz... Meglehet, hogy önhitlerista vagy?
Hitler-ellenes Hitler? Legyintesz a Világtörténelemre?
Pedig van Világtörténelem, hiába is szökne
szíved, eszed minél messzebb tőle!
És ugyan ki figyel oda üres kezed legyintésére?
Harangok, erdők, éhező tömegek zúgnak fehér zászlók alatt!
De te csak saját privatizált „költői” szabadságodért tüntetsz
egymagad, s kiáltasz elévült jelszavakat...
Hát Sztálingrád neked minden szál virág?
Akkor kaszáld le, sarlóval sújtsd le szárúkról földre a rózsákat,
orchideákat, lángliliomokat, harangvirágokat!
Buldózerrel hajts át régi katonatemetőkön, tömegsírokon,
templomkerteken, búcsújáró, szent zarándokhelyeken,
hadd repedjenek, törjenek szilánkra a fejfák, a keresztek!
És amikor nagyságos májusokon tavaszlombbal élednek
újra a szálerdők, a ligetek, te már várd bőszen az őszt,
fejszével a kézben...
Nem baj! Nem kár! Idill többé nincsen! Ilyen lettél.
Ó, milyen erőszakos tud lenni a gyávaság! Kivel cserélnél?*

*És veled ugyan ki váltana sorsot?
Kilótt, kiégett tank vagy, akitől senki se fél.
Hát félj magadtól legalább, hosszú, virrasztott éjszakákon át,
s ne feledd el soha Yukio Mishima angyali agresszióját!
Rémülsz? Riadsz? Színleg flegma maradsz?
Egy utolsó méltóság szégyenével szeresd önmagadat!
Nem megy. Az úgyse menne... Ifjúkori legendáid
bohóca lettél, keresd szerepedhez a vándorcirkuszokat!
Mindegy, hogy nincs vigasz, ha nem is „édes”-mindegy...
Hidd, reméld, hogy egyszer visszatér térted egy
rég, messzi múlt, tűnt gyermekkori tél
szigorú internátusban eltöltött, elszenvedett
hóviharos tél... Majd az víz el játszi erővel
oly könnyen, mintha magadtól mennél...
Lásd be, fogd fel: Életed csak vendége volt Sorsodnak!*

TITKOLT FÉNY (2002)

EGYED ÉMESE

Hercegek és mókák¹

– Minden gyerek herceg! Ezt nem hiszik el nekem Magyarországon, pedig úgy-e, igazam van, tanárnő? – szegezte nekem minap a kérdést Kolozsvár egyik ismert utcai figurája, a fiatalnak s idősnek sem mondható, immár az együgyűség korába jutott O. Gyuluka.

Valaha úgy tudtuk, jelentéseket készít arról, „ki volt ott”; mi történik vagy nem történik a magyar színházi előadások alkalmával az ott megjelentekkel a produkciók szüneteiben, csevegéskor...

Azóta, ha vannak, mások az efféle felelősök. Ő pedig fáradhatatlanul rója a város terét, kezét dörzsölve beszél magában, nevetgél, ide-oda köszöntget, mintha mindenki ismerőse lenne, s ezáltal valóban az a (láthatatlan) helyzet, hogy – e megszólíttatás által – mindenki mindenkinek ismerősevé lesz... Így bizonyos szempontból otthonosabb az elidegenedés útjára lépett nagyváros is: belengi a vissza-visszatérő, elháríthatatlan, gyermeteg közvetlenség...

Honnan veszi ez a bolond Gyula a herceget?

(Nem merem megkérdezni. Tudom, mit kérdezne „cserébe”: nincs-e nálam egy kis pénz, s ha nincs, az se baj, kezét csókolom, tanárnő, mindig szerettem magát.)

Oscar Wilde művében, A boldog hercegekben a fecske a játék szabadságáról beszél. Hiszek ebben.

Mikes Lajos fordításának, A boldog királyfinak színpadra alkalmazása egy száz éves beszédmóddal való találkozást jelentett a nagyváradi Lúdas Matyi társulat előadása alkalmával:

– Várnak rám Egyiptomban. A barátaim fel s alá repdesnek a Nílus fölött, és beszélgetnek a lótvuszvirágokkal. Nemsokára aludni térnek a nagy király sírjába. Tudom, hogy ott van a király is színesre festett koporsójában. Sárga patyolatba burkolták a testét, fűszerekkel bebalzsamozták.²

A vágyteljesítő irodalom

Ő maga is mindig Egyiptomba vágyott, ahol a fáraók nyugszanak ősi kőkamráikban.³

Még mindig Wilde meséjénél volnánk, legalábbis annak „beidézésénél”, bár a Bálint Tibor-féle variáns csak pillanatokig időz ezen a nyomon: hirtelen fordulattal átértelmezi a szecesszió érzélgős vágyképét... Innen kezdve már a (mindenkori) hajléktalan emberrel való szolidaritás tarka csarnokában járunk: Merle vagy Tersánszky – vagy

¹ A folyóirat nem vállalkozhat a szövegekhez tartozó és egyszeri, komplementer jelentést hordozó képanyag közlésére: ezért a megállapításainkat irodalmi szövegekkel versekkel egészítjük ki a teljesség igénye nélkül.

² Az előadás szövegkönyve: Egyed Emese: A boldog királyfi (Oscar Wilde nyomán Mikes Lajos fordításának felhasználásával). In E. E. Kacor! És más bábjátékok. Mentor, Marosvásárhely 2001. 93–103.

³ Bálint Tibor: Én voltam a császár. In Végtelen világbajnokság. 2001. 5.

akár Mándy Iván világára emlékeztető fekete-fehér, meg lámpafény és hűvös légáramlatok között:

A Korunk friss, gyermekirodalom-száma *Gyermekboldogok* címmel gyűjti össze több tucat erdélyi magyar gyermek boldogság-definícióját. Van ott bicikli, rokon felgyógyulása, összetartás, örök élet, zenedoboz, szerelem és falura vagy Magyarországra utazás. Ugy tűnik, az olvasás, az írás, a beköltözés az irodalomba nem boldogítana senkit a megkérdezett 10–18 éves csíkszeredai fiatalok közül.⁴

Milyenek a vágyak?

De milyenek a gyermekek most? Egyre nagyobb a családok életszínvonalbeli különbsége; a világ dolgainak követésébe sok felnőtt is belefárad: nincs türelme, ereje vagy ötlete, hogy a tájékozódásban gyermeke segítségére legyen.

Közbevetés a fantázia feltárásáról

Egy cserépfazéknyi kulcs – figyelek fel egy címre a *Bihari népmondákban*.⁵ Az archeológiai vágymesét vagy titkot Istváni Lajos osztotta meg az arra érdemes személylyel nem akárhol: Hegyközszentmiklóson. Igaz, hogy még 1980-ban, de az csak néprajzi gyűjtés volt. Az 1996-os kiadás pedig elfogyott. (Népmondák? Talán inkább balladavázlatok, regénytöredékek, filmötlet – játszottunk talán el az álarcos műfajok gondolatával.) Készülünk A kékszakállú herceg vára elvontságaira vagy ahhoz keressük gyermeki lélekkel a megfejtéseket?

Ahogy ott szántogattam a mi földünket, hát megakadt az eke valamibe. Miféle lehet az? Odamegyek, megkaparom körülötte a földet. Egy furcsa, fedeles, lezárható cserépfazék. A szája napkeletnek fordítva. Kinyissam, ne nyissam? Hát ahogy felnyitom, temérdek sok kulcs van benne. Abány annyiféle. Különböző méretűek. Furcsák voltak. Kisebkek, nagyobbak Megkapartam, de nem csillogott.

Nekem azonnal eszembe jutott a mende-monda arról az alagútról a föld alatt, aminek a bejáratát nem lelte meg senki. Hazavittem a fazekat. Persze elmondtam fűnek-fának. De egyszer a hatóságok elvitték tőlem a titkos fazekat kulcsostól.

Hogy aztán hova lehetne azokkal bejutni: a mennybe vagy a pokolba? Azóta is találgatom. De az biztos, hogy a törökök dugták el oda.

A mostanában szép számmal megjelent néprajzi természetű szövegek művészi és nevelői értékei kiaknázatlanok. Hogy az erdélyi filmes kultúra nem a folklóralkotások művészfilmmé, gyermekfilmmé alakítását tekinti elsődleges tennivalójának – felismerjük. De fel kell hívunk a bő forrásra a figyelmet; pazarlás volna csak a néprajzkutatóknak hagyni. Például a Petőfi-mondát, amelyen már az akciófilmek hatása is érezhető, és amely provokatív jellege miatt is maradandó olvasmány, de azért is, hogy lássuk: hányféleképpen él egy klasszikus poéta a jelenvaló világban.

Gyalokai Sándor a harctérről menekült, lószekérrel áthajtott egy lerombolt falun. Az egyik ledőlt házban a kemence tetején ott ült a nagy költő, Petőfi Sándor. Gyalokai megismerte, odahajolt hozzá és ezt mondta:

– Gyere, Sándor, meneküljünk!

⁴ Zsigmond Andrea: *Gyermekboldogok. A Transindex anketájából.* In Korunk 2002/10. 43–51.

⁵ *Bihari népmondák.* Közzéteszi Faragó József és Fábíán Imre. Literátok Könyvkiadó, Nagyváradi, 2001. 172.

– *Nem ment meg engem már az Isten sem – válaszolta.*⁶

Visszatérve Petőfire: nagy híve, erdélyi tartózkodásának kutatója, Dávid Gyula mint kiadói szerkesztő is pártolta a Petőfi-kötetek kiadását. A klasszikusok és a jelenkori írók tervezett, iskolai tananyaggá lett együttesétől várta és várja a megbízható irodalmi műveltségű értelmiség kinevelődését. A szellemi értéknek a mindenkor jó irodalom által képviselt változatát felelősen kell hozzáférhetővé tenni: terjeszteni. Különösen hangsúlyozza az iskolai irodalomtanítás felelősségét. „Közös program alapján felül kell vizsgálni az általános és középiskolás tankönyveket, iskolai segédkönyveket, hogy azokban minél teljesebb körben legyen jelen – már iskolás fokon – a teljes magyar irodalom; fontosnak tartanám, hogy az irodalmi diáktáborok, szavalóversenyek különös gondot fordítsanak a határon kívül született irodalmi értékekre, azok élményszerű megismertetésére.”⁷

2002 novemberében egy író-olvasó találkozó Tordán a mintegy száz gyerekből, húsz idős emberből álló „népfőiskolai” közönségnek Fodor Sándor frissen megjelent publicisztika-kötetéből a barguzini Petőfi-keresésről szóló írást olvasta fel... Álmélkodás, elképedés.

Napsugár

A gondolat és a lapnév 1956 szeptemberében megszületett, a lap 1957 januárjában indult. Tandori Dezső 1984-es könyvét bevezető verse megerősíthet abban, hogy nem volt tévedés az erdélyi gyereknap névválasztása: a derűs világra-figyelés lehetősége a felnőtt emberben is megvan, de kevesen veszik észre. A gyermekek eredendő kíváncsi-sága, mindenhez-tartozása viszont egyre nyilvánvalóbb.

Ő: *Mesélj rólam, ha tudsz! – A jelszó*
Ez lesz itt az alábbiakban;
Mert azt mondjuk: egyenesen jó,
Ha valami rejtély kipattan!
És... mi volt az a rím?
 Ő: *Az „együtt”?*
 Én: *Úgy van. A tárgyak és a lények*
Várják, hogy mi szavakba rejtjük,
Ami némán túl nyílt titok!
 Ő: *Hát mégis van valami Lényeg...!*
 Én: *Lehet. Régi kérdés, tudod,*
Hogy: „Mit csinál a nap, ha nem süt...?”
Mi itt, ha sikerül, kifejtjük,
 Hogy: *„Mit csinál a nap, ha süt...!”*

A Napsugár 1962-ben 35.000 példányban jelent meg! Hosszabb életű volt a kommunista rendszerben megjelent egyéb lapoknál, de ezt a példányszámot nem tudta tar-

⁶ Petőfi menekülése. In *Bihari népmondák*. 237. Margitta, Baranyi Vilma (82) 237.

⁷ Dávid Gyula: A magyar irodalom egységének gondja – Schengen árnyékában. In uő: *Erdélyi irodalom-világirodalom*. Pallas-Akadémia Kiadó, 2000, Csíkszereda. 385. Az előadás a Magyar Írószövetség 1998. október 2-án Szomszédságpolitika és európai integráció címmel megrendezett konferenciáján hangzott el.

tani. Az 1990 utáni években fokozatosan nőtt iránta az érdeklődés, 1996/97-ben 54.000 példány fogyott el belőle.

Ma ezeket a gyermeklapokat szabadon nem forgalmazták. Mind a Napsugár, mind kisebbeknek szóló testvér lapja, az immár 22 éves Szivárvány megrendelésre kapható, ma a Napsugárnak 17.500, a Szivárványnak 21.500 előfizetője van. (Elemi iskolai, óvodai csoportok).⁸

A Sepsiszentgyörgyön megjelenő Cimbora (bár az anyagi feltételek változása miatt néha kihagyásokkal) a gimnazistákhoz kíván szólni. Főszerkesztője Farkas Réka. Szerkesztői: Hollanda Andrea, Bogdán László, Forrai Tibor. A lapot az interaktivitás jegyében szerkesztik.

Saját újságot olvasni, annak rovataira várni, a friss feladvány fölött elmélkedni – nem utolsó szórakozás, és ezt a magyar(ul) olvasók is tudják több mint kétszáz éve. Írni abba az újságba, meglegelni a nekünk, a rólunk, az értünk – sőt alkalmasint a tőlünk való szavakat: a nyelv az írás-olvasás életét is meghosszabbítja a mi örömezésünk által. (Nem varázslat, de jó móka.)

Névvárázslat, névmóka

„Császár Károly villanyszerelő, kétszer tessenek csengetni” – írta valaha a gyermeknek látszó szókimondás mestere, Bajor Andor. Fanyar és gyermeknek, felnőttnek egyaránt szóló példás történetei új gyűjteményben olvashatók. – „És annyit csengettek nála, rossz lámpákkal, villanyszerkezetekkel és motorokkal is, hogy kezdett jól menni a dolga. De abba is hagyta régi szokásait, senkit sem nyakaztatott le, és a pincébe se zárta a trónkövetelőket.”⁹

A hatalom mint veszedelmes pozíció és a hatalommal való visszaélés régi emberi szokása az erdélyi gyermek- és ifjúsági történetek egyik régi témája. Nagy Olga néprajzkutató népszerű meseregénye, a lányok kedvence, *Az üveghegyi róza* (1956), vagy Méhes György *Győzelmes Gábrrielje* (1967) a hatalmat mint kísértést mutatta fel: de az újra- meg újra kiadott, közkedvelt Fodor Sándor-könyv, a Csipike is foglalkozik a kérdéssel.

Merthogy volt *Tóbiás és Kelemen, Irgum-Burgum Benedek, Rongy Elek, a példakép, Poncsó, a vadmalac* és voltak jók sokan, de mégis: Csipike a legmarkánsabb teremtmény a XX. század erdélyi gyermekirodalmában.

A szecessziós törpemesék XX. századi változata, a kisember pragmatikus filozófiája kedves, minden riadalmával együtt is joviális értékeket érvényesítő világot jelent. Az alkalmazkodás történetei ezek, nem annyira a megismerés-megértéséi, de legalábbis elterjedtségben, humorban, a nyelvre-orientáltságban rokonok Lázár Ervin meséivel.

⁸ Zsigmond Emese főszerkesztő szerint (akinek itt köszönöm meg a tanulmány elkészítésében nyújtott segítségét) az erdélyi magyarság megcsappant száma (kevesebb gyerek és elvándorlás) és a gyermeklapok esetében is megnövekedett konkurencia is oka a kevesebb előfizetésnek. Szerinte hatásosak a Szivárványnál-Napsugárnál-Cimboránál olcsóbb romániai kiadványok (például a dévai Corvin-kiadványok és a kolozsvári Tinivár kiadó füzetei), amelyek iskolai terjesztése is zökkenőmentes. Másrészt a gyerekek számára vonzóak a harsány, a televízió animációs filmjeiből ismert figurákkal visszaköszönő magyar nyelvű lapok, amelyek így az otthonosság érzetét ígérik.

⁹ Bajor Andor: *Császár és villanyszerelő*. In: uő: *A mi kastélyunk*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002. 147.

A Csipike népszerűségét a belőle létrehozott gyerekkopera sikere mutatja. A Kolozsváron a 90-es évek elején majd 2001-ben újra bemutatott darab, de a nagyváradi báb-színház *Csipikéje* a figura életképességéről szól. A finnországi svéd szerző gyermek-regényeit Sándor Ildikó bábszínész és filológus éppen a Csipike segítségével értelmezte a magyar olvasók számára szakdolgozatában.¹⁰

Fodor Sándor kísérletet tett a világ dolgainak Csipike fabulás világán túli interpretációjára is, de *Fülöpke beszámolói* nem váltak éppoly népszerűekké, mint Csipike botoran kedves, minden esetben szállóigévé lett mondásai. (A mi családunkban teljesen konkrét esetekben szokott elhangzani a következő kérdés-felelet, mégpedig, ha elmarad a közös étkezés a nap bármelyik szakában; tegyük hozzá: valósággal bocsánatkérés-megbocsátás jelentésben:

– Reggeliztél nélkülem?

Igen, Csipike, azt hittem, nem jössz.

A Csipike-regények 1989-ben már Magyarországon is megjelentek: *Csipike, a gonosz törpe*, *Csipike és Kukucsi*, *Csipike, a boldog óriás*, *Csipike és Tipetupa*, *Csipike és a gonosz ostoba*. A regényeket egykor a Napsugárban, folytatásokban követő gyereklvasók ma a nagyszülő-kor küszöbén vannak. A Kolozsváron dolgozó, még nem nyugdíjas-korú Kati óvónő ronggyá olvasott, kedvenc saját könyve is a *Csipike*: mosolyog, mióta a javulásra is hajlandó gonosz törpéről, Csipikéről beszélgetünk – mint, amikor valami szeretetre méltó és mulatságos figura kerül szóba.

De hiszen az.

Szomszédunk.

Kigondolója, Fodor Sándor, mint valami örök Gepetto, a Pinocchio megfaragója: a fiatalok által frissen létrehozott írószövetségének az e-milnek, az Erdélyi Magyar Írók Ligájának elnöke. Nem véletlen.

Diákolvasók?

„1993. XI. 15. hétfő. Kedves Kis Újdonsült Naplóm! Most felavatlak téged In domine patris... stb... stb. És... Ma nem mentem s.-ba. A Török születésnapján igen meghűltem. Nemsokára jön Mami. Dögunalom... Rendezgetek, unatkozgatok... Oáhh! de álmos M.!

XI. 16. kedd. Most itt vagyok mamiéknál. Hegedűóra után (új vonót kaptam. Háromnegyedes). Megcsináltam a leckéimet, *olvastam*, aztán megnéztem a „Magdolna” című 41-ben készült filmet. Jó volt.”¹¹

A kilencéves gyermek itt nem a cselekvés tárgyára, csak a cselekvés természetére utalt: „olvastam”. A film címét azonban a naplóba is fontosnak tartotta mintegy feledés ellen bejegyezni: hiszen a tévéműsor olyan, mint a szó: elrepül. (Az olvasás megmarad? Hányszor olvassa át a gyermek saját naplóját? Mi lesz a kedvenc gyermekkori könyvekkel a serdülőkor „földrengése” után és a gyermekkor iránti nosztalgiák előtt? Keresném a saját csitri kori naplóm idevágó fejezeteit, hogy olvastunk s beszélünk

¹⁰ L. még Sándor Ildikó „A mese maga az igazság álruhában” *A Napsugár meseanyagából*. In Korunk 2002. 10. 37–41.

¹¹ Kiemelés – E. E. Kéziratok lapok, magántulajdon.

meg minden Balzacot, Móriczot, szülők szekrényéből kicsent régi szerelmeslevelet Kós Ágival – de nincs a rejtekhelyén.)

Az 1989-es fordulat után a gyermekkönyvek és általában a könyvek száma, de ára is megnőtt, kevésbé általános a gazdag házi könyvtár. A nagy iskolák könyvállománya (nem annyira vásárlások, mint inkább magyarországi adományok révén) tovább gyarapszik, de a kisebbeké egyre avul és ha bővül: esetlegesen.

A könyvtári gyűjtemények tartalmi kompatibilitása nélkül nehéz az irodalom nemzedékeket is összekötő élményközösségeit elképzelni. Még a jó tankönyv sem elég, ha maga a teljes mű, a kézbe vehető, lapozható, tanulmányozható könyv hiányzik.¹²

A Napsugárban a Firka rovatba írnak a gyermekszervezők. A Szivárvány levelező rovatát, a Csipike postáját maga Fodor Sándor, a *Csipike*-regények szerzője vezeti.

Modellek? Hősök? Kedvencek

Csipikének is vannak ősei. Számomra leginkább Sanyi manó az: Mikes Lajos gyakran pórul járt, Micimackó dohogását is produkáló mesealakja a XX. század elejéről. A világerdő és a település közti (naiv) lakóterületről.

A gyermek bizonyosságokból és bizonytalanságokból álló világában nem különülnek el a régi és új, magyar (sőt erdélyi magyar) írófantáziából létrejött lények azoktól, amelyeknek máshol írott, kiadott könyvek, újságok, filmek vagy játékok révén jut közelébe a gyermek. A hatás felől is vizsgálható tehát a gyermekirodalom: mint gyermekek mindenkori olvasmánya. Itt azonban látnunk kell, hogy egyre nagyobbak lesznek a különbségek egy-egy anyagilag és a magyar nyelvű kultúrát tekintve támogatott és jól képzett szakemberekkel működő iskola és a valamikor beszerzett könyvállománnyal maradt, vidéki vagy szakember- és anyagi eszközhiánnyal küszködő tanintézmény között.

Mostanában történik a Milne Micimackó-regénye és a *Harry Potter* illetőleg *A gyűrűk ura* megismerése: a kelet-európai történelemben oly gyakori recepciós sajátosságokkal. Film- és könyvsiker illetőleg könyvbeli mese és bábszínpadai produkció magyarázza egymást.

A régebbi hősök: Nemecek Ernő, Süsü, a sárkány, nem is beszélve János vitézről most a kulisszák mögött hevernek valami raktárban.

A *Micimackó* erdélyi fogadtatásáról szakdolgozat készült a kolozsvári Magyar Irodalomtudományi Tanszéken 2002 júniusában.¹³ A bábszínházi társulatok révén válik a figura ismertté.

Hévízi Otília magyartanár 1994-ben két iskolában végzett az általános iskolás diákok olvasási szokásait felmérő vizsgálatokat.¹⁴ Borson és Nagyváradon. A borsi iskolába jártak a kis- és nagyszántói gyermekek is. A könyvtárosi teendőket is ő látta el az iskolában évek óta. A nagyváradai iskolában óraadó tanár volt ugyanakkor.

¹² A Nevelés- és Kutatás Minisztériuma az új tanterveket, tankönyveket engedélyezte: nem vállalja azonban az iskolai könyvtárak ellátását a javasolt vagy kötelezően előírt magyar irodalmi olvasmányokkal. A tantervek gyakori változtatása miatt a szemelvény-gyűjtemények rekordgyorsasággal elavulnak, és persze irodalomból nem a szemelvény a megoldás.

¹³ Kissé ráuntam a témára – hárította el a kutatás folytatását a tanulmány szerzője János Katalin magyar-angol szakos tanár.

¹⁴ Babes-Bolyai Tudományegyetem, Filológia Kar, szak módszertani tudományos dolgozat az I. didaktikai fokozat elnyerésére. Kolozsvár, 1994. (kézirat) Leőhelye: BBTE, Filológia Kar Magyar Irodalomtudományi Tanszék könyvtára

Batiz Kisbandi Katalin francia-magyar szakos hallgató 1997-ben *Utak, lebetősegek az olvasásra nevelésben* című szakdolgozatában¹⁵ egy külön fejezet mutatja be egy hasonló felmérés eredményeit, címe: *Olvasásszociológiai felmérés négy város négy általános iskolájában*. Ő a vizsgálatokat a margittai általános iskola IV. és a VIII. osztályában végezte. Eredményeit egybevetette egyrészt a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumban ugyanolyan korú gyermekek körében végzett felmérése eredményeivel, illetőleg azokkal, amelyeket a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Gyakorló Iskolájában valamint a szegedi Hunyadi János Általános Iskolában hasonló természetű vizsgálatokból nyert (szintén 1997 áprilisában).

Magyar anyanyelvű gyermekek körében végezték a vizsgálatokat.

Mindketten figyeltek az olvasott könyvek műfajára: a borsi, a kis- és nagyszántói, a nagyváradai gyerekek harmadik helyre a mesét sorolták. A vidékieknél ezt a kalandos gyermek- és ifjúsági irodalom és a meseregény előzte meg. A nagyváradiaknál a kalandregény és az állatmese. (A továbbiakban visszatérünk arra is, hogy az Erdélyben ma olvasható, hazai „születésű” művek hősei közül sokan származnak a fabulából.)

Az 1997-es „négyiskolás” felmérés eredménye, hogy Erdélyben és az erdélyi részen a meseolvasás szokása nem ér véget a kilenc-tízéves korban, mely a szakirodalom szerint a mesekorszak vége.¹⁶

Ismerőseim mondják:

„Vackort szerettem legjobban, fel tudtam sorolni mind a tíz társa nevét” (M. Z., 19 éves egyetemi hallgató). „En Benedek Eleken nőttem fel, az új irodalmat nemigen ismerem” (M-B. E., 35 éves egyetemi oktató), „– Mióta nem olvasol gyerekkönyvet? – Mindegyre olvasok most is. Tudod, mért kérdezed? – De valamiket kivittél az erkélyre, a ládába. – Nem férek... Hagyjál. – De akkor mit hagytál a polcon? – ...Azt amit szeretünk.” (K. E. 18 éves, középiskolás), „Mi mindenevők voltunk, de nagyon sok könyvünk volt és sokat is olvastunk” (K. E. 21 éves egyetemi hallgató). „Legráfizetesebb a gyermekirodalom, nem tudom miért” (kiadóvezető). „Vajon hogy hat a szerzőkre ez a gyermekirodalom-divat? Vajon vissza fognak térni?” (főszerkesztő), „Weöres Sándor gyermekversei a legszebbek, azt érdemes volt tanítani. En azt idejében észrevettem.” (E. E. ny. tanítónő) „Ezeket az újakat én nem olvastam. Ami nagybátyáméktól maradt, azt. Döbrentei Kornél könyvét olvastam valami Diszikéről. Egy napig élt, pillangóféle. Vagy ötször is el kellett olvassam” (K. Zs. 22 éves egyetemi hallgató).

„Kifogásolják, hogy meseregénynek rövid, amit írtam..., nem árurom el, hogy tíz éve írtam és – nem a gyerekeknek, hanem csak úgy, a feleségemnek!” (B. I. 34 éves tanár).

Könyves házak

A Kolozsváron a 90-es évek második felében indult kiadó, a Kalota egyik fő célja éppen szép kiállítású, igényes gyerekolvasmányok létrehozása: a *Mesepalack* sorozat kötetei Demény Péter szerint nemcsak gyerekeknek szólnak, hanem azoknak is, akik néha a gyerekkorról álmodoznak.¹⁷ A sorozat eddig megjelent darabjai: Szilágyi Do-

¹⁵ Babes-Bolyai Tudományegyetem, Filológia Kar, Kolozsvár, 1997 (Kézirat). Lelőhelye: BBTE, Filológia Kar Magyar Irodalomtudományi Tanszék könyvtára

¹⁶ „A meseolvasás a legnagyobb arányban Enyeden szerepel (45%), Margittán 24%-ban, Debrecenben 15%-ban van jelen, Szegeden pedig hiányzik.” Batiz Kisbandi 1997. 24.

¹⁷ H. Ch. Andersen: *A fenyő*. Fordította Szilágyi Domokos. Kalota, Kiadó Kolozsvár, 1999. A hátsó borító fülszövege.

mokos: *Abrakadabra*, Czegei Carla: *Böksi* (Marosi Ildikó utószavával), H. Ch. Andersen: *A fenyő* (Szilágyi Domokos fordításában). Wilhelm Hauff: *Alexandria sejkje*. (Ez a könyv, a kiadó véleménye szerint, nehezebben fogyott a vártnál.)

A *Böksi* újrakiadás. Az Erdélyi Helikonnál 1939-ben megjelent könyv fekete-illusztrációi telitalálatok: elegancia, és humor, játékoság és kedvesség él a tusrajzokban. Másrészt az őz regénye a hely irodalomtörténethez tartozik: a mezősegi birtokos nemese kiterjedt családjából származó Czegei Carla karakteres állattörténete nemcsak Felix Salten *Bambijának* rokona, de világa miközben szelídíti, de meg nem tagadja Jack Londonnak *A vadon szavában* felvetett gondolatát, Wass Albert világával is kapcsolatban áll, de legesleginkább a szintén erdélyi Áprily költeményével, *Az irisórai szarvas*-sal. (Az Irisórán borjak között nevelkedett vad a szarvasbőgéskor visszasóvárog a vadonba: „S a ködbe hördült, mint az orgona.”) Czegei Carla meséje kíméletesebb, békítőbb. Csak egy fokkal érzelmesebb, csak egy fokkal szól kisebbeknek, mint Fekete István állatregényei (főleg a *Kele*).

„Kedves ez a Böksi – szóló kis idő múlva Büszke Kópéhoz. Csak nagyon tapasztalatlan, butácska még, mert nem közöttünk nőtt fel! – Majd fontoskodva tette hozzá: – Tudod, én tanítom őt most mindenre, amit egy rendes őznek tudnia kell!

Böksi átugrott a patakon.

Fogjatok meg! – szóló jókedvűen vissza.

*Kópé meg Büszke utána vetették magukat. Böksi eliramodott, és nemsokára mindhárman eltűntek a völgyre lassan leszálló szürkületben.*¹⁸

A csodaként felbukkanó szarvas látványa nem ismeretlen a hazai olvasó számára: a Napsugárban az utóbbi évtizedben is közölt szarvas-verset például Palocsay Zsigmond, a természetrajongó és nyelvtերemő fantáziája tekintetében is méltán ismert költő:

*Hason fekszem – úgy lesem az erdő szélét
 – – – – – két bokor közt nyit kiskaput a sűrűség palánkja
 és ráammered egy szarvasbika
 csodás koronája*¹⁹

Valaha a bukaresti Ion Creangă Könyvkiadó *Mesetarisznya* sorozatának darabjai, amelyek alig voltak nagyobbak tenyérnyinél, tartalmuk, meghitt méretük miatt is a gyermekolvasók kedvenceinek számítottak.

A hetvenes évek végén indult ugyanannál a kiadónál a *Nagyapó mesefája* sorozat. Ez utóbbit ma a csíkszeredai Pallas Akadémia kiadóval közösen jelenteti meg. Az új sorozatban már a nyolcadik darab is elhagyta a sajtót: népek meséiből, állatmesékből, nemzeti klasszikus meseírók terméséből közöl válogatást, és igen kelendő, bár illusztrációt nem tartalmaz.²⁰

¹⁸ Czegei Carla: *Böksi*. Vásárhelyi Z. Emil rajzaival. Kalota Kiadó, Kolozsvár, é. n. (2001)

¹⁹ Napsugár, 1990. 1–2. 11.

²⁰ 1. *A nyulak pásztora* (csuvas, kazah, lett, litván és orosz népmesék). Fordította, a kötetet összeállította Bán Péter, 1998. 2. *Ion Creanga mesék* (mesék, fordította Sütő András, szerkesztette Kozma Mária), 1999, 3. Benedek Elek: *Az aranytollú madár* (mesék, válogatta Bán Péter, szerkesztette Mihálykó Éva), 1999, 4. *Állatmesék* (mesék, versek, szerkesztette, válogatta Herta Éva), 2000, 5–6. *Kelet tündérvilága* (meseregény, Ali bey után fordította Orbán Balázs, szerkesztette Kozma Mária), 2001, 7. *Pera vitéz* (finnugor népmesék, fordította Bán Péter,

A Pallasnak kisméretű könyvekből önálló sorozata is van *Mesevonat* címmel.²¹

Egy példa a „vonatból”. Páll Lajos festőművész, költő *A legszebb tányér* című könyvében két óvodás korú gyermek egy krétadarabbal a kerítésre rajzol. A játékból teremtett világ visszahat rájuk, rajzos vetélkedésükben a riasztó lények egymásra licitálnak, művészet és művész izgalmas kapcsolatává vagy annak keretévé lesz minden:

„Bukfenc... hirtelenjében nem tudta, hogy mit rajzoljon ennél félelmetesebbet. Ekkor jutott eszébe, hogy a meséskönyvben látott egy szörnyű állatot, s rajzolni kezdte a kapun. A feje farkashoz hasonlított, aztán szárnyai nőttek, s olyan lábai, mint egy lelőtt ülünek, de még nem akarta befejezni, hát rajzolt újabb fejeket, újabb szárnyakat s olyan farkat, mint egy bokorba iramló ezüst színű gyíké. Rózika már hátrált.”²²

A kolozsvári Koinónia is megjelentet mesesorozatokat. A Szentírásból vett igéhez fűződő, gyermekeknek szóló szövegeket tesz közzé *Borsszem Könyvek* sorozatában. Visky S. Béla *Csillagkorona* című verses meséjében Ésaías könyvének próféciaját írja át gyermekek számára.

Jellemző lehet ránk, hogy gyerekkönyveink révén miféle helyekre utazunk, ki a társunk, miben veszünk részt.

A kisebbeknek a történelemben való élményszerű beavatására a Napsugár hasábjain következetesen Méhes György vállalkozott valami, a Gaál Mózeséhez, Mórához vagy Benedek Elekéhez hasonlítható egyszerűsítő és színes elbeszélő kedvvel. A történelmi figurák, események jól illusztrált, a folyóirat keretei által diktált, terjedelemben, az eredeti illusztrációk révén is hozzáférhető história a helyi körülmények között a gyermekeknek a magyar kultúrával való ismerkedését is szolgálja. Hasonló céllal írt Lászlóffy Csaba önálló próza- és versköteteket az ifjúság számára (bizonyára nem függetlenül Gyulai Pál historizáló költészetétől, amelynek érzelmes és markáns ritmusú darabjai a ma már ugyancsak fogyatkozó, aggastyán-korú nemzedék mélyen rögzült iskolai olvasmányai voltak). Egy kis ráolvasás érzélgősség ellen:

*Hasztalan már minden őrség
Eljőve az ördögország!
(tüzes kannamélyből
forró ónot isztok,
vipera mérgétől
végképp elalusztok.)*²³

szerkesztette Megyaszi Kinga), 2001, 8. *A holdvilág szűrei* (a klasszikus magyar meseirodalomból válogatta Reinhart Erzsébe, szerkesztette Megyaszi Kinga), 2002.

²¹ 1. Benedek Elek: *A selymrét* (mesék, sorozatszerkesztő Megyaszi Kinga, illusztrátor Ujvárossy László) 2001, 2. Kozma Mária: *Csilala mester, avagy a csodálatos kőpeny története* (mesék, szerkesztő Herta Éva, illusztrátor, mint a sorozat további köteteinél, Csillag István), 2001, 3. Fodor Sándor: *Hol volt hol nem volt* (mesék, szerkesztő, mint a sorozat további köteteinél, Kozma Mária.), 2000, 4. Páll Lajos: *A legszebb tányér* (mesék), 2000, 5. Kányádi Sándor: *Kecske mesék* (versek), 1999, 6. Kovács András Ferenc: *Egerek könyve* (versek, 2001).

²² Páll Lajos: *A legszebb tányér*. Mesék. Mesevonat 6. Sorozatszerkesztő: Megyaszi Kinga. Pallas Akadémia Kiadó, Csíkszereda 2002.11.

²³ Lászlóffy Csaba: Szent László füve (Erdélyi népmonda) In Uő.: *A csontnyakú furulya*. Mundus Kiadó, Budapest 2002. 7.

Hova vonulunk vissza?

Petőfinék *A puszta télen*-ben refrénné vált feleletét a Hol a boldogság mostanában? kérdésre új szavakkal ismétli a családi értékek iránt fogékony nagyváradi költő és szerkesztő, Fábíán Imre:

*Kint dorombol tél-kandúr
Itt bent mi vagyunk az úr!²⁴*

A visszavonulás terepe már ismét a gyermekszoba, mint a XIX. század közepétől kezdve olyan sokáig. Fekete István felfedezendő őstermészete mint a jó elkülönülés terepe Palocsay Zsigmond képgazdag verseiben jelent meg leginkább. Érezhető egyébként az animációs filmek hatása a fantázia alternatív tereinek megválasztásában.

Teremtett alakok, maszkok

Ha nem határolja be a fantáziát a félelem, sem a mindennapi betevő falat gondja: mivé alakulunk át?

Hévízi Otília felmérése szerint az emlékezetes olvasmányélmények között a borsi iskolában a mesék vezettek (*Magyar népmesék és Az ezeregyéjszaka legszebb meséi*), a nagyváradi 8-as számú általános iskolában pedig a *Winnetou* és Molnár Ferenc klasszikus műve, *A Pál utcai fiúk*.

Példaképekre is rákérdezett, de a kérdés az olvasni szeretők számára sem volt vonzó.

Én magamra akarok végtelenig hasonlítani²⁵

Nem újdonság a könyv fölé hajolás. Ha a gyermekek könyv ábráit fejtegetik, élet és csoda határán járnak. „Kay egy képeskönyvben nézegette Gerdával az állatokat, madarakat.”²⁶

Bajor Andor üvegtörpéje Andersennek, Hauffnak a sötétben meglevenedő, társalgó és önérzetes tárgyait idézi, a teáskannát, az ólomkatonát, az aranyfüstös bőrhuzatot.

„(A kamra polcán az üvegtörpe) tele volt ürességgel és ezért nem ismert megértést, jóindulatot. Míg rózsavíz volt benne, szelíd volt, de most a mérges semmi töltötte meg színlőtig.”²⁷

Felölthetjük süni alakját, Móra Sündisznócska lovagol című története után olvashatjuk Berszán István *A válogatott útibatyu. Szöszmőgi Müsszents Sündörgő kalandjai* című gyerekkönyvét, amelynek hőse szintén süni: az emlékezetes nevű lény tanulmányútra indul és egy darázsszépségre is lel. A világos szerkezetű, a kisebbeknek szóló szellemes állattörténet mint kiadvány a könyves szakma Erdélyben is elérhető színvonalát dicséri.²⁸

²⁴ Rakunk jó fatüzet. In: *Tükör utca 11*. Literátor könyvkiadó, Nagyvárad, é. n. (2001)

²⁵ Lásd Hévízi Otília 1994. 78.

²⁶ H. Ch. Andersen: A hókirálynő. In Uő: *A fenyő*. Szilágyi Domokos fordítása. Kalota Kiadó, Kolozsvár, 1999.

²⁷ Bajor Andor: *A kastély*

²⁸ A CE Kolinónia kiadónál 2002-ben Kolozsváron megjelent könyv szerkesztője Koros-Fekete Sándor, a rajzokat Gacs Réka készítette.

Változhatunk egérré. Bajor Andor: *Egy bátor egér viszontagságai* Cincogó Feliciánja után jött létre Kányádi Sándor: *Világlátott egéréje* (Ion Creangă Könyvkiadó)

„Egy árva mezei egérke megunta az őszi esőket, s meg a koplalást. (...) Tudta az egértörténelmet.”

Tudta az egértörténelmet?

És viszi tovább a mókát egy évtizeddel később Kovács András Ferenc az *Egerek könyvével*!

Ferenczes Imre *Pepita hangyája* az egerek és bogarak szomszédságában egyrészt a szecesszió finoman illusztrált gyermekirodalmát – másrészt a posztmodern filmvilág lép- és ízeltlábú-kedvelését juttathatja eszünkbe.

Ha már az állatoknál tartunk, emlékezzünk Bajor Andor *Doktor Breke Kelemenjére* de itt van Kányádi Sándor *Béka-búcsúztatója* szintén, amelyet a garabonciás lelkű poeta válogatott versei gyűjteményébe is felvett.

Hogy a *Béka-búcsúztató* gyerekvers-e? Nem döntjük el. (De hát gyerekvers-e Szilágyi Domokos *Hegyek, fák, fűvek*-je, vagy Kosztolányi dala, az *Üllői-úti fák*? Vagy Villon mindent megköszönő búcsúballadája?)

Ha már a vízparton vagyunk:

KÁNYÁDI SÁNDOR

Béka-búcsúztató

*Békák, hű társaim, ti brekegők,
Kik énekelve vesztek levegőt,
Szeretném megköszönni, cimborák,
A sok szép nyári estét, éjszakát,
S hogy még a langyos őszi alkonyok
Idején is kuruttyolgattatok.*

*De már az ősznek, vége annak is,
Reszket a nád, lúdbőrözik a víz,
És reggelenként ezüst zúzmarát
Virágozik a vízmenti fűzfaág.
El elbújik a hold s a csillagok:
Nem szégyen, hogy ti is elbújtatok.*

*Iszapba bújva várjátok, amíg
A téli világ kitavasodik.
De hogy nyugalmas legyen álmatok,
Olykor-olykor majd kuruttyolgatok,
Tavasza várón breke-brekegek,
Amíg végképpen be nem rekedek.²⁹*

²⁹ Kötetzőrő versről van szó! Kányádi Sándor: Májusti szellő. Versek kisebbeknek, nagyobbaknak (1957–1989). In Uő: *Vannak vidékek*. Válogatott versek. A kötetet összeállította Jancsik Pál. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1992. 237–238.

Milyen a jó gyermekirodalom?

Benedek Elek 1922 augusztusában írta Székelyudvarhelyre Tompa Lászlónak: „Kedves Laci, a versed szomorú, de igen szép. Már el is küldtem illusztrálás végett. Próbálj valami enyhébb bánatú verset s írd minél többet.”³⁰

Kérdés, hogyan marad(hat) meg az irodalom és a általában könyv értéke, ha nem vesszük figyelembe, mekkora vonzóerőt képvisel (a gyermekek egy csoportja számára is) a film, a televízió, a számítógép. Az olvasnivaló másféle élményekkel (például a beszélgetés-, a siker-, a színházi élménnyel) együtt hat!

Mitől félünk?

Hogyan fejezzük ki magunkat?

Dobbantó. A Marosvásárhelyi Unitárius Egyházközség gyermeklapja. Szerkeszti: Nagy Gizella, Kuti Márta, dr. Szabó Zsuzsanna. A 2002/2-es számban nyelvgyakorló a cs, j, l-re Kovács András Ferentől:

Csillagcsengő

*Jégcsap csendül, jégcsap cseng –
Csillagcsengő égen leng.
Jégcsap csücskén csüngő nesz –
Csilló neszből csengés lesz.*

*Jégcsap csücskén fény csendül –
Égen csüngő szél lendül...
Jégcsap csörren, csilló csend –
Csokros csillagcsengő cseng.*

De Ady Mariska makámába hajló almanach-prózája is helyet kap (*A Jégbercegnő*) a lapban, amely a nagyszülők gyermekkor-élményére is alapoz szövegei összeválogatásakor.

Időutazások

Visky András 1999-ben *Aranylevél* címmel verses, mesés kalendáriumot ír a gyermekeknek.³¹ Fábián Imre *Betlehem* címmel gyűjti egybe a számára legvonzóbb régi és új karácsonyi verseket.

Átírások

Van néhány kísérlet ilyesmire a Napsugárban. *Lecke*. Nagy Lajos elbeszélését Bálint Tibor írta át színpadi jelenetté,³² *Betlehemi állatok* – ezt Déry Tibor elbeszélése nyomán szintén Bálint Tibor írta.³³ A továbbírás, adaptálás-rövidítés munkáját a gyakorló tanítónők és óvónők is elvégezhetik. Ilyesminek ad teret az 1994-től újra az olvasók-

³⁰ Benedek Elek irodalmi levelezése I. 1921–1925. Közzéteszi Szabó Zsolt. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979.

³¹ Visky András: *Aranylevél*. CE Koinonia, Kolozsvár, 1999.

³² Napsugár 1992.1. 10

³³ Napsugár 1993. 2. 4–5.

hoz eljuttatott Műsorfüzet, amely pódiumműsorokhoz tartalmaz szövegkönyv-javaslatokat. (Ilyesmire a szintén Kolozsvárt megjelenő Művelődés folyóirat is vállalkozik.)

Klasszikus olvasmányok

„Benn a könyvben más világ van” – olvasom Lászlóffy Aladár versében.³⁴

A korábban már említett Batiz Kisbandi Katalin az Erdélyi Olvasás Egyesület programját követve az általános iskolai tanulóknak az irodalmi szöveghez való viszonyulását vizsgálta. Felolvasta a megfelelő szövegrészletet Milne *Micimackó*jából, aztán feleletet várt két kérdésre; az egyik Malacka ajándékadására, a másik Füles viselkedésének megítélésére vonatkozott. A válaszokból válogatva: Az ajándék azért volt különös, mert piros színű volt, mint a szív”, „volt is ajándék és nem is”, Füles nem hagyatkozott az eszére, hanem a szívére”, „Malackának az ajándéka tetszett volna Fülesnek, mert az erdőben nem mindig van sok léggömb, sőt egyáltalán nincs”, „Malacka orra esze adta át az ajándékot”, Füles szomorú arcot vágott Malacka elé” Izelítő a második kérdésre adott válaszokból: „Füles toleráns Malackával szemben”, „Füles minden ajándéknak örül, még akkor is, ha az nem ép és egészséges”, „... azért volt különös az ajándék, mert olyan nagy volt, mint Füles”.

Hazai kiadása nincs a *Micimackó*nak: a történet és a világa most lel otthonra talán éppen a feldolgozások révén, amilyen a kolozsvári (magyarul és románul párhuzamosan játszott) bábszínházi produkció 2001/2002-ben³⁵. Itt jegyezzük meg, hogy a rendező elégedetlen volt a román fordítással és Karinthy szellemes változatából³⁶ készítette el a román társulat munkapéldányát!

A véglegesedő vonások

A Napsugár az elmúlt évtizedben nemcsak a magyar irodalom klasszikusainak szentelt egy-egy oldalt, hanem búcsúztatta is a gyermekolvasók egykori ismerőseit.

Általában saját műveikkel, egy-egy arcképpel, néhány értékelő sorral. Bajor Andort azzal a verspárral, amely első jelentkezése volt 1957-ben a Napsugárban (cinke és rigó verses beszéde nagyon is Tompa Mihály allegóriáját írja újra, *A madár fia*hoz-t). Ama régi Bajor vers refrénje:

*Hát fel a fejjel, jó fiú,
Többé ne sírdogálj.*³⁷

Másrészt a főszerkesztő az író – mint az általa teremtett emlékezetes mesealak tárását (árnyát?), úgy láttatja apróbb-nagyobb olvasóival. Ahogy a gyermekek a legtöbb szerzőt kezelik: nem bajlódnak vele, ritkán veszik tudomásul:

„Hát lehetséges, hogy többé nem kísér el bennünket Cinigennel, a bátor egérkével?”³⁸

Búcsúzik ebben a periódusban a felnőtt és gyerekolvasók tábora Palocsay Zsigmondtól, Bálint Tibortól és Marton Lilitől is. A gyermek tudja, hogy van halál. Nem távozik a teremtett lények közeléből: végleg átveszi őket a szerzőktől.

³⁴ 1994. 9. 3.

³⁵ Rendezte: Kovács Ildikó.

³⁶ Tehát tudatosan közvetítő szövegből.

³⁷ Lásd Napsugár 1991. 3. 10.

³⁸ Napsugár 1991. 3. 10.

Mire jó a vers?

Kányádi Sándor szerint (pontosabban egyik általa idézett gyermek szerint) a vers az, amit mondani kell. Sántha Attila, még a fiatalok közé számító költő szerint ha nem írhat nyelvérzék alapján a gyermek, elidegenedik az írás-olvasástól és így a kötött formájú, a boldogan deklamálható verstől is.³⁹

Tanúsíthatom, hogy felfedezni a lehetőséget, amelyet a gyermekek figyelme, hangja, kérdése jelent: inspiratív élmény, hosszan tartó energiaforrás.⁴⁰

Csak gyermeknek jó jó vers? Lehetséges volna?

A Korunk nagy visszhangot kiváltott vizsgálatot indított 2000 nyarán *Melyik a XX. század legszebb tíz verse* címmel.⁴¹ A válaszokat folyamatosan közölte a folyóirat, a verspreferenciákat vagy indoklásokat kommentálta a napisajtó, és valóságos közüggé lett a jelenlegi ízléspreferenciák kérdése. Száznegy felkért személy küldte be választát a szerkesztőségbe. A nyertes válaszok között nem volt gyerekvers, de a tízes javaslat-csomagok között felbukkan egy-egy: Kibédi Varga Áronnál Weöres Sándortól *Az elvesztett napernyő* (10. hely), Király Lászlónál Tamkó Sirató Károly: *Tengerecki Pál* (10. hely), Kovács András Ferencnél: Kormos István: *A jóborivó királynő*, Lövétei Lázár Lászlónál: Szabó Lőrinc: *Tücsökezene* (4. hely), Mészáros Sándornál ugyanaz ugyanolyan helyen, Orbán János Dénesnél: Szócs Géza: *Waldemar Daa lányai* (6. hely) – ez ugyan nem gyermekvers, de Andersen meséje ihlette, Serfőző Simonnál: Weöres Sándor: *Rongyszőnyeg* (7.) és Szabó Lőrinc: *Tücsökezene* (10.) Tamás Attilánál: Weöres Sándor: *Az elvesztett napernyő* (7. hely).

Milyen komolyak vagyunk, milyen végérvényesen felnőttek.

Mesemondásból olvas(tat)ás

A néphagyományból származó kiadványok gyermekirodalomként való használata nem új, Arany László óta a gyermekkultúra részét képezik a folklór-kincs darabjai. Méltán hívja fel a figyelmet Végh Balázs a gyerekirodalomnak szentelt Korunk-számban Nagy Olga, Gazda Klára, Fábian Imre munkásságára ezen a téren. A gyermek-játékok, mondókák mesék helyi változatainak értékelése mutatkozik meg más kiadványokban is, különösen a Kriza János néprajzi társaság által kiadott kötetekben amelyek nem is szűk körben óvónők, tanítónők kézikönyveivé válva járulnak hozzá a mai gyermekek személyiségének harmonikus és értékelvű, nyelvi és nemcsak nyelvi kibontakozásához.

Ez azonban szakképzettséget, a hírek megfelelő áramlását feltételezi.

Hasznos az olvasási kedv megtartása érdekében a mesemondó verseny, amelyet két éve rendez meg az Anyanyelvápolók Erdélyi szövetsége, és ahol a nyertes gyermek felkészítőjét is megnevezik és díjazza, hasznosak az olyan gyermek-képzőművészeti versenyek és kiállítások, amelyek feltétele egy-egy irodalmi mű (sőt életmű) jobb ismerete.

A Pedagógus-szövetség, annak Teleki oktatási központja Szovátán, Gál Kelemen

³⁹ Sántha Attila: Miért nem szerettem a verset. Korunk 2002. 10. 67–68.

⁴⁰ L. Egyed Emese: Három dió. Mentor kiadó, Marosvásárhely, 1997.

⁴¹ *A teremtmények arca. A huszadik század legszebb magyar versei. A Korunk anekdota. Szerkesztette Balázs Imre József és Kántor Lajos. Korunk Baráti Társaság Komp-press Kiadó, Kolozsvár, 2002.*

Oktatási Központja Kolozsváron könyvek, CD-k révén nyújt a gyermekirodalom terén is segítséget.

Tanárok irányítják művek, könyvek, szerzők felé a gyermekek figyelmét az irodalmi körökkel, diákszínjátszással: Pávai Gyula, az aradi Kölcsey Egyesület könyvtárával, Kölcsey-színpadával, Tőkés Erika Kolozsváron a Buhu társulattal, a sepsiszentgyörgyi középiskolai szintű színművészeti oktatás kezdeményezői és még igen sokan keresik a keskeny utat, amely a mai gyermek érdeklődését és az értékes olvasmányokat összekötheti.

Az Erdélyben is működő Olvasás Társaság egyik célja is a könyves kultúra közelében maradás – és ez a gyermekekre is vonatkozik. Sikerül vajon?

Az iskolarendszer

A romániai törvények 1990 előtt a gyermekszülésre-csecsemőgondozásra három hónapnyi szabadságot engedélyeztek az anyáknak, ezt a rendszert váltotta fel a mai, amely három évi gyermekgondozási támogatást jelent, amelyet egyaránt igényelhet az anya vagy az apa. 2001 óta kötelező az iskola-előkészítőn való részvétel. A nagyobb városokban 1 és 3 év közötti gyermekek számára bölcsődék működnek, ezek a egészségügyi hálózathoz tartoznak és így nyelvük a román. A gondozás nyelve hivatalosan a román. Így csak elvétve kerülhet sor a magyar nyelvű foglalkozásokra és ezen belül akár mondókák, a magyar kultúrához kapcsolódó mesealakok megismerésére. Hároméves kortól óvodába járhatnak a gyermekek – itt a rendszeresen emelkedő létszám-minimum akadályozza a magyar nyelvű (és természetesen az életkorhoz illő) irodalomanyag használatát. Sok függ az óvónő felkészültségétől, kezdeményezőképességétől, és persze az óvoda anyagi helyzetétől is.

A tanítóképzés az 1990-es évek második feléig egy régebbi rendszert követett, amely szerint az érettségi diplomával a tanítói képesítő oklevelet is átvehette a 19–20 éves pedagógus és később ötévenkénti továbbképzésekkel tökéletesíthette tudását.

Ma az egyetemek Főiskolai karai képezik az óvodai és elemi iskolai pedagógusokat, háromszakos rendszerben, amely hat szemesztert jelent. Itt a magyar nyelvű kultúrára heti két óra jut a következő diszciplináris lebontásban: nyelv-nyelvhelyesség, néphagyomány és egy év gyermekirodalom: egy félév a gyermekeknek szóló világirodalmi- és egy a magyar irodalmi alkotásokra.

A gyermekirodalom tantárgyhoz egy 1973-ban írott, 1983-ban kiadott tankönyvet használtak⁴², a közelmúltig, újabban eligazító Kiss Judit könyve, a *Bevezetés a gyermekirodalomba* (Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár, 2000).

A felkészülés a színvonalas oktatásra nemcsak a hiányzó gyerekirodalmi alpművek és szakirodalom beszerzésével kezdődik, hanem összefoglaló tanulmányok írásával és a szakirányú kutatásokkal. Kolozsváron készültek szakdolgozatok a gyermekirodalom tárgykörében.

Visszapillantás az irodalom iskolai történetére

Minden ifjúsági irodalommal válik, mihelyt a fiatalabb korosztály szervezett ismeretszerzésének részeként jelenik meg.

⁴² Vita Zsigmond-Józsa Miklós-Király László-Jarosievitz Erzsébet: *Gyermek és ifjúsági irodalom*. Tankönyvkiadó, Bukarest.

A világirodalmi utalások az 1970–1989 közötti periódus romániai oktatásában többnyire a stílusirányzatokkal voltak kapcsolatosak és nem is voltak kötelező jellegűek.

Román irodalmi művek még 1964-ben is voltak a magyar irodalmi anyagban. A nyolcosztályos általános iskola VIII. osztálya számára kiadott Irodalmi olvasókönyv és nyelvtan könyvében⁴³ két-három magyar szerző után egy román következik, Balassi, Csokonai, Vörösmarty után Vasile Alecsandri prózarászlet és vers, Petőfi, Arany, Mikszáth után Mihai Eminescu, Móricz, Ady, József Attila után Mihai Sadoveanu, Tudor Arghezi. A kortárs román szerzők azonban mint a pártideológia művészi megfogalmazói jelennek meg a könyvben: az olvasókönyv első lapján Mihai Beniuc *A pártban élsz* című verse áll (a nyelvtanórán ezt a szöveget hangtani gyakorlatként kellett „felhasználni”), az utolsó román olvasmány Mihai Beniuc *Üzenet* című verse, amely a pártkongresszus alkalmával az író (általánosítható) hűségesküjét, szerepvállalását közvetíti.

A 80-as évektől a házi olvasmányok a líceumban már többnyire magyar irodalmi szövegeket jelentenek. Az általános iskola osztályaiban a magyar, világirodalmi és román irodalmi művek mint irodalmi olvasmányok szolgálták a „nevelés szépirodalommal” gondolatát. A VI. osztály háziolvasmányait soroljuk fel:⁴⁴ Arany János: *Toldi*, Asztalos István: *Jóska*, Gárdonyi Géza: *Egri csillagok*, Jókai Mór: *És mégis mozog a föld*, Méhes György: *Micsoda társaság*, Méhes György: *Gyémántacél*, Török Sándor: *Csili-csala csodái* Mikszáth Kálmán: *A varázsló kovács*, Molnár Ferenc: *A Pál utcai fiúk*, Nagy István: *Réz Mihályék kóstolója*. A román irodalomból két tételt tartalmazott az olvasmányjegyzék: Sadoveanu: *Virágöböl*, Caragiale I. L.: *Goe úrfi*.

A világirodalmi szövegajánlatok többnyire az ifjúsági irodalom klasszikusait jelentették: Beecher-Stowe: *Tamás bátya kunyhója*, Cooper F.: *Az utolsó mohikán*, Dumas, A.: *A három testőr*, Gogol: *Taras Bulba*, London, J.: *Febér agyar*, May, K.: *Az ezüst tó kincse*, Twain M.: *Huckleberry Finn*, Verne, J.: *A rejtelmes sziget és A tizenöt éves kapitány*

Az óraszámok is változtak: elemiben heti 4, a felsőbb osztályokban heti három magyar irodalomóra volt, később az elemiben 2, a felsőbb osztályokban 1,5–2.

A felsőbb osztályokban a magyar nyelvi stúdiumot helyettesítő fogalmazás-nyelv-művelés óraszám a következőképpen alakult: IX és X. osztályban évi 20: nyelvhasználati és helyesírási gyakorlatokból (évi 12 óra), irodalmi jellegű és szabad témájú írásbeli feladatokból állt (évi 8–9 óra), XI–XII. osztályban ugyanilyen jellegű feladatokra összesen évi 8–9 óra.

2001–2002-ben a többféle tankönyvből lehet tanítani,⁴⁵ de a kerettanterv figyelembe vétele és az érettségi minimum még kötelező. A magyar irodalomtanításban egyre

⁴³ Szerzői: Márki Zoltán, Kuszálík Piroska, Balogh Dezső, Kálmán Viktória. Tanügyi és Pedagógiai Könyvkiadó, Bukarest, 1964.

⁴⁴ *Tanterv a magyar nyelv tanítására a magyar tantervű iskolák VI. és VII. osztálya számára* Bukarest, 1982.

⁴⁵ A tetszetősebb és olvasó-olvasásközpontú új tankönyvek között figyelmet érdemlő kezdeményezés Tulit Ilonáé (*V és VI. osztályos Magyar nyelv és irodalom tankönyv*) és Orbán Gyöngyié: *Megértő irodalomolvasás I. és II* (ez utóbbiak a líceum számára készültek, szöveggyűjtemény is tartozik hozzájuk). A tankönyvek világirodalmi és művészet- és kritikátörténeti szemelvények felhasználásával készültek, munkafüzet szerepet is betöltenek. A szöveggyűjtemények között a leggazdagabb a K. Jakab Antal szerkesztésében megjelent Magyar Irodalmi- illetve Világirodalmi szöveggyűjtemény-család (Scriptum kiadó, Kolozsvár) 1992–1999.

nagyobb felelősség hárul az egyes iskolákra, szaktanárookra (nyitottabbá válik az oktatás), a XX. századi magyar irodalom értelmezése és a jelenkori magyar irodalom oktatása jelenti a legtöbb iskolában a problémát.⁴⁶

A könyvelosztás

A könyvpiacra sőt a középiskolák tanári szobáiban leginkább a Tinivár kolozsvári könyvkiadó ifjúsági könyvei, oktatási segédanyagai vannak jelen. Többnyire igénytelen kivitelű, alacsony árú, bár könyvként gyakran nem eléggé vonzó kiadványok. Mégis a Tinivár vállalkozott a *Csipike* újrakiadására a szerző városában, és gondoskodott arról, hogy a el is jusson a mai gyermekekhez és nemcsak az erdélyi nagyvárosokban.

Pedig a szép könyvet szeretik a gyermekek (felnőttként sem válnak meg tőle).

A magyarországi gyermekirodalom az 1990 óta kialakult kereskedelmi lánc révén Erdélybe kerülve drága: kevesen engedhetik meg maguknak, bár például a Pont kiadó ízléses kiállítású és a nevelés, olvasóvá nevelés, olvasás, serdülőkor összefüggéseit is színvonalasan feltáró könyvei talán a közeljövőben legalább a népesebb magyar lakosságú Székelyföldön kaphatók lesznek.⁴⁷

A szerző mint ismerős

Amikor Hévizi Otília a kedvenc szerzőjükről faggatta tanítványait, a falusi és a nagyvárosi iskola diákjai egyaránt Petőfi nevét tették az első helyre. Őt a borsói iskoláskoránál Móricz, Benedek Elek és holtversenyben Arany János illetőleg József Attila követte. A nagyvárosi iskolában Verne, Karl May és Benedek Elek volt a listavezető.

Kányádi Sándor saját bevallása szerint évente 200–250 író–olvasó találkozót lebonyolított a gyermekekkel: iskolákba, óvodákba ment találkozni az olvasni szeretőkkel. Erdélyben ismerik verseit és többnyire őt magát is, a tanítással, óvodai gyermekneveléssel foglalkozók is szeretik jó kedélyéért, töretlen mesélő kedvéért. A Nap-sugarba már nem ír, de versei valóságos slágerekként élnek a gyermekközösségek „műsorrendjében”.

A bölcs nagyapó szerepben manapság nem ő, bár nem is Benedek Elek, hanem Fodor Sándor jelenik meg mint a Szivárványba „beköltözött”, minden levélre válaszoló *Csipike*. Mókázó öreg barát szerepben a túl hamar elköltözött Bálint Tibor. Lászlóffy Aladár, korábban a gyermekek művelődéstörténeti kuriózumok iránti fogékonyságával számolva adta ki írásait, ma az élőnyelv kopása idején a jó értelemben vett szócsúrs-csavarásra teremt kedvet.

Nagyanyóvá lett a már szintén a felhők mögé rejtezett Marton Lili, és folytathatnók a sort.

Megjelenhetnek az ismerősök között a Bözsi szerzője, Czegei Carla, de egyetlen könyv, két tucat sornyi életrajz nem elegendő az író nő személyének elgondolásához. Gyermekek számára még kevésbé. A szerző igen idősen, halála előtt kevéssel jutott ki rokonához Langéba, ott érte a halál 1997-ben: ki tud róla minél többet? A Romániai

⁴⁶ A szöveggyűjtemények a kortársi irodalom szemelvényeit általában nem tartalmazzák, a XX. század magyar irodalmára vonatkozó, tanítható összefoglaló rendszerezések pedig hiányoznak a könyvtárakból.

⁴⁷ A Pont kiadót a Romániából Magyarországra telepedett Szávai Géza író és Szávai Ilona gyógypedagógus vezeti.

Magyar Irodalmi Lexikon 1981-es I. kötetében Blomberg Carlaként tartotta számon, s még jelezte, hogy Szamosújváron él.⁴⁸ Blomberg Claudia Sarolta Borbála novellákat, verseket publikált az erdélyi lapokban. 1929-től a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság tagjává választották. Állatregénye a második világháború előestéjén jelent meg az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában.⁴⁹

A fiatalok között már klasszikusnak számít a játékos és halk szavú Nonó: László Noémi, figyelni érdemes Szántai János verseire, történeteire, Madaras Péter meghittséget árasztó és a gyermeknyelv modernizálására is törekvő költeményeire. Szabó Zelmira maga illusztrálja a nyilvánvalóan Csipike-élményből született, de már önálló-suló meséit Galóca banyóról... (Közleményei először a Napsugárban jelentek meg). Galóca, ez a Luca-féle figura az olaszok Befanájának hazai változtaként is felfogható.

A gyakorló pedagógusok között Tolna Eva családi verse, önéletrajzi-ifjúsági regénye a tanári tennivalók miatt „elhalasztott” írói indulásra jelent Erdélyben pozitív példát.

Az életre kelő mese

Néhány éve mesemondóverseny növeli a meseolvasmányok keletét az elemi iskolában.

Az olvasás, mesehallgatás mellett valóban a meseszínház változatai éltetik a műfajt. Láng Zsolt *Rúkmadara* siker volt a kolozsvári színpadon. Varázsmese volt a javából, az igazi gyermekeknek szóló színház ritka eseménye. Aztán a madár benne! Hatalmas, a csoda maga. És általa: a mese jelenvalósága minden ott levő számára.

A madarakkal az a lényeg, hogy együtt kell lenni velük... A madarak nem játszá-
meg magukat, ahogy mi, emberek...⁵⁰

Csodáknál maradva: *Aladdin csodalámpája* a színész Hatházi András rendezésében, korábban a *Róza és Ibolya* Varga Boriében, aztán mástól, máshol az *Oz, a Nagy varázsló*, az *Alice Csodaországban*: ilyenkor nem választható el egymástól régi és új, hazai és világirodalmi alkotás, csak a jó a kevésbé jótól. A Romániai Magyar Bábos Találkozók révén az (ifjabb-idősebb) olvasó találkozása a három napig tartó eleven mesével igazi nagy esemény immár negyedik éve Kolozsváron!⁵¹

A szolidaritás olvasmányai

Bálint Tibor Móra *Kincskereső Kisködmönének* világát is közelebb hozza szemérmesen szófukar, de az emberi szolidaritás anekdota-meséivé váló, életrajzi ihletésű történeteivel. A szerkezet a példázaté. A megvilágítandó tény történelmi olvasmány: a helyi klímára felkészületlen visszavonuló sereg egyének kínhalálára lebomló pusztulása Napóleon oroszországi hadjáratában. A példa: a valamikori téli diák-dilemma: iskolába menni, bár cipő híján mezítláb vagy otthon melegedni. Csakhogy a példázat elemei között egyéb összefüggés is van: az olvasmány és az emlék, a elvont ismeret és a tapasztalat egymásba sugárzó, a gondolkodás, a megértés folyamatában egymást erősítő volta.

⁴⁸ Azt nyilván nem jelezte a cenzúra miatt, hogy ez (mint mágnáscsalád tagjának) kényszer-lakhelye volt s hogy igen nehéz anyagi körülmények között élt.

⁴⁹ Az adatok a Bözsi újrakiadásának utószavából valók, Marosi Ildikótól származnak, illetőleg: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon I. kötet. Szerk. Balogh Edgár. Bukarest, 245.

⁵⁰ Tandori Dezső: Mit kell tudnom a napról? 21–22 ill. „Nem fáj egy kicsit a szemem?” 181.

⁵¹ A bábastalálkozó kezdeményezője és szervezője Vincze László.

A gyerekszoba tárgyai, a könyvek és a játékok tanúi a család életének és a bizalmas szerepet is betölthetik. Lázár Ervin kedves csodálényei ilyenek, ilyen Weöres Jancsi bohóca. A Magyar gyermekvers című, 2001-ben a Nemzeti Tankönyvkiadónál megjelent reprezentatív műben (szerzője Bognár Tas) sem a kötetben tárgyalt, sem az ott terjedelmi okok miatt nem tárgyalt szerzők sorában nem bukkantam az erdélyi költészet élő klasszikusára, Kovács András Ferencre.

Pedig sokunk számára két évtizede, hogy nagyon is láthatók a képei, nélkülözhetetlen a kultúrából és az érzékenységből sarjadó folyamatos beszéde: íme most nem Francois Villon, hanem Bogyó Bandi „lóg” őrzőn a gyermekek álma fölött és árasztja verses vallomásait⁵²:

Bogyó Bandi balladája

*Bogyó Bandi falon lógok
Vannak nekem nagyok orrok,
Nadrágszárak, konyult sipkám,
Azzal szaglok sosem ritkán!
Mosolyogok tarka móka:
Arcképemre varrt számóca...
Piroslok, mint egy szem eprek:
Főleg bús szögön szereplek,
Mert mióta fejem kinőtt
Véle tapintom az időt. (...)*

Utóirat (a hercegről)

A még csaknem gyermek korú Szabó Zelmira Galóca banyója Don Quijote női alakmása. Mint valami emancipált fúria szerelmi búból a rombolás dühébe csap át és szétzúzza epekedése korábbi tárgyát, a Hercegnek látott madárijesztőt.⁵³ (Ha jobban megnézem: a Madárijesztő Manót, akit Krúdy mutatott be az arra érdemeseknek.⁵⁴)

Szabad a gazda.

⁵² Kovács András Ferenc Miénk a világ című kötetének nyitóverse. A kötet Polis Kiadó Napsugár könyvek sorozatához tartozik. Kolozsvár, 2000. A verseket Unipan Helga illusztrálta.

⁵³ Galóca banyó és a madárijesztő Herceg. Napsugár 2000–2002.

⁵⁴ Madárijesztő Manó. Móra Kiadó, 1978. Most látom: Révész Napsugár rajzaival. Aha. Napsugár. Tandori. Eltévedtünk volna?

KOCUR LÁSZLÓ

Csipkerózsika – még mindig ébredőfélben

Malackának

E sorok írója talán kellően régen foglalkozik a (cseh)szlovákiai magyar irodalommal* ahhoz, hogy megállapítsa, a (cseh)szlovákiai magyar irodalom amolyan „siránkozó” irodalom, mely látszólag a „van, de még sincs” paradoxonjára épül. Ha a Csehszlovákiában magyar nyelven készült regényekkel, novellákkal, drámákkal, kritikákkal kapcsolatos összefoglaló tanulmányokat vesszük szemügyre, azok szinte toposz-szerűen említik meg, hogy a dráma, a kritika, a regény, a novella stb. sosem volt erős oldala a (cseh)szlovákiai magyar irodalomnak. Ha azonban posztmodern (utáni) korban avítnak tűnő módon bibliográfiákban kívánjuk ellenőrizni ennek a köz-tudatba átment állításnak az igazságértékét, arra jutunk, hogy a fenti területeken szép számmal születtek alkotások, csak ezek feldolgozása maradt el, s ez inkább az irodalom-rendszer hibájaként tételezhető. Célszerű tehát a „van de még sincs”-et a koránt-sem annyira egyszerű, már nem paradoxonként ható „van, de milyen(?/!)”-re cserél-nünk.

Igy van ez a Csehszlovákiában íródott magyar nyelvű gyermek- és ifjúsági iro-dalommal is. A magyarországi helyzethez hasonlóan a marginális irodalom státuszában van, s messze nem kap annyi figyelmet, mint a „felölt” irodalom, bár az utóbbi idő-ben ez a tendencia változni látszik.

Jelzésértékűnek tekinthető azonban az, hogy összefoglaló munka először 2002-ben jelent meg e témában, Kozsár Zsuzsanna tollából, előtte csupán egy-egy kötetet tár-gyaló bírálatok születtek, a jelenségeket általánosságaiban vizsgáló tanulmányok alig. Szeberényi Zoltán 1988-ban megjelent jegyzete meglehetősen szűk körben maradt. Meg kell említenünk a *Szörös Kő* 1999/1 számának *Irodalom & gyermek* c. tematikus összeállítását, legalább két okból:

- hasonló ankétot utoljára 1984-ben rendeztek;
- ettől a lapszámtól kezdve követhetjük nyomon Kozsár Zsuzsanna kéziratának va-júadását.

Itt ui. a szerző még egészen ígéretes tanulmányt publikál, melyben ütközteti a gyer-mekirodalom státuszáról szóló elméleteket, majd pedig különböző szempontok alap-ján, bőséges jegyzetapparátussal elemzi a (cseh)szlovákiai magyar gyermekirodalom egyes műveit. Ekkor a szerkesztői jegyzet azt ígéri, hogy ez részlet a megjelenő tanul-mánykötetből. Ehhez képest, mikor Kozsár Zsuzsanna a lap 2001/Nyár számban a Min dolgozol most? rovatban nyilatkozik, a szerkesztői jegyzet szerint a kötet a ka-rácsonyi könyvpiacra fog megjelenni. Mint tudjuk, a *Meseirodalmunk fája* c. könyv

* Hogy létezik-e ilyen kategória, s ha igen, miként, annak taglalásába a jelen keretek közt nem bocsátkozunk, mivel témánktól meglehetősen messzire vezetne. Ez a dolgozat a terminoló-giai tisztázást terjedelmi okokból nem vállalhatja, így a csehszlovákiai magyar irodalmat Görömbei András értelmezésének megfelelően, a gyermekirodalmat pedig Komáromi Gab-riella fogalomhasználatának nyomán tételezi.

2002 könyvhetén jelent meg. Tehát vagy rendkívül alapos előkészítő marketingtevékenység részesei lehettünk ez alatt a három év alatt, vagy pedig ennyi idő kellett, hogy a 99-ben még ígéretesnek tetsző tanulmánykötet jelen formájába transzformálódjon.

Kozsár kötete, mely a XX. sz. utolsó évtizede prózai mesetermését dolgozza fel – 33 kötetet sorol fel, s ebből 27-et elemez –, a regiszterkeverő beszédmódnak olyan formáját valósítja meg, mint a XX. sz. első felének esszéista kritikusai: nyelvi modalitásában is közelít a mesékhez, mikor ilyeneket ír: „Említett meseágunk oldalhajtsa vékony kis gally, melyen egyetlen termés himbálódzik”, „A legalacsonyabb, magától lehajló, nyugat felé húzódo águnk gyümölcsei rövid, modern mesék...”, „Ezért okozhat a mű a gyomorrontásra hajlamos fogyasztóknak enyhe, hamar szűnő panaszokat” stb. Mindez arról győzi meg az olvasót, hogy a szerző – maga meseíró is – nem tudta eldönteni, kihez forduljon írásával, így jött létre ez a hibrid alkotás, mely ebben a formájában nem könyvelhető el teljes sikerként. Jobb lett volna, ha a szerző markánsabb értekező prózai megszólalásmódot választ, s így fordul a szakma, a szülők, a pedagógusok felé, hiszen ilyen típusú kötet esetében elsősorban ők lennének a potenciális olvasói célcsoport. Ehhez képest a szaknyelv és a meséhez közelítő, lefelé stilizáló gyermeki nyelv megszólalása egy bekezdésen belül nem ritkán komikus hatást vált ki.

A szerző gyermekrajzhoz hasonló mesefa ágai mentén csoportosítja a meséket, a következő kategóriákba:

- alacsonyabb mesei ág
- többnyelvű ág
- magasabb mesei ág
- intertextuális utalások ága
- tudományos ismeretterjesztő ág
- kamasz ág
- reflexív ág
- magasabb népmesei ág
- alacsonyabb népmesei ág.

Úgy látjuk azonban, ebben a felosztásban az egyes „ág”-ak közt túl nagy az átjárhatóság, hisz Kövesdi *Muskátlitündére* éppen így tartozhatna a népmesei ágba; a *Luca kis-könyvét* a szerző a reflexív ágba sorolja, viszont ez a könyv inkább csak a nagyobbak számára élvezhető, így ha tematikailag nem is, de a befogadhatóság szempontjából Duba *Tűzmadarával* együtt a kamasz ághoz is tartozhatna, s a reflexivitás mint kategória egyébként is problematikus, mert vajon melyik szöveg nem olvasható reflexívként? Ugyanígy vitatható intertextuális utalások ágát megkülönböztetnünk. Ide a szerző két kötetet sorol, bár e sorok írója kétli, hogy a felsorolt 29 kötetből a maradék 27 közül egy sem működtetne intertextuális utalásokat. Hasonlóan nem szerencsés alacsonyabb és magasabb ágként megkülönböztetni a fiatalabb, ill. idősebb korosztály számára íródott meséket, mert e fogalmakhoz óhatatlanul értékvonzat társul.

Kozsár Szuzsanna könyve úttörő mivoltánál fogva önálló, kereteinknél lényegesen terjedelmesebb elemzést igényelne, erényeiből és hibáiból egyaránt sokat tanulhatnának azok, akik hasonló vállalkozásba fognak, ill. hibáit javítani lehetne egy esetleges második kiadásban. Jelen írásunkban nem érezzük feladatunknak a polemizálást Kozsárral.

Ez írásban az 1990 óta kiadott, prózai mesekönyvekkel foglalkozunk. Választásunkat az indokolja, hogy dolgozatunkat terjedelmi korlátok kötik, s gyerekverskötetből

jóval több látott napvilágot az elmúlt évtizedben, így ezek elemzése lényegesen nagyobb terjedelmet igényelne. Elemzésünkben hangsúlyos a bemutató szándék (az anyaggyűjtés során azt tapasztaltuk, hogy az ismertetett anyag kevesebb mint 50%-a lelhető fel Szegeden...), de természetesen az értékelő mozzanat sem szorulhatott a háttérbe. Az alábbiakban megvizsgáljuk Kozsár Zsuzsanna két kötetét is, melyet ő természetesen nem tehetett meg, valamint Csicsay Alajos és Dobos László kötetét, melyek elkerültek a szerző figyelmét. Nem foglalkozunk a *Mesevarázs* c. antológiával, mely Szőke József, Kovács Magda, B. Kovács István, Vajkai Miklós, Z. Németh István, Soóky László, Kövesdi Károly, Tóth László, Fülöp Antal, Batta György, Tóth Elemér, Kulcsár Ferenc, Gyüre Lajos, Varga Imre, Máté László, Moyzes Ilona, Barak László meséit tartalmazza; Mikola Anikó *A jaguár fiai* c. kötetével, melyben dél-amerikai meséket, legendákat, mítoszokat fordít magyarra és dolgoz fel (a 95-ben kiadott kötetből 2001-ben Az *Arany-patak* címmel válogatás készült, melynek tartalomjegyzéke és tényleges mivolta közt egy mesényi elcsúszás van); a *Mióta van eszük az állatoknak?* c. szlovák fordításokat tartalmazó könyvvvel; a *Mátyás király Kéménden* c. gyűjtéssel; és Varga Imre: *A gyöngykirály lánya* c. népmese-összeállításával sem. Ez utóbbi esetében felmerülhet a kérdés, ha ez nem, akkor Fellinger Károly kötete miért? Ugy ítéltük meg, Fellinger kötete regionálisabb jellegű, míg Vargáé általánosabb. (Gyüre Lajos *A kutyaházi legény* c. kötetet pedig nem módszertani okokból maradt ki, hanem mert e sorok írója nem tudta beszerezni.)

Hogy Balázs Gyéza kiváló illusztrátor, ez, úgy gondoljuk, vitán felül áll, számos (mese)könyv bizonyítja. A *Nagyverdőben* c. könyvével azt is megmutatta, hogy meseírónak sem utolsó, bár a kötet hagy maga után kívánnivalókat. A Nagyverdő lakói mind jók, segítőkészek, szolidárisak. Nem jellemek, hanem azonos tulajdonságokkal felruházott, különböző nevű figurák. Zavaró a negatív pólus hiánya, túlidealizálttá lesz általa a történet. Persze elképzelhető, hogy ezek csak e sorok írójának fenntartásai, s a gyermekolvasókat a legkevésbé sem zavarják, bár azt ők is tudják – különösen a tévés meséken szocializálódott nemzedék –, hogy a meséknek is vannak negatív szereplői.

A meseregény kb. 3/4 évet ölel fel, a húsvéti tojásfestéstől az első hóember megépítéséig. A mesék első olvasásra problémátlanak tűnnek, valójában viszont a bennük megfogalmazódó problémák a Nagyverdő lehetséges világán belül kardinálisak: késik a festék a húsvéti tojásfestéshez; a kisnyulak nem tudnak átmenni a patakon; egy közülük elalszik játék közben, és azt hiszik, elveszett; elvész Nyafóka sárgarépa iskolatáskája. Azonban ezeket a problémákat nem negatív szereplők, antropomorfizált negatív természeti erők okozzák, hanem valamilyen külső, előre nem látható negatív körülmények, s ez sokat egyszerűsít a meséken.

Balázs Gyéza könyvének célcsoportja valószínűleg az óvodások, kisiskolások köre.

Bereck József nyolcadik önálló köteteként adta kis *A galambszelídítő* c. ifjúsági elbeszéléseket tartalmazó könyvét. A Fekete szél nemzedékének halk szavú, visszafogott szerzője sajnos sosem állt a kritikai érdeklődés homlokterében, eddigi munkásságának feldolgozásával még adós kritikai életünk. Jelen keretek közt magunk is csak utalnánk arra, hogy *A galambszelídítő* néhány szövegének nyelvi modalitása az *Indulatos ébredés* írásaival rokon.

A 79 lapos kötet tizenegy elbeszélést tartalmaz. Ezek mindegyikének narrációja múlt idejű, csupán a címadó elbeszélés játszódik a jelenben. Ez viszont hangsúlyos pozícióban van: a kötet záróelbeszélése, melynek felnőtt hőse (véltetően) azonos a kötet-

nyitó elbeszélés gyermek főszereplőjével. Így a címadó elbeszélés – amikor az olvasó a kötet végére ér – egy retrospektív nézőpontot is felkínál, ebbe belehelyezkedve egyértelműen a múlt kerül ki győztesen.

A kötetet Madách-díjjal tüntették ki, ez elsősorban irodalmi értékeit hivatott ki-fejezni, magunk azonban úgy gondoljuk, inkább szociológiai szempontból jelentős. „Ötvenkét éves vagyok” – írja a szerző a fülszövegben. Kötetében nemzedéki élményt dokumentál, melynek „az utolsó pillanatban” átélője lehetett, mint a villamosítás, lakosságcsere, iparosítás, elvándorlás stb. s a szimbolikus rend ezek nyomán bekövetkező bomlása. Bereck még archaikus, tradicionális zártságában ragadja meg a faluközösséget, de a szövegből érezhető, a felbomlás közel van. Ha azonban e folyamat rögzítésének nyelvi megvalósulását vesszük szemügyre, azt kell látnunk, Bereck ugyanazokkal a realiztikus eszközökkel dolgozik, mint a *Vihar előtt* vagy az *Öregem, az utolsó* c. kötetében, pedig közben eltelt két évtized. A cselekményvezetés egyenes vonalú, a történetmondás az emlékező attitűdből következően múlt idejű. Egyedül talán csak a félbehagyásos technikát emelhetnénk ki kompozíciós novumként. A kötet alcíme Gyermekk(ó)rképek, ez egyrészt utalhat a kötetet illusztráló, a szöveggel szoros egységet alkotó korabeli fényképekre, melyek még inkább a szociográfiai aspektust erősítik; másrészt filmművészetre való utalásként is felfoghatjuk – a két portré, a *Csuccsa* és a *Pununú* szinopszisként is olvasható; Bereck olykor kameramozgásos technikával dolgozik. Az egyik legmegrázóbb elbeszélésben, a *Haszontalanok* c.-ben pl. semmilyen egyéb háttérinformációt nem kap az olvasó, csak azt, ami a kamera objektívén keresztül látszana, ha egy filmet néznénk. Néha pedig pillanatfelvételeket készít, s ezeket vája össze (*Farsangi mulatság*), vagy a befejezést állóképpé merevíti (*Az utolsó alkalom, A galambszelídítő, A fénycsináló*).

M. Csepécz Szilviának – aki a szlovákiai magyar íróársadalom legrangosabb elismerését, a Madách-díjat is megkapta *Magház* c. verseskötetért – már volt egy sikeres gyermekverskönyve, mikor közreadta *Kicsi, kisebb, legkisebb* c. meseregényét, melynek főhőse Ivett, a félárva kislány. Úgy gondoljuk, a kötetet sikeres vállalkozásként könyvelhetjük el, noha nem hibátlanul, M. Csepécz Szilvia ui. sokkal jobb költő, mint ahogy arra a regény néhány versbetéteiből következtethetnénk, a folyton verselő beszélő Körte már-már zavaró, e sorok íróját gyermekkorának Pumukli c. mesefilmjére emlékezteti, ahol az asztalosműhelybe került kobold mindig rímeket faragott. A *Kicsi, kisebb, legkisebb* némelyik – és sajnos, ebből van több – rímében sok a keresettség, néhol döcögős, erőltetett, de mindez nem tárgya ennek a tanulmánynak.

A meseregény három hőse folyamatosan úton van, s az út keresése kicsit az emberi élet értelmének keresése is. A kötetben a hármas szám központi szerepet játszik. Három a főszereplő, Ivett, a játéklóva és a beszélő Körte. A jóságban töretlenül hívó három vándor háromszor találkozik a gonoszszággal, s kerül életveszélybe, mindhárom alkalommal megmenekülnek, de csak mások segítségével, ez jelzi, hogy még nem teljesen önállóak. A meseregény tizenkét fejezetből áll, s hátulról a hatodik a történethez szorosan nem kapcsolódó A Másik Hold történetét elbeszélő lírai betét.

A kötet a klasszikus „Bildungsroman” jegyeit sorakoztatja fel: a 3 vándor elindul az úton, melyen „próbák” sora vár rájuk, melyeket teljesítve bizonyos élettapasztalatok birtokába jutnak, amelyek majd hasznukra vál(hat)nak a továbbiakban. A vándorok Hortenzia (szimbolikus jelentéssel is bíró) lakóhajóján lévő „félbemaradt szobából” indulnak el az Ösvényen, hogy ugyanide térjenek vissza, útjukkal szimbolikusan mintegy bezárva/befejezve a félbemaradt szobát. Napokig tartó kalandozásuk a külső világ

referenciául szolgáló idejében mindössze egy óra. Természetesen a műben sor kerül a jó és a rossz összeecsapására, s az istennői attribútumokkal felruházott Rétek Asszonya az erdő állataival legyőzi Csonkatövist és a Gallymanókat, hogy helyreálljon a szimbolikus rend.

A meseregényeknek általában problematikus pontja a tapasztalatok összegzése, az ideális esetben gyermeki szemlélettel dolgozó, de mégiscsak felnőtt szerző bölcséleti igényű, időre, létre stb.-re vonatkozó gondolatainak nyelvi formába öntése. S noha a kötet szerzője néhányszor belemegy ennek buktatóiba – az Időről és a hiányról való elmélkedések, a Sárherceg önző, durva szeretete, a Kis herceg maníros megidézése –, a kötet végén sikerrel tér ki a didaktikussá, túlbeszéltté válás elől, s a befejezésben egy teljes család vízióját is felvillantja.

M. Csepécz Szilvia meseregénye izgalmas fordulatos olvasmány, sok egyéb érdeme mellett a nyelvi megformáltság szempontjából is rendkívül igényes.

Egy tátrai szanatóriumban játszódik Cséplő Ferenc kisregénye. Cséplő Ferencet eddig elsősorban publicistaként, helytörténeti cikkek írójaként, szlovák nyelvű mezőgazdasági szakcikknek fordítójaként ismerhettük meg, ez az első ilyen jellegű írása. A kisregény a narrátor által előadott bevezető után – Arató Laci Rétfaluból, egy kilencgyermekes család hetedik gyermeke, három hónapos szanatóriumi kezelésre utazik – rendhagyó, dátumozás nélküli naplóba megy át. Azonban a forma rövid idő után „el-szabadul”, eluralkodik írója felett, a kezdeti rendszerező pontosságot követően nagyobb időintervallumokat fog át. Ez önmagában nem zavaró, az annál inkább, amikor ezt a szerző felismeri, s megpróbál mentegetőzve reagálni.

Cséplő Ferenc könyvében minimális a párbeszéd, sok a történetmondás. Az E/1 személyű narrátor elbeszélése nyomán a szanatórium mindennapi életén túl betekintést nyerhetünk a harmincas évek társadalmába is; a kötetben említődnek olyan – a '30-as években a napi publicisztikát is foglalkoztató – jelenségek, mint a gazdasági válság, a verhovinai szegénység, az állami alkalmazottak gyerekeinek szlovák nyelvű iskolába kényszerítése. Sőt, egy alkalommal említésre kerül Lecián is (mint Csehország leghíresebb rablója), akivel a Prágai Magyar Hírlap rendszeresen foglalkozott „ténykedése” idején. Hadd emeljünk ki egy, a nemzetiségi kérdést tematizáló részt: „A hógolyózás nem verekedés, hanem fiús játék. Csak mondta a magáét. Vad magyar vagyok? Vaszilnak azt mondták: vad ruszin! Pedig csak olyanok vagyunk, mint a többi fiú. [...] Azoknak sose mondják, hogy vad cseh vagy vad szlovák. Azért, mert nem hagyjuk magunkat, mindjárt a nemzetiségünket szidják.”

Cséplő Ferenc könyve értékes társadalomtörténeti lenyomata egy letűnt kornak, de ifjúsági regényként nem túl mozgalmas, olykor idealizált, s a túláradó narrátori szólam zavaró lehet mindent(jobban) tudásával. A cím – *Roszcsonatok* – által felkeltett várakozás beteljesületlen marad, szereplőink nem rosszak, teljesen „normális” gyerekek.

„Ki nem állhatom a tanmeséket...” – állítja Csóka Ferenc *Szívárvány lovag* c. mesekönyvének főhőse, Szívárvány lovag. S valóban, az elsőkötetes, a mese konvencióit felrúgó szerző maga is mentes tudott maradni az erőltetett didaktikusságtól, s úgy tudott fittyet hányni az alapvető meseszabályokra, hogy ez nem tette problematikusá a szövegét – míg N. Tóth Anikó egyik meséje kis híján az olvashatatlanságba hajlik emiatt. Szívárvány lovag, mikor három feladatot kéne teljesítenie az áhított palacsinta receptjének megszerzése érdekében, így zárja rövidre a beszélgetést:

„... Nehéz feladatok, nem sokan jártak sikerrel.

– Nehezek? – húzta el a száját a lovag.

– Azok bizony! [...]

– Tudod mit, nyanya? Edd meg a palacsintádat!”

Jellegetesen „mai gyerekekre” valló, korunkban természetesnek tűnő megoldás ez, szinte nem is ütköznünk meg rajta. Ennek oka lehet az is, hogy hőse az alsóbb rendű mimetikus módba tartozik, a legkevésbé sem hasonlít más mesék „félelem és gáncs nélküli” lovagjára. A narrátor folyamatosan deheroizálja hőseit, Szivárvány lovag teljesen emberi, szereti a zsíros kenyeret, szabadidejét pedig – ez már talán túlzás – híméztetéssel tölti.

De nemcsak a főhős, a mesei közeg sem hagyományos, előfordul, hogy strukturális hiba miatt a jót verik el, a rossz pedig ünnepezt hősként távozik. Csóka Ferenc könyvének nagy erénye a belőle sugárzó tolerancia, valamint hogy meséi nem „kétpólusúak”, relativizálják a jó és a rossz fogalmát. Szivárvány lovag beszélgetése a gonosz varázslóval pedig már-már a Mester és Margarita megoldását idézi: „Hiszen nekem köszönheted a karrieredet! Ha nem lennék, ki ellen küzdenél? Kinek a legyőzésével büszkélkednél? Meghálnál az unalomtól! És egyáltalán, létezhetnél mint jó, ha jószágodat nem hozzám viszonyítanák? Mi egymás nélkül senkik vagyunk... Összetartozunk, akár a tűz és a víz [...] Érted, lovagocska?”

Csóka Ferenc nem próbál meg tanítani, s ez nem válik kárára. Kötetét üde nyelvi humor, leleményes nyelvi megoldások jellemzik.

Csicsay Alajos: *Vendég a csodakönyvben* c. kötete – mivel kis kiadónál jelent meg – nem kapott még akkor figyelmet sem, mint az egyéb, Szlovákiában megjelenő magyar nyelvű könyvek. Csicsay könyve meseregényként indul, a kétéves Bence és nagyapja kalandjait beszéli el a narrátor. A kötetről árulkodik, hogy szerzője pedagógus, leginkább az alábbi részlet mutatja: „Egérkét a mamája beíratta az iskolába. Vett neki egy szép hátitáskát, hogy a tanszerek cipelésétől ne ferdüljön el a gerince. Tornaruhát is kapott, meg váltócipőt, hogy sáros lábbal ne piszkítsa be a parkettát”; de – ami nagyobb probléma – a szövegen teljes egészében átüt ez a pedagógiai attitűd: Bence kérdez, a nagyapa pedig válaszol neki, kimerítő alaposan. A szereplőkkel egyébként alig történik valami meseszerű, csupán a csodakönyv által olykor, ez viszont ahhoz képest, hogy címadó motívummá van emelve, elég keveset szerepel. A narrátor megfedkezésként róla, hogy azzal kezdte a kötetet, Bence „éppen a beszéddel nem boldogult”, s a történetekben teljesen jól beszél. Ez különösen akkor zavaró, mikor egy oldalon belül selypítve és hibátlanul egyaránt megszólal. A kötetet súlyosan megterhelik a nagypapa felnőttes belső monológjai, mikor arról elmélkedik, valamit hogyan vagy hogyan ne magyarázzon el Bencének. Nem hisszük, hogy ez különösebben érdekelné a gyerekolvasókat.

Zavaró az is, hogy a kötetben a Bence-történeteken kívül egyéb mesék is vannak, ezek viszonya a Bence-szövegekhez nincs tisztázva, nem tudjuk, ki a narrátor, mi a funkciójuk, s egyáltalán: hogy kerültek ide, milyen viszonyban állnak a csodakönyvvel.

Csicsay Alajos könyvét nem kellően átgondolt koncepciója és a felnőtt narrátor nézőpontjának túlzott érvényesülése miatt nem sorolhatjuk a csehszlovákiai magyar gyermekirodalom élvonalába.

Dobos László: *A kis viking* c. kötete a csehszlovákiai magyar gyermekirodalom palettáján egyedülállónak mondható alkotás. Gyermektörténet, melynek narrátora Lars, a Norvégiában született kisfiú, akinek édesanyja szlovákiai magyar, apja pedig norvég. A gyerek sajátos helyzetben, kultúrák metszéspontjában nődögél, meséi közt a Troll

éppen úgy megtalálható, mint a magyar népmesék öreg juhásza. S a kétféle mentalitás jellegzetességei – és annak szükségszerű konfliktusai is – az óvodáskorú gyermek nézőpontjából látszódnak. A kötet elejével a gyermek által érzékelt valóság és a mesei világ játszódik egymásba, visszautalva a mesék ősi, orális hagyományaira: a kisgyerek teljesen beleéli magát a mesébe, miközben viszonyítási pontként saját világa tétéleződik, s ennek horizontja felől teszi fel kérdéseit, mikor nem ért valamit. Ezt csak fokozza, hogy a való világ és a mese közt közvetlen átjárhatóság van, a norvég nagypapa meséjéből egyenest annak meséjében találja magát. Persze a kötetben nagyon erős az anyai dominancia, az apáról azon kívül, hogy norvég, csak annyit tudunk meg, hogy szűkszávú, és nem nézi jó szemmel, hogy az anya sokat utazik a Duna mellé.

A szülők házassága felbomlásának folyamatát is gyermeki nézőpontból követhetjük figyelemmel.

És itt kezd megbicsaklani a történet: a valóság-mese kontaminált világának egyensúlya elbillenni látszik a valóság javára, s a bomlásfolyamat narratívája kerül előtérbe. Viszont a valóság felől szemlélve olyan képtelen dolgok történnek, hogy az óvodás korú Lars egyedül repül el Oslóból Bécsbe. Így lesz egy erősen szerkesztett – bár a sok Mi a ...?-típusú kérdésével olykor már zavaró – entrée a szerző realista nagyregényeiből ismert hangvétellel befejezve. A történet vége pedig nem kelti a lezártág élményét, így nem megnyugtató a gyermekolvasónak.

Hogy gyerekkönyv-e, amit Duba Gyula Szabó Gyula rajzai felett gondolkodva írt, abban nem bizonyos e sorok írója, de a vállalkozás mindenképpen egyedi: a neves festőművész akvarelljeihez poszthumusz készült egy könyv.

A *Tűzmadár*nak nincs cselekménye – a pár soros bevezetőt leszámítva – egy véget nem érő dialógus, ez pedig a drámai forma sajátja, s olykor a párbeszédbe kódolt feszültség is drámai, a színpadon mégsem venné ki jól magát ez a szöveg, ui. a párbeszéd egyenlőtlenek, a gyerek, Péterke – ez is a könyv alcíme: *Péterke képeskönyve* – kérdez, a Festő pedig sokszoros terjedelemben válaszol, ehhez csatlakoznak elmélkedései a múlttól, a művészetről, az emlékezésről. A Festő és Péterke kommunikációja a rajzok által lesz teljes, mert amikor a festő valami különlegesen bonyolult, a kilencéves gyerek számára nem vagy nehezen felfogható jelenséget szeretne explikálni, lefesti. Másfelől nézve a Festő és Péterke kommunikációja a rajzok által hiányos, ui. a Festő nem rendelkezik azzal a kommunikatív kompetenciával, hogy el tudná magyarázni a gyereknek az emberi lét nagy kérdéseit, melyekre paradox módon éppen a gyerek kérdez rá. Ez Duba könyvének nagy buktatója: a mesekönyv álruhája alól kilóg a realista lóláb. A Duba Gyula életművében járatosak számára a *Tűzmadár* problematikája azonnal ismerős lesz: a faluból a(z őt meg nem értő, be nem fogadó) városba került magyar értelmiségi vívódásai, háttérben a megszűnő, felbomló társadalommal, melynek a főhős végigélte prosperáló és stagnáló korszakát, most pedig felbomlására emlékezik. Ezt próbálja meg Duba Gyula ezúttal „gyerekesíteni”, de éppen a szereplők közti két emberöltőnyi különbség miatt – legalábbis ezekkel a prózapóitikai eszközökkel – nemigen van esélye. Helyzetét tovább nehezíti, hogy a szövegben benne foglaltatnak Duba Gyula esztétikai gondolatai irodalom és valóság kapcsolatáról, melyek tovább távolítják a kötetet a gyerekkönyv nyelvi regiszterétől.

Így a *Tűzmadár* c. kötetet mint egyedi vállalkozást előkelő hely fogja megilletni Duba Gyula kísérletező műhelyében, nem így a (csehszlovákiai magyar) gyerekkönyvek sorában.

Ha az olvasó Duray Miklóst látja szerzőként feltüntetve egy könyvön, óhatatlanul arra gyanakszik, hogy politikai jellegű írásművet tart a kezében. Így van ez a *Csillag-szilánk és tövistörök* c. könyvével is, melyet bár gyerekesen lefelé stilizáló ajánlással lát el szerzője, ennek ellenére a szöveg inkább politikai allegóriaként olvasható. De próbáljunk eltekinteni a referenciális(nak látszó) utalásoktól és a keletkezés idejének társadalmi kontextusától, ez ui. szükségképpen ebbe az irányba vinné el értelmezésünket, s próbáljuk a könyvet – melynek alcíme: *Cérna Géza meséi* – „csak” meseregényként olvasni.

A tizenkét fejezetből álló kötetet egy előhang és egy utóhang foglalja keretbe. Ezek narrátora azonos lehet a szerzővel, a tizenkét történet pedig Cérna Géza beszéli el, aki rokonságot mutat a népmesék vitéz szabólegényével. Cérna Géza legnagyobb hibája, hogy alakját tökéletesre mintázta szerzője, hiba nélkül valónak. Márpedig a gyerekek is tudják, hogy azért a mesehősök sem makulátlanok. Nem lehet nem észrevenni (az értelmezésből szándékosan kizárt politikai utalásrendszer mellett) a krisztusi allúziókat; nagyjából Cérna Géza kora is krisztusi, és vándorútja előtti 2×12 évről csak jelzésszerű tájékoztatást kapunk, mint az evangéliumokban; s persze a végkifejlet: saját népéből való félrevezetett emberek teljesítik be végzetét. A mesék harmada Cérna Gézát mutatja be, s ezekben a történetekben semmi nem utal a főhős váteszi voltára, ez a következő fejezetben válik nyilvánvalóvá. Először is megmenti Csillag Annát az Ördög Jánossal való házasságtól, majd lemond arról, hogy Gedővári Csillag Anna férje legyen, mert akkor kevesebb ideje jutna népére. Ezután kezdődik vándorlása-bujdosása, bár eléggé motiválatlanul: az ellenséges elnyomó hadsereg egyszerre csak ott terem anélkül, hogy ez bárhogy elő lett volna készítve, és halálra ítélik a főhóst. S az emberek, akik ezt megelőzően megmentőjüként ünnepelték, most szájátva várják kivégzését. Megmenekül ugyan, de bujdosnia kell. Ezek a fejezetek jóval erőteljesebbek az előzőeknél, mivel az epikus szál meggyengül, s a példabeszédszerű párbeszédnek kerülnek előtérbe, s ezek nem éppen a mesejelleg erősítik.

A befejező két történet a Palócföldre való hazatalálását írja le, azonban kissé kusza módon: valakik továbbra is elnyomják a palócokat, ezért azok hazahívják Cérna Gézát, de nem azért, hogy szabadságot hozzon nekik, hanem hogy az égig érő bükkfát – mely tán a nyelvet, a kultúrát szimbolizálja, „népük emlékezetét és méltóságát” – védje. Ő ezt el is vállalja, s ezzel állóképszerű befejezést kap a történet: „Vasárnap reggel pedig kijöttünk ide az óriásbükkhöz, s azóta itt élek”.

Cérna Géza tehát – mint legalábbis Vargas Llosa beszélője – a fa évgyűrűibe rejtett múltból osztotta az emlékezetet. Erőszakos halála – mivel közte és a fennálló hatalom közt összeütközésre nem kerül sor – előkészítetlen, motiválatlan, s talán felesleges is, a könyvnek állóképszerűségében is vége lehetett volna. A még halálában is népét szolgáló hős ilyesfajta apoteózis talán már a mesékben is túlzás.

Az íródiás Fellinger Károly *Égig érő vadkörtefák* c. kötetében – melynek fülszövege a mátyusföldi hiedelemvilág feldolgozását ígéri – versek és mesék egyaránt találhatók. A kötetet az *Égig érő vadkörtefán* c. vers nyitja, s a (vad)körtefa több mesében, versben előkerül, ennek ellenére nem tud vezérmotívummá, ciklusszervező motívummá nőni, talán mert a kötetben semmi nem indokolja és/vagy motiválja a (vad)körtefa gyakori szerepeltetését. Fellinger Károly meséi a népmesékkal mutatnak rokonságot. Pozitív hősük általában a mindig megnevez(het)etlen szegény asszony, szolgálégy, cigány, egyszer még az atyáuristen is tetest ölt szakállas öregember formájában; a negatív szereplők is a transzcendens világból kerülnek ki, ördögök, boszorkányok. A mesék cse-

lekménye jobbra mágikus számok által motivált mágikus cselekvések köré szerveződik. Azt írtuk, a mesék cselekménye, azonban a Fellingier-meséknek nincsen cselekménye, csupán cselekményvázlata. Olyanok, mint egy szinopszis, melyet elfelejtettek kidolgozni. A mesékben nagyon kevés a párbeszéd. A cselekvés helyett végtelen történetmondást kapunk, Fellingier meséinek narrátora nagyon szereti hallani saját narrátori szolamát, s ez ellehetetleníti az egyébként is elnagyolt szereplővázlatokat. Legtöbbször amikor jó és rossz összecsapására kerülne a sor, az elbeszélő „tartalmi kivonatát” kapjuk erről. A mesék eléggé rövidek, a leghosszabb sincs három oldal, az egyoldalasak vannak többségben. Ez nem kedvez a feszültségkeltésnek, a kis olvasó láthatja, hogy a lap alján már vége a mesének, s ez magában hordozza, hogy addigra megoldódik a (nem mindig túl izgalmas) probléma. Mi tagadás, Fellingier Károly meséi elég unalmasak, politikailag korrektebb megfogalmazásra törekedve: Fellingier Károly *Égig érő vadkörtefák* c. kötetében van néhány nagyon jó mesevázlat, melyekhez már csak meg kell írni a meséket.

Haraszi Mária *Buborék* c. meseregénye fejlődésregény, a főhős, Peti kamaszkodását kíséri végig. Peti magányos, nincs kivel játszania, ezért – tudat alatt – előhívja a mesevilágból Buborékot, a Zöld Manót. Egy ilyen szokatlan játszótárs oldalán azt várhatnánk, hogy együtt különleges kalandok átélői lesznek. De nem. Peti voltaképpen nem erre vágyik, hanem hogy foglalkozzanak vele. S Buborék – Peti lényének gyermeki szegmense – mindaddig fontos lesz, míg Peti – segítségével – felfedezi Anikót, aki aztán betölti a helyét, őt pedig kis barátja méltatlanul elfelejt. Miután magánya Anikó és a kistestvér érkezése miatt megnövekedő családi kohézió miatt oldódik, ez a lépés motiváltnak tűnhet. Buborék végképp kilépni látszik Peti életéből, csupán egy lehetséges információs csatornát, a naplórás lehetőségét hagyva meg.

A *Buborék* lélektanilag átgondoltan motivált mese, s megkockáztatjuk, erősebb, mint folytatása. A biztosabb kontúrokkal elvégzett jellemábrázolás csak növelte volna sikerét.

A *Buborék a szigeten* c. meseregény nem tekinthető a *Buborék* folytatásának, mert egyedül az (egyik) főszereplő, Buborék köti össze a két történetet. Buborék, a zöld manó ezúttal egy lakatlan szigeten rekedt bennszülött kisfiúnak, Tiwaninak siet a segítségére. A sziget ebben a mesében nem „hagyományos” lakatlan sziget, úgy válik lakatlanná, hogy egy tűzvész elől a lakókat kimentik, a manókat szállító hajó megmentésén dolgozó Tiwani pedig a szigeten marad. Így az eredeti lakosság visszatérésének illúziója végig ott lebeg, előrevetítve a happy endet. A mindössze pár napot felölelő cselekmény ideje alatt a kisfiúnak és a manónak számos komoly problémát kell megoldania, míg végül a lakosság visszatér, s ők minimális energiaráfordítással eleget is tesznek minden kihívásnak. Túl szép ez ahhoz, hogy mese legyen! Egy ideális szigeten, melyen még szűnyogok sincsenek, egy kisfiú – aki még nem jár iskolába, de a sziget flórájáról és faunájáról minden ismeret birtokában van – berendezkedik a teljes önellátásra, s közben még építkezik is. S a narrátor ugyan – nem eléggé, de – érzékelteti, hogy ez nehézséget okoz számára, de a végeredmény mindig sikeres, komolyabb gondok, konfliktusok nélkül. A felnőttek távollétét sem használja ki, nem tesz rossz fát a tűzre, csak céltudatosan építkezik. Mint egy gyermeki léptékű termelési regényben.

Haraszi Mária kötete voltaképpen problémátlan, hisz – a szöveg negyedét kitevő bevezető után – nagyon hamar biztosak lehetünk abban, hogy a szigetlakók nem sokára visszatérnek, így a főszereplők feladata csupán annak a pár napnak az átvésze-

lése. Tiwani pedig nem olyan, mint egy gyermek, hanem mint a felnőtteknek a gyerekekről kialakított ideája. Így a mesekönyv inkább munkanaplóra hasonlít.

Kovács Magda A *Kiskígyó* c. kötete négy önálló mesét és egy tíz fejezetből álló meseregényt tartalmaz, rendkívül erős kritikai felhangokkal.

A cím nélküli meseregény egy kislány, Zöldike (gondolat)világába vezeti el az olvasót. Zöldike igazából nem fontos szüleinek, ezért – mintha ez a világ legtermészetesebb dolga lenne – úgy dönt, hogy elhagyja a civilizációt. A vadszamar rétyén új (mese)-világba csöppen, annak sajátzerű élményeivel, miközben fejezetenként egy-egy társadalmi szinten általánosítható negatív jelenséget bírál, ebben a valóságtól eltávolított világban: „Hátrafordult, hogy búcsút intsen a Városnak. De a Város nem volt sehol. Mögötte is rét volt. Körbe-körbe, amerre csak a szem ellátott, ringott a nyár ölelésében vágynai rétye.” Az idillinek nem mindig nevezhető, a fájdalom, az elhagyottság, a meg nem értettség bemutatását is vállaló történet végén a rét ura, a vadszamar felszámolja a rétet. Zöldike a való világban kénytelen maradni. Így azonban nem fejezhető be a mese, a történet elején megbomlottként bemutatott kohéziónak helyre kell állnia.

Ezt követi a címadó mese, mely rövid, de hatásos. A felnőtt Kiskígyó elfogyasztja egérbarátját, de ezért nem tudunk haragudni rá, ui. mindez természetes folyamatszerűségében ábrázolódik, bemutatva az érzelmi hátteret is.

A szerző következő, *Titokzatos tücsökezene* c. kötetében csupán két mese kapott helyet. Azonban – e sorok írója szerint – még így is megéri megvenni a könyvet. A címadó, *Titokzatos tücsökezene* szereplőivel és helyzeteivel számos magyar és világirodalmi reminiscenciát ébreszt, de nem az így mozgásba hozott szövegek szintéziseként értelmezendő, hanem sajátyszerűségében.

A mese alapállapota – mint egyébként oly sokszor – a vándorút, az úton levés. Ami azonban megkülönbözteti a hasonló típusú meséktől: a kezdetén már úton vannak a szereplők, s csak később tudjuk meg, hogy vándor mindenféle különösebb cél nélkül indult útnak, s csak utólag kapunk magyarázatot mindenre, tehát a mese a végkifejlet felől nézve nyer igazi értelmet. A későbbiekben is csak azt tudjuk meg, hogy az álmában látott virág keresésére indul, így a voltaképpeni cél – a világ megmentése a gonosz hatalmától – nem devalválódik, nem válik túlhangsúlyozottá, s így nem fordítja át a szöveget heroikus nyelvi modalitásúba. A jellemek határozott kontúrokkal vannak kidolgozva, de a jellemábrázolás mindig is erős oldala volt a szerzőnek. Legfeljebb ha azt róhatjuk fel, hogy túlságosan is ragaszkodik hozzájuk, sem a tücsköt, sem a szalmabábút nem akarja elengedni, de ez a mese még ezt is elbírná.

A kötet másik meséje, a *Csillámka* c. is erős kompozíció, Burgundi, az öreg király, és Kvarckristály, az ifjú palackherceg szövetkeznek, hogy megneveljék a neveletlen királykisasszonyt. Az ilyen, nevelést tematizáló mesék könnyen a didaktikusság táptalajává válhatnak, azonban Kovács Magda meséje mentes tudott maradni a tanító felhangoktól, s a tárgyi világ életre keltésével – a szereplők palackok – sikeresen mutatta be egy jellemfejlődés modellértékű megvalósulását.

Tizenhat mesét tartalmaz Kozsár Zsuzsanna: *Tél király cinkéje* c. mesekönyve. A legtöbb mese átgondolt, logikus felépítésű – némelyik túlon túl patetikusba fordul, de miért foglalkoznánk ezekkel, mikor van számtalan jó is. Úgy gondoljuk, Kozsár meséinek kulcsszava a szeretet és az önfeláldozás lehetne. A mesehősök, legyen az a Tél-apó vagy a barátjáért életét áldozó címadó szereplő, akiket többnyire valamilyen közösség szolgálata vezérel, általában állatok segítségével küzdenek a jóért. Kötetének si-

kere talán annak tudható be, hogy történeteinek témáit a hétköznapi életből meríti, olyan témákat dolgoz fel, melyek a gyerekeknek ezáltal is ismerősek lehetnek.

A negatív pólus jól exponált, a gonosz szereplők eszén azonban összefogással vagy furfanggal túljárnak. A szereplőknek pedig csaknem minden esetben meg kell küzdeniük az eredményért, az előrejutás fejlődés eredményeként valósul meg.

Sajnos, az író az itt elért eredményeket mintha figyelmen kívül hagyta volna következő kötetében. *Tökfilkó és Picinke* c. könyve perverzitással határos párkapcsolat esettanulmánya, néhány logikai bukfencsel súlyosbítva. Adott a két főszereplő, saját közössége mindkettejüket kivette: Tökfilkó kisördög „olyan butácska, és jószívű, hogy még az ördögöknek sem kellett” (!), Picinke tündérlány pedig olyan kicsi, hogy a tündéreknek szégyenkezniük kell miatta. A rendkívül kisszerű entrée eleve kizárja, hogy a mesében bármilyen heroikus történjen, ill. elzárja a jellemfejlődés útját is, mert azon, hogy valaki jószívű, nem biztos, hogy kell változtatni.

Az sem dönthető el, Tökfilkó és Picinke milyen kapcsolatban áll egymással, mert bár az első fejezet végén a házastársi eskü „jóban-rosszban”-ját olvashatjuk, s a *Víz minden mennyiségben* c. mesében is „tudták, hogy együtt maradnak örökre”, a narrátor görcsösen hangsúlyozza, hogy csak barátok, s arra is több utalás történik, hogy a lakásuk szolgáló iskolatáska két külön rekeszében alszanak. A mintha a szerzői szándék egy intellektuális nő és egy „kevésbé intellektuális” férfi kapcsolatának megragadására irányult volna, megűzdelve némi anyáskodó attitűddel, azonban kettejük közül Tökfilkó – akinek butasága éppen Picinke által hangsúlyozódik folyamatosan – az, aki önzetlen, segítőkész, átérzi mások gondjait. Már-már mazochisztikus, hogy Tökfilkó minden egyebet félretéve lesi, hogy kielégíthesse Picinke vágyait, s jutalmul azt kapja, hogy Picinke saját igényeit erőlteti rá. A mesékben mindenkinek minden vágya teljesül, mindenki elégedett és boldog, s közben még remekül szórakoznak. Meglehetősen problémamentesek e meseregény fejezetei. Mindezek mellett igazán eltörpül, hogy karácsony táján egy kisrigó kiesik a fészekből a hóba, s az egyébként iskolatáskában lakó főszereplő az inge alatt melengeti...

E sorok írója szerint az a legnagyobb gond a *Tökfilkó és Picinke* c. meseregénnyel, hogy a hősökkel tulajdonképpen nem történik semmi, és semmi mesei, legfőbb céljuk az, hogy az erdőben emberi körülményeket teremtsenek: lakást, szőnyeget, tüzelőt stb., s közben komolyabb konfliktus sem kettejük közt, sem kettejük és a közösség közt nem alakul ki. Az ilyesfajta problémátlan idealizáltság a didaktikussá válás melege.

Kövesdi Károly *Muskátlitündérét* olvasva az embert a déjà vu érzése keríti hatalmába, ui. a szerző mesei rokonságot mutatnak a magyar népmesék, ill. a világirodalom nagy gyűjtői/meseírói meséinek szűzsével.

A tizennégy mesét magába foglaló kötet talán legnagyobb hibája a Fellingner Károly kötete kapcsán felrótt túlzott tömörítés, ill. a következetlenség. A *Hogyan választottak királyt a halak* c. mesében az ár akkor is kiöntötte volna a halakat, ha azok soha nem akarnak királyt választani maguknak. A *lázadó állatok* fordulópont utáni, talán legizgalmasabb részéről szó sem esik, csak a végkifejletet tudjuk meg; A *hiú kakas* végkifejlete értelmetlenségben oldódik fel. A *főnyeremény* Apókájának és Anyókájának története banalitásba fullad; a *János és az ördög* zárlatát a hozzátoldott csavar teszi erőltetetté. A *kapzsi fazekas* befejezése, akárcsak A *lázadó állatoké*, rövidre van zárva. A *Roszcson*t álomban feloldódó megoldása pedig már lerágott csont.

Kövesdi meséi az emberi gyarlóságokat figurázzák ki: a kapzsiságot, a nagyra-vágyást, az irigységet, a korlátoltságot. A cél nemes, de a megvalósulás szerkezeti elemei elmaradnak ettől. A kötet két legjobban szerkesztett írása: *Az utolsó igazmonddó és A világ legszomorúbb embere* esetében pedig a túlságosan komoly etikai „mondanivaló” utalja át a történeteket a példázatok, moralitások világába. S a helyzeten a hangsúlyos, kötetzáró pozícióba helyezett *Muskátlitündér* sem tud sokat menteni, mivel a tündér egy az egyben kioktatja az E/1 beszélőt, majd pedig otthagyja egy ilyen elmélkedés közepette: „Allok a balkonon, s nem tudom, miért állok itt, s nem tudom meg, honnan jött, hová sietett, hogy jó tündér volt-e vagy rossz. Most már nem tudok meg tőle semmit. Csak annyit tudok, hogy a muskátlivirágok közt kell állnom az idők végezetéig, s várni rá, hátha előtűnik ismét, és elmesél mindent, amit nélküle nem tudok meg soha.”

A Kövesdi-mesék narrátora sajnos a legtöbb esetben túlságosan komoly felnőtt ahhoz, hogy le tudjon hajolni a gyerekekhez, és ez meg is látszik a könyvön.

Kőszegi Finta László *Borsómeze* c. könyvecskéjében az elszabadult borsók okoznak problémát. Kiugrálnak a fazékból, és vonatozni akarnak. A katasztrófafilmek forgatókönyvének megfelelően kivonul a tűzoltóság, a rendőrség stb., s próbálják befogni a borsókat, ami végül is annak az anyukának sikerül, akinek a fazekából elszabadultak. Kőszegi magyar és szlovák nyelven egyaránt kiadott kötete egyszerű és felelhető alkotás.

E sorok írója nem tudja, mi Póda Erzsébet foglalkozása, de nem lepődne meg, ha kiderülne, hogy pedagógus, ui. a *Hétmesés könyv* hét meséje közül a tanító szándék legáltalább háromban nagyon erősen jelen van, egyet pedig – a lusta bociról szóló mesét – a koncepciótlansága tesz olvashatatlaná. A *makrancos kisfiú*, az *Utazás Marcipániába* és *A kíváncsi gombácska* c. mesékben a transzcendens világ képviselői a középkori moralitásokban immanensnek tűnő, itt viszont durvának ható módon avatkoznak be, és sújtják betegségekkel az elkényeztetett, szófogadatlan vagy torkos kisgyerekeket, ill. enyhébben a beilleszkedni nem tudó szereplőket. Ráadásul mindhárom mese végén explicit tanulságmegállapítás történik, a „vétkesek” pedig – nem tanulási folyamat végeredményeként, hanem a betegségtől, fájdalomtól való félelmükben – „belátják”, hogy hibás magatartást tanúsítottak.

Még ezeknél is jobban elmarad a *Mese a lusta bociról*, mert ennek a kiindulási pontja téves, elvégre ha egy borjúnak nincs semmi dolga, miért ne lustálkodhatna, (az elbeszélő egyébként azonos jelentésmezejüként tételezi a (sorrendben) lustálkodás, szunyókálás, álmodozás, alvás, unatkozás szavakat). Így aztán minden megnevelésére irányuló igyekezet felesleges. „Tudod Búbece, mindenkinek megvan a maga dolga, amit el kell végeznie” – mondja Szelli, csak épp a főszereplőnek nem.

Így három meséről érdemes szólni, a kötet talán legerősebb – de nem hibátlan – darabjáról, a *Látogatók Hóperenciából* c.-ről, a *Cinegér és Pákosztosról* és *A tükörről*. Ez utóbbiban és a *Látogatók...*-ban a szolgálatetika mint a lét értelme hangsúlyozódik. A tükör nem tud megmaradni didaktikus felhangok nélkül, azonban itt ez nem olyan bántó. A *Látogatók Hóperenciából* két hópehelygyerekről szól, akik a szülői tiltás ellenére leszállnak a földre, hogy ott jót tegyenek az emberekkel, s aztán az itt szerzett tapasztalatokkal rendhagyó módon visszatérjenek Hóperenciába. Bár a háttérben nagyon határozottan ott van Horbán bácsi, aki irányítja lépéseiket. A *Cinegér és Pákosztos* pedig egy rendhagyó macska-egér barátságról számol be.

A kötetbe zavaróan sok sajtóhiba került.

Poór József *Kis Merész* c. munkája rendhagyó vállalkozás, hirtelenjében nem is tudnánk társát említeni az elmúlt évtized (cseh)szlovákiai magyar gyermekirodalmából. Poór ui. öt nyelven adja közre a hullámkirály történetét. Jó volna ismerni a szerzői intenciót, mit szeretett volna Poór József: praktikus, játékos nyelvkönyvet írni, vagy értékes szépirodalmi alkotást létrehozni, mert a létrejött változatban a kettő kioltja egymást; a kifestővel egybekötött, a nyelvtanulás céljainak alárendelve fragmentált szöveg ráadásul a logikai egyenlenségektől sem mentes. Kis Merész, a hullámkirály figyelmetlenségéből megöl egy halászegényt, elégtételként a Tengeranya a megölt halász testében a szárazföldre küldi, hogy integrálódjon a társadalomba, ami eleve kudarcra van ítélve, hisz lelke mindig a víz felé húzza őt. A helyzetet „súlyosbítja”, hogy a narrátor szerint Kis Merész elfeledte eredeti származását; de amikor felismerte, akkor sem kereste a kapcsolatot övéivel. Hogy is van ez? Mindazonáltal (nehezen ugyan, de) elképzelhető (lenne), hogy ez nem logikai bakugrás, hanem egy drámai végkifejlet felé vezető út kezdete: a főhős tudatosan vállalja a szárazföldi létet a kék szemű lányért. Az itt megjelenő következetlenségek azonban lehetetlenné teszik a jól formált befejezést: a kék szemű lány előbb hullámmá változik, majd vissza emberré, Kis Merésznek pedig megadatik, hogy hullámként és emberként egyaránt létezhesen. Így elvesz a drámaiság minden lehetősége, annál is inkább, mivel a történet során a pozitív és a negatív viszonyok nem exponálódnak, s a főszereplőnek sem kellett semmilyen fejlődési utat bejárnia, külső természeti erők segítették őt, kényük-kedvük szerint.

Nomen est omen, mondhatnánk a szerző *Versfaragó Ollé* kapitányát olvasva. Nem túlzás, a főszereplő valóban faragja a verseket, figyelmen kívül hagyva a rímet, ritmust, szótagszámot. Noha posztmodern utáni korunkban a versszerűség kritériumai egyre kevésbé határozhatók meg, abban legalábbis széles körű konszenzus létezik, hogy sorok egymás alá írásából még nem keletkezik vers. És a főhős valóban végigverseli a 103 oldalt.

Az epikai szál erőtlen, Lin, a kínai vagy a kapitány anekdotáznak vagy adnak elő, s egy-egy előadás után a vitorlásiskola tíz növendéke végrehajtja a tanultakat, esetleg meséket olvasnak (az előadás után!). A kötetben rengeteg az információ, oldalanként olykor tucatnyi szakkifejezés fordul elő, viszont a főszereplőkkel nem történik semmi mesészerű.

Hasznosabb lett volna, ha helyett a fantáziátlan, erőltetett mesekeret helyett a szerző inkább egy vitorlázási kézikönyv megírásával próbálkozik.

Halála előtt pár évvel újra a fiatalság felé fordult Rác Olivér, a (cseh)szlovákiai magyar irodalom(politika) ellentmondásos megítélésű, de megkerülhetetlen alakja. *Kisszöcske* c. kötetébe egy hosszabb és két rövidebb novellát válogatott be, melyek vezérmotívuma a (kamasz)szerelem. Ennek legmeghökkenőbb formájával a címadó elbeszélésben találkozunk, melyben egy kislány – Terike-Kriszti-Kisszöcske – és Till, az igazgató – a korkülönbség 30 év – tizenöt éven át folyamatosan bontakozó, majd egy (és nem több) szenvedélyes éjszakában kicsúcsosodó szerelme tematizálódik. A hősnő ezt követően leukémiában meghal. Az összeomlott igazgató – kiderül, hogy felesége mindenről tudott – pedig, hogy szakítani tudjon múltjával, a fővárosba költözik családjával.

A történet meglehetősen bizarr, ennek ellenére Till mégsem esik azonos megítélés alá mondjuk a Lolita Humbert Humbertjével. Sőt, esendő hőseink inkább szánni valóak. A történetbe nyelvileg kódoltan is jelen van egyfajta perverzitás. Ennek egy enyhébb példája:

– Gyerünk – mondta határozottan (ti. Kisszöcske). – De ha rám húzol a vonalzódal, megkarmollak.

– Eszem ágában sincs rád húzni a vonalzómmal – nyugtatta meg Till. – A vonalzómat csak egészen kivételes esetekre, Prisztács meg a hasonló kis csibészek számára tartogatom. Téged más vár az irodámba. Tudod mi, igaz?

– Mackócuci – mondta a kislány, immár tökéletes bizalommal.

De a fojtott, titkok köré szerveződő novella nemcsak a hasonló részletektől válik feszültté, hanem a tömör szerkezetétől, odavetett félmondataitól. Megkockáztatjuk, strukturális szempontból a jobb Álom Tivadar-novellákkal tart rokonságot, ám különös témája nem bizonyosan közelíti minden olvasói célsoporthoz.

A következő, *A mesető* c. elbeszélés egy szünidőben, zárt közegeben kibontakozó gyermekszerelmet mutat be, mely az elutazással szükségképpen bomlik fel. A kötetzáró *Ártatlan gyerekkorunk* c. elbeszélés pedig szintén az előző novella szerkezeti megoldásával él, a felhőtlen gyermekkor után, durván, mindenféle átvezetés nélkül a hősök felnőttkorával folytatódik a történet. Nem rossz megoldás ez, de kétszer egymás után... A gyermeki illúziók, a gyengédség bátoralan fizikai kifejeződései, beszélgetések, hangulatok porrá törnek a felnőttkor racionalitása felől szemlélve. Rácz Olivér kései prózája kereteinknél lényegesen bővebb elemzést igényelne; sodró lendületű ifjúsági elbeszéléseinek talán legnagyobb hibája, hogy a kiábrándult felnőtt szólama gyakran kioltja az „ártatlan gyerekkor(unk)ét”.

Ravasz József szlovák, cigány és magyar nyelven adja közre hét meséjét *Szívházikó* c. kötetében. Már a fülszöveg arra enged következtetni, hogy a kötet erősen oktató szándékú, s a szerző a didaktizis buktatóit nem tudja mindig sikerrel venni. Így a kötetet – különösen háromnyelvű mivoltánál fogva – inkább el tudjuk képzelni pl. a Varjú Katalin-féle alternatív oktatási modell segédkönyveként, mint szépirodalmi alkotás-ként.

A szándék nemességét – felemelni, „kiművelni” népét – nem vonjuk kétségbe, hisz a társadalom és az adott népcsoport számára egyaránt hasznos lenne, ha a könyvében körvonalazott pozitív ideál létrejönne, de a szándék szépirodalmi megvalósulása már problematikusabbra sikeredett. A már említett olykor túl erős didaktikus felhangokon túl a néhol (talán éppen ennek következtében) patetikus megszólalásmódba átcsapó, terpeszkedő nyelvezetet említenénk, valamint azt, hogy az egyes történetek „végei” (nem befejezései) a befejezetlenség, a lezáratlanság érzését keltik. Ravasz meséinek „mondanivalója” nem a mese cselekménye – a mesék jobbára párbeszédes jellegűek, az epikus szál gyenge – nyomán implikálódik, hanem eszmei-elméleti síkon mozog, így a gyerekek számára nem feltétlenül könnyű olvasmány.

Soóky László: *Gergő vitéz Láporságban* c. kötetében a mese ismeretterjesztéssel történő ötvözésére tesz kísérletet. Tarisznyás és ötéves keresztfia, Gergő vitéz Betyár kutyával karöltve járják be Láporság négy birodalmát, Ingoványországot, Hínárországot, Vizországot és Nádországot. S bár a szerző által mesefüzérként meghatározott szövegnek vannak mesei elemei, mint táltos csikó, Sulymog apó gyűrűje, de a főszereplőkkel „igazi” mesei fordulatok nem történnek, a történet eléggé reálisnak tűnik. Sőt, maga a könyv akár egy ismeretterjesztő film forgatókönyve lehetne: a főszereplők úton vannak, s közben pár mondatos „kváziinterjúkat” készítenek az ott élő állatokkal, melyekből ha nem is mindent, de a legfontosabb jellemzőket megtudjuk az állatokról. Így módon a kötet az ismeretterjesztést hatékonyan szolgálja, ennek csak az

mond ellene, hogy a narrátor – Tarisznyás – nem akarja [f(el)]ismerni a táplálékláncot, s a ragadozó állatokat eleve rossznak tünteti fel.

A mű szerkezeti és kereskedelmi szempontból egyaránt ötletesen fejeződik be, nyitva hagyja a folytatás lehetőségét, azt ígérve, hogy Rétországba és Erdőországba is ellátogatnak hőseink,

Harmincöt rövid, anekdotikus jellegű, tanulságos mesét gyűjtött egybe *A hencegő nyúl* c. kötetében Szőke József. A mesék rövidek, tömörek, olvasmányosak, fordulatosságok. Egy részük népmesei elemekkel operál, miközben – a tanmese műfajában fokozottan kísértő – didaktikusság csapdáját sikerrel elkerüli.

N. Tóth Anikó *Tamarindusz* c. kötetében négy mese és huszonegy meskete olvasható, a kötet erősen szerkesztett, két-két mesét hét-hét meskete választ el. Am nem a legszerencsésebb módon a kötetet *A füstfaragó meséje* nyitja, mely talán a kötet leggyengébbre sikerült írása, unalmas és problémátlan, ellentmond a mesével szemben támasztott alapvető elvárásoknak. A mese bevezetője arányaiban szemlélve feleslegesen hosszan mutatja be a füstfaragást. S ami ezután következik, rendkívül zavaró: miért van a királynak négy lánya? Ráadásul a királylányok számának ilyen szaporítása teljesen felesleges, a végkifejlet szempontjából teljesen funkciótlan. Zavaró az is, hogy a mesének nincs egyetlen negatív szereplője sem, valamint az, hogy a királylányt újra tisztára mosni képes csodaszappant a főhős, Boldizsár nem valamiféle próbatétel vagy szolgálat fejében kapja, hanem ajándékba. Viszont a csodaszappannal nem sokra mennek, mert azzal csak a legkisebb királylány tud tisztára mosakodni, így ez válik számára problémává. Viszont az egész ország és a király is kormos marad, s noha ez szégyen, a mese végén nem történik meg a megtisztulás, holott sem a király, sem a nép nem követtek el olyan bűnt, ami indokolná ezt a rendkívül súlyos büntetést.

A halványkék kisoroszlán meséje jó ötlet, melynek azonban megvalósulása már hagy maga után kívánnivalókat. A mese identitásproblémát dolgoz fel: „a halványkék kisoroszlán szégyellte kékségét, mert így alig hasonlított testvéreire, s vagy kinevették, vagy észre se vették”. A saját „társadalmi” csoportjával való azonosulás érdekében a kisoroszlán a Nagy Festővel oroszlánszínűre festeti magát. Tehát a mese a galambok közé vágyó varjú mesetípusának egy változata, azonban a mesehős itt nem más csoportba kíván tartozni, hanem saját csoportjának szimbolikus rendjébe kíván betagozódni, ahonnan kéksége zárja ki. De hogy miért kék a kisoroszlán, miért kell lényegében ártatlanul számkivetetté válnia, erről nem szól a mese, így ezt a gyermekolvasó felettébb igazságtalannak érezheti. Az immár oroszlánszínű kisoroszlánt azonban nem ismerik fel övéi. Durva logikátlanság ez, hisz egy oldallal korábban olvashattuk, hogy azért nem vettek róla tudomást, mert halványkék volt. Tehát a halványkék kisoroszlán egyik formájában sem identikus, ezért kirekesztése sem válik egykönnyen érthetővé.

A Kaimómese a kötet négy meséje közül a legsikerültebb. Egy gyermeki szorongás keletkezését és feloldódását dolgozza fel; a történetet itt is harmadik személyű narrátor beszéli el, aki hitelesen helyezkedik bele a gyermek főhős lelkivilágába. A kisfiú az előző mese kisoroszlánjához hasonlóan névtelen, ez biztosít általános érvényt a mesének. A kisfiú az úton egy kamiont lát, s ez a feldolgozatlanul maradt negatív élmény álmoként újra meg újra visszatér: „A kisfiú ... tudta, hogy rajta ez a mese nem segít. És bizony hosszú hetekig minden éjszaka jött a kaimó, szörnyűségesen szörnyűsebb cselekedeteket hajtott végre, és a kisfiú fáradtan ébredt, és minden ajtócsapódástól öszszerezzen”. A szorongás csak akkor oldódik fel, amikor a „kaimó” is gyermeki lépték-

ben, játékként jelenik meg. Ez segíti hozzá a főhőst, hogy eliminálja szorongását. A címadó mese, a *Tamarindusz* zárja a kötetet. Ez a mese allegorikus szerelmi történet, annak minden kellékével, intrikával, féltékenységgel. A történet viszonylag egyszerű, a szerző is tömör nyelvhasználatra törekszik, közben szerencsés módon használja ki a tájnyelvhez közeli muzikális neveket, s ezzel talán megelőlegezi második kötetét.

N. Tóth Anikó kötetében – mint már említettük – mesketék is olvashatók, sajnos, a szigorú koncepció alapján tervezett 21 helyett csak 20. Az, hogy műfajja avatta az egyébként csak figura etimologica formájában létező kifejezést, az író érdeme. Előfordul ugyan, hogy némelyik mesketének van története, olykor viszont egy-egy érzést, hangulatot, állapotot rögzít. Ezek a szövegek szerkezetileg egyszerűek, lazák, inkább az élményszerűségükkel próbál(hat)nak hatni. Általában mellőzik a dialógust, nem egy közülük rövidebb monológ, melyet a gyermek narrátor mond el. Így az azonosulás-élmény – tekintve, hogy a narrátor hasonlít a befogadóra – csaknem biztosra vehető.

A szerző második, *Alacindruska* c. mesekönyve a *Tamarindusz* után öt évvel, 1999-ben jelent meg.

N. Tóth Anikó remekbe szabott kötete jól körülhatárolható térben – a Csücskös erdőben – azonos szereplőket felvonultató, de egymástól függetlenül is olvasható, egymással szorosabb ok-okozati viszonyban nem (feltétlenül) álló epizódokat fűz egybe, miközben globálisan a negatív szereplők folyamatos jellemfejlődése látszik előrevinni a cselekményt. N. Tóth Anikó e kötetében már-már szociológiai szempontból hiteles társadalmat konstruál. A huszonkilenc szereplőből két diád emelhető ki fő(bb) szereplővé: Törpincs és Kunka, ill. Mányi és Nannya. E négy szereplő nyomán bontakozik ki a jó-rossz oppozíció a meseregényben, ám a mese szabályainak engedelmeskedve természetesen mindig a jó győz. Kunka „posztorkodását” általában Törpincs ellenpon-tozza, s mivel Ezermesterkönyvével és furfangosságával mindig túltesz rajta, Kunka nem tud igazán félelmetes szereplővé válni, inkább amolyan kedves rosszcsont marad, mint egy unatkozó gyerek. Ahogy a gonosz Nannya sem tehet semmit Mányi végtelen jóságával szemben. Talán nem is rossz, sokkal inkább magányos ez a két karakter.

Különös kollektivitásértelmezés bomlik ki a mesében: ha e mikrotársadalom egy tagjának rosszul alakulnak a dolgai, attól az egész közösség szenved, pl. Didirka nagykabátjának elvesztésekor az egész erdő dideregni kezd. Az *Alacindruska* társadalma befogadó jellegű társadalom, mely minden negatív értéket képes adekvát formában, pozitívummá olvasva integrálni, így lesz a leskelődő Dülle és Kandika őrszemmé. Amikor pedig az ellenség az életük terét veszélyezteti, akkor addig példátlan méretű társadalmi összefogás bontakozik ki.

N. Tóth Anikó szövege, úgy gondoljuk, rendelkezik érvényes szociológiai irányultságú olvasattal, magunk mégis más irányból közelítünk hozzá, vélhetően a szerzői intenciónak megfelelő irányból, ez pedig a nyelv szempontja. Ez teszi rendkívül izgalmassá N. Tóth Anikó kötetét; s ha a szerző nem hívná fel rá külön a figyelmet, akkor is kellően hangsúlyos volna. De felhívja, az utolsó mese után paratextusként *Szó(játék)tárat* olvashatunk: „Különös-furcsa, titokzatos csengésű szavak is felbukkan-ezekben a történetekben. Egy Ipoly menti palóc tájszótárban (írója Tóth Imre) böngészve akadtam rájuk. Megtetszettek, játszadoztam velük, mesékké varázsolódtak. Sokuk jelentése ugyan kibogozható a szövegösszefüggésből, a kíváncsiskodók kedvéért azonban hadd fedjem fel titkukat:”, majd pedig 43 kifejezés magyarázatát adja meg. Ez több szempontból is fontos lehet, bár az általa végbevitt durva demitologizáló hatás

sem elhanyagolható: rendellenesen kis növésű volna a kedves Törpincs, s a gonosz Nanny és a jóságos Mányi egyaránt nagyanya jelentéssel bír...

N. Tóth Anikó előző kötetének utolsó meséje valamelyest megelőlegezi ezt a fajta nyelvhasználatot, idézzük ezúttal a befejezést: „A hunyor még jobban hunyorgott a csodálkozástól, az útilapu feltápáskodott kényelmes lapulásából, a tűzbab hirtelen lángolni kezdett a meglepetéstől, a szellőrózsa meg még szellőzködni is elfelejtett”, de a mese egyéb rekvizitumaival is közelebb áll a népmeséhez, a tamarindusz leveleit az az apó vágja le éles bicskájával, akinek betevő falatja és pipadohánya már megvan, s a többletbevételből majd ködmönt és csizmát szeretne venni stb. Az *Alacindruska* esetében azonban a szöveg a (gyakran más szófajúvá képzett) tájszavak ellenére sem népmesei jellegű, nagyon is modern mesék ezek: Törpincs hátizsákot hord, Cillankának alkalmazottai vannak, Cinórka és Macúrka pedig éppen állást keres. Így az elővételezett nyelvhasználat és az egyéb formai elemek között feszültség keletkezik, mely a szöveget a modernség és a tradicionalitás között lebegteti.

A mese egyik alapmotívuma az úton levés. „Törpincs megunta tölgyodú-lakását, felvette ördögbárony kalapját, s egy reggel világgá ment” – kezdi meséjét az *Alacindruska* narrátora, s a vándorlás, az utazás, az úton *levés* motívumának változatos formában való jelenléte a történet fő vonulatát alkotja. „Ennek lényege, hogy a cselekvés mindig térbeli távolság leküzdésére irányul, és ebben a mozgásban a történet építkezésének ritmusa alkalmazkodik a vándorló hős »lépteinek üteméhez«, amelyek együtt teremtik meg a mese szerkezeti és tartalmi harmóniáját.”* Ezáltal lesz N. Tóth Anikó kötete nyelvi szempontból a közelmúlt szlovákiai magyar (nemcsak gyermek)prózájának egyik legerősebben szerkesztett alkotása, megérdemelten lett nívódíjas 2000-ben.

Meséket és virágokat tartalmaz alcíme szerint Varga Imre: *Luca kiskönyve* c. kötete. Úgy tűnik fel, a kötetet a keretes szerkesztés megoldásával él. A kötetet a tetejetlen körtefáról szóló mese vezeti be, s a *Muki Bika meséje* zárja. A *nagy körtefán* c. mese bevezető jellegű lehet, melynek főhőse nincs megnevezve, talán a narrátor az; a *Muki Bika meséje* pedig szerkezetileg tér el az előzőektől, a reflexív jelleg ezúttal háttérbe szorul, a cselekmény javára.

A Luca kiskönyvének írásai nem hagyományos értelemben vett mesék, hanem egy kisgyermek reflexiói a világról, melyet harmadik személyű narrátor mond el. Ebben a szavakat nem ritkán szabad asszociációs módszerrel kezelő világban bármi megtörténhet, az apa pl. a nyakában hozza haza a szivárványt az uszodából stb.

A nyelvi játékoktól sem visszariadó kötet mégsem telitalálat: a nyolc történet szinte cselekmény nélküli reflexió, s ez a gyermek befogadó számára nehézkessé teheti a művet.

* Biczó Gábor: A mese hermeneutikája. Bárka 1999/1. 19.

MÁRKUS BÉLA

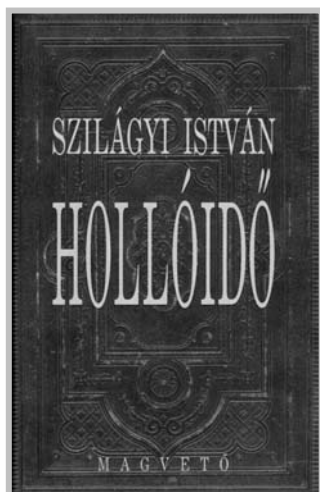
Titkok pányváján kerengeni

SZILÁGYI ISTVÁN: HOLLÓIDŐ

I.

„Reveken eltelt éveire úgy gondolt vissza a deák, mintha az ottvaló életre később is a harangláb toronyárkádjáról nézhetne alá” – így indul Szilágyi István két részre, *első* és *második könyvre* tagolt regénye, s ez a nyitó mondat az első rész történeten kívül álló, megnevezhetetlen elbeszélőjét hasonlónak mutatja a második rész történeten belül lévő, az események alakításában részt vevő, ám megnevezetlenül maradó elbeszélőjéhez. Körmönfontan fogalmazó, „fúrt agyú” mindkettő – amilyennek éppen ők, a narrátorok tartják közös hősüket, a Tentásnak hívott deákat. A huncutul bonyolult mondat a regény egészére nézve több mindent jelent be. Először is a nézőpont változó voltát. Hol az elbeszélőé érvényesül, hol a szereplőé, anélkül, hogy e váltást jelölné. Hőset kívülről is láttatja, de olykor vele szinte eggyé válva, utánozza is. Távolságot is tart tőle, de közel is megy hozzá. Az időviszonyokat szintén cserélgeti: a zömmel utóidejű elbeszélés hol jelen idejűvé, hol pedig, ritkábban, előidejűvé lesz. Mindez végső soron az elbeszélő helyzetének jelöletlen voltából adódik. Abból a térbeli és időbeli viszonyból, ami a névtelen történetmondó és az (egyelőre) ugyancsak névtelen főhőse között fennállt és fennáll ugyan, ám semmi bizonyos (sem most, sem később) nem árulkodik róla.

A nyitó mondat ravaszsága a jelen idejűvé tett feltételes múlt használatában is megmutkozik. A kétféle idősík keverése eleve feszültségkeltő hatású. És nemcsak abban, amiben bizonytalanságban hagy: a felidézett múlt és a felidéző jelen egymáshoz való távolságát illetően. Nemcsak az eltelt évek számát fedi homály, hanem az ottvalóhoz képest az ittvaló élet terét is. Nemkülönben az e helyszínen elfoglalt helyzetet, betöltött pozíciót – azt a pontot, amelyik a hátra- és az alátékinés magaslati pontja, kilátója, leshelye. Vagy legalábbis, innen a feltételes mód, az óhajtana lenni, de csak részben lehet: a reveki éveket tán szemlélheti távolságtartóan, kívül- és felülálló módjára, de nem így azt, ami később esett meg a deákkal. Utóbb, vagyis a Revek elhagyását követő, önmagában is két szakaszra tagolható időben. Közülük azonban csak az első mérhető, körülbelüli pontossággal, csak ennek az eseményeit beszéli el a társai nevében is szóló, mindvégig többes első személyben fogalmazó szemtanú narrátor. A második szakasz hosszát, lefolyását viszont

Magvető Kiadó
Budapest, 2001
544 oldal, 2290 Ft

előbb ugyanazzal a meghatározatlan időre utaló határozószóval jelöli, mint a szerzői elbeszélő, majd a határozószavas melléknévvel még meghatározhatatlanabbá teszi: „Később, amikor már messze jártunk szülőtte városunktól, nagyon messzire az időben is, többször eltöprengtünk rajta: vajon annak idején félig még gyermekfővel nem azért hagytak a határban kószálni, erdőn-lápon lappangani, hogy soha meg se tudjuk, miféle gondok gyűrtek homlokukat?”. Kérdés, e „később” hogyan viszonyul a reveki évekhez, az első könyv elbeszélő idejéhez, és hogyan a másodikéhoz, amelyik a deákkal együtt húsz reveki legény látszatra céltalan útrakeelésével kezdődik, a törökök ellen harcoló csapatokhoz való csatlakozásukkal folytatódik, majd győztes ütközetükkel végződik. További kérdés, hogyan aránylik hozzájuk a „nagyon messzire” ideje. S hogyan azoké az „elkövetkező esztendő”-é, amelyek távolát kivételes módon a visszatekintés egzisztenciális távlatával együtt villantja fel, arról tudósítva, hogy a harc után nagyjából postálkodással, hírvivéssel szereztek maguknak becsületet. Ebbe a többesbe azonban a deák nem foglaltatik bele, s e hiány nemcsak az ő eltűnésével, majd talányos felbukkanásával érzékeltetett különállását, külön valóságát jelölheti, hanem annak a nézőpontnak a hiányát is, ahonnan az életsors eme szakasza belátható lenne. Szemrevételezhető, tűnődve szemlélhető – ha nem az elbeszélő számára, akkor legalább a deáknak magának. De mert ő a harangláb tetejéből csupán a reveki esztendeire nézhetne alá, ezért talán az agyafúrt elbeszélői közlés arra is céloz, hogy a történetmondás idejéhez képest, paradox módon, éppen a távolabbi események megidézése válik lehetővé, a közelebbieké viszont lehetetlen. S ez volna a történetmondó személycseréjének oka is. Mintha a távolság, az értelmező visszagondolás távlatát csak a frissebb történetek esetében hiányoznánk. Talán mert a deák sem képes följük emelkedni, úrrá lenni rajtuk. Így a két könyvre osztott regény a végeláthatatlanul hömpölygő időből két szakaszt jelölve ki a két elbeszélővel, a megnevezhetetlennel és a megnevezetlennel, az alaki én kettőssége, a személyiség megosztottsága kifejezésére is szolgál.

Az idők kijelölése csak nagyjából, hozzávetőlegesen történik meg. Az elbeszélők hivatkozásaiban, előre- és hátrautalásaiban semmi pontosság vagy rendszeresség. Évszám, magyar vagy világtörténelmi esemény dátuma még véletlenül se, a figurák különféle megnyilatkozásaiban, egymással való diskurálásaiban sem. Egyikük meg is jegyzi, hogy „mintha szánt szándékkal kerültük volna azt, ami ország-történelem”, a másikuk szerint viszont valahogy az egész történet olyan hihetetlen, „mint valami történelmi mese a régi időkből”. E mesei emlékezet szintetizáló jellegének megfelelően is az idő térré alakul, s így igazít el a szöveg vonatkozási mezején. Nevek, hely- és személynevek mutatják az irányt a kor kesze-kusza viszonyai között. Am csak annyira, amennyire, mert az elbeszélőnek gondja van rá, hogy földrajzilag azonosítható környezet helyett „hibrid tér” keletkezzék. E „geográfiai tévképzet” kialakítását és fenntartását az egymás mellé rendelt s ugyanazon szerepet játszó valóságos és kitalált nevek szolgálják. Együtt van Debrecen és Pádua, Bajnaköves és Karabátor, például. A narrátor talán a kiindulópontként feltüntetett település megjelölésével – Revek – is huncutkodik, keveR – ami a hely visszafelé olvasott nevét adja ki. Ugyanakkor a régiség meséjében szinte magától értetődően Mohács az a tájékozódási pont, amely köré a téridő épülhet, mégpedig olyan pontos elemekből, amelyek a cselekményhez további viszonyítási alapul szolgálhatnak. „Máig Mohácsot jajgatjátok, hogy ott az ország elveszett – hangzik az első könyv ismétlődő párbeszédeinek, Terebi Lukács pap és Fortuna Illés iskolamester disputáinak egyikében. – Holott Mohácsnál csak egy megmondhatatlanul fölvonultatott had pusztult oda, még ha királyostól meg tucatnyi püspökös-

től, főurától is. Ott csak egy gőgös halálraszántással fölállalt csatát vesztek el, nem az országot. Az majd tova azután vészett el”. Az első s az utolsó mondat időhatározói is elárulják: Mohács esemény helyett jelképként szerepel. Erdély és Debrecen hasonlóképpen. Egy valóságos tér, egy földrajzi egység és egy valóságos város helyett egy magatartásmód, egy életfelfogás jelzéseként. Mégpedig a beszélő nevével egy létezett személyt, az 1525 előtti budai királyi udvar meghitt emberét, a Perényi Imre nádortól a Szerencsés Imre nevet elnyerő Fortunatust is idéző iskolamester sorsához, múltjához kapcsolódva. Fortunáról hangzik el, hogy ha még egyszer sikerül Erdélyben „megfészkelnie magát”, akkor többet felé se néz a hódoltsági részeknek – s ő az, aki ismételten jellemzi az „erdélyiek” s a „pénzes” város viselkedését. Előbb a deáknak jelenti ki, hogy Erdély, „na, az még a cifra világ”. „Ha száz esztendeig élsz köztük, akkor sem igazodsz el rajtuk”, az erdélyieket szerinte sose lehet kiszámítani. Utóbb a tehetetlenséggel egyenlő óvatosságukat kárhoztatja: „Örökké azt mondják: most nem alkalmas a pillanat. Nekik sose az.” Persze, van ebben igazság – teszi hozzá, mégis fő bajnak mondja, hogy „azok úgy élnek ott, mintha mindenkinek két élete volna. Vagy öt. Amiből majd mindenre futja”. Elmulathatod velük a fele életedet – folytatja –, csak azt ne várd tőlük, hogy megmozduljanak. Ugyanakkor megértőnek is mutatkozik, különösen a fejedelem prédikátorával, Orbai Miklóssal folytatott diskurálásában, épp az Erdélyből érkezett papnak panaszkodva, hogy ő nem tudhatja, „mi az, hogy hovatartozás”, és ezt nem is kell tudnia, „hiszen nem gondod, mert odatartozol”, de a csatolt részekben, idekint „ez mindig más. A másik. Ők. Ezek. Tudod, milyen nagy dolog az, ha országment a magad gazdája vagy? Ti ezt nyilván nem érthetitek, mert élitek.” „En néhány éve idekint húztam meg magam – meséli, miután meghatott vallomásaiban emberre szabott, élni való helynek, »kurva kicsi ország«-nak nevezte Erdélyt. – Mára föl kellett ismernem: azzal is a barbárhoz igazodom, ha szembenállok vele”. Debrecen az ugyancsak beszélő nevű püspöke, a valószínűleg Méliusz Juhász Péterre üto Pásztor Péter reveki megjelenésével kapcsolatban említődik, mint olyan ravasz, élelmes város, amelyik „máig úgy forgolódik, sáfarkodik, hogy minden jároból sikerül kivásárolnia magát”. Ez az enyhe elmarasztalás csap át gúnyba az egyházi méltóság jellemzésekor. Pásztor eszerint „nagy tudományú buta ember”, aki „előre csápol, hátra rúg”. E példák is tanúsíthatják, hogy Mohács, Erdély, Debrecen olyan emblémaként tűnik fel, amelyek a kommunikativ emlékezet a jelennel együtt haladva formálja meg az alakját s jelentését. A személyes tapasztalás helyébe már a szóbeli emlékezet, a szájhagyomány lépett mint a történelmi tapasztalat átörökítője. Bizonyosságul szolgálhat egy Hanthó Gyárfás nevű főlegény vélekedése is, aki míg a reveki legények föl nem világosították, nem hallott semmit a törökök uralkodásáról, „eddig csak azt tudta, odalent a török van, itt fennebb a magyar, odébb a német meg más nációk, a hátunk megett meg Erdély van, benne mindenféle székely, oláh népség, akiket békén hagy – tán mert egyformán utál – a magyar is meg a török is.”

Jelöletlen idézetként bár, de ugyanebben az emlegetett disputában szerephez jut az írásos emlékezet is: „Már Gyula és Sziget is szörnyű romlással elestek” – citálnak mesterei egy verssort, a deáknak úgy rémlik, az ő okulására. Vagyis ha 1526 mellett a két vár török kézre kerülésének éve, 1566 is a kortársi emlékezetközösség része már, akkor a regényvilág elbeszélő jelene csak ettől későbbi lehet. Az elbeszélő múltra valamikor akkor tekinthet vissza – ismét terek, helyszínek mutatják az időt –, amikor Mohács után a „kétfele vágott ország hadai egymást kaszabolják, vívják egymás várait Haddtól Munkácsig, Szatmártól Tokajig”, mintegy a „Hadd vágja a magyar a magyart!”

jelszavával. Ha e kaszabolásokat a hittel kereskedő főurak közül is elsősorban a pártállását kilencszer változtató, a Szapolyai Jánost és Ferdinándot, Izabellát és János Zsigmondot egyaránt szolgáló Balassi Menyhárhoz kötjük, akkor e felvidéki báró halála ismét a Szigetvár ostroma körüli éveket, egészen pontosan 1568-at jelöli meg. Ahogy azonban a dátumokat, végvári harcokét, békekötéseket, ugyanúgy a császárok, királyok, főurak nevét is hiábavaló keresni. Tettek, cselekedetek sejtetik, hova kalandoztat a históriás mese. Abba az időbe is eljuttat tán, amikortól János Zsigmondnak a Habsburgokkal kötött 1570-es speyeri szerződése, valamint a drinápolyi béke nyomán törvény mondja ki az ország három részre szakadását, s Erdély országrész államformája a fejedelemség lesz. Miközben a császár legkedvesebb fiának szólítja leveleiben a fejedelmet, aközben ennek országnagyjai a király felé is „riszálják a farukat”, de elfogadják a segítséget a török hadától is – hangoztatja egy beszélgetőtárs, a másik pedig bizonyos báróknak rója fel, hogy „mindig beleviszik valami szarba a fejedelmüket”. Másutt a császár és a király között „idestova húsz esztendeje” megkötött frigy kerül szóba, vélhetően Izabellának arra az 1551-ben hozott döntésére célozva, hogy János Zsigmondal együtt elvonul, átadva országát Ferdinándnak. Ismét másutt ironikus levélrészlet tudat a mesei segítségről: a magyarok erősítésére, a törökök gyengítésére a pápa, a spanyol király meg „Moszka császár” mi mindent ígér küldeni.

Kevésbé áttekintő, rejtőzködő az elbeszélői közlés, ha az uralkodók helyett a kor valóslai mozgalmaira, nagy hitújítói alakjaira tér ki. Calvinus, azaz Kálvin János legfontosabb tanítása szó szerinti idézése – „maradj meg Isten szíjzólójának közöttünk, ne akarj fölötünk ítélkezni is” – Terebi Lukács pap sorsához kapcsolódva veti föl a reformáció, vagy ahogy itt említik, az „újhites zajdulás” kérdéseit. Hogy vajon a különbözö országrészen mikor lettek citálhatóakká Kálvin tanításai; mikor múltak el az egyedül csak „Róma hitén való idők”, s terjedt el a lutheri, majd a kálvini helvét vallás, s mikorra lett „ez is hatalom”. Válasz ismét a regényvilágon kívülről érkezhethet, az alábbiakat rögzítve: nálunk csak a tizenhatodik század közepe után vált világossá az egyházszakadás ténye, noha német ajkú teológusok és Wittenbergből hazatérő magyar lelkészek már előbb is az új szellem hirdetői lettek. 1552-ben a beregszászi, 1567-ben a debreceni zsinat fogadta el a helvét irányzatot, illetve a II. Helvét Hitvallást, Melius Juhász Péter püspöksége idején Debrecen téve meg e reformáció központjának. Erdélyben 1568 elején a tordai országgyűlés az európai reformáció történetében példátlan határozatot hozott a vallási türelem, a szabad vallásgyakorlás dolgában, majd ezt követte 1571-ben a marosvásárhelyi országgyűlés, mely ismételt kimondta: „Az Isten igéje mindenütt szabadon prédikáltassék, a confeszióért senki meg ne bántassék, se prédikátor, se hallgató”. Az állam és az egyház, a királyok, fejedelmek és a papok, prédikátorok dolgai tehát nagyjából ugyanazt a történelmi időt, a század közepétől a hetvenes évek legelejéig tartó húsz esztendőit rajzolják oda háttérnek a deákkal megesett dolgok mögé – anélkül, hogy az elbeszélő helyzet kereteit, az elbeszélő idő végpontjait meghatároznák.

Eppen két évtizednyi múltat ölelnek fel azok az emlékezések is, amelyek az egyedi személyek történeteit veszik sorra, hogy hozzájuk vissza-visszakanyarodva, azokat más és más megvilágításban láttatva kirajzolódjék a deák családfája, kikerekedjék életrajza. A halványan és bizonytalanul felfestett történelmi háttér előtt élénk színekkel mintázódik egy különös családörténet, egy titokzatos származás. Amennyire az ország-história adós marad a nevezetessé lett történelmi események felidézésével, a Mohács, Szigetvár, Gyula és a többi végvár csatáiról, ostromairól szóló hírekkel, híresztelésekkel, annyira részletezően gazdag és meghökkentően fordultatos ez az eredetkuta-

tás, ez a személyes történelem. Az előbbieket az elbeszélő oly annyira a töprengés tárgyává emelte, csak reflexív epikai elemeket társítva hozzájuk, hogy sem a történetmondó mesélés, sem a tárgyilagos leírás elemei nem kerülhettek a közelükbe. Az utóbbiak viszont azért sem válhattak az elmélkedő időtöltés, a magyarázatkereső diskurálás részeivé, mert lényegi mozzanataik annyira feltáratlanok voltak, hogy titokvontukban kideríthetetleneknek is látszottak.

Az esetek feltárásához, rejtett összefüggéseik felfejtéséhez ezért olyan elbeszélői iram szükséges, olyan tempó és modalitás, amelyik messze esik a meditatív részletek ráérős nyugalmatól, higgadt modorától. A narrátor kiszólásai, megjegyzései is egyértelműen jelzik ezt a különbséget. A családhistória egyes fejezeteit úgy kommentálja, hogy egyre bajosabb követni, „kit, hol, merre forgat” az egyik mellékalak, Baga Rozál „megáradt mondatnékja”, vagy hogy „néha képtelenség volt kitalálni”, kiről beszél, ki jár megnevezetlen épp az eszében. A személyes emlékezésnek ezzel a szertelen, nyugtalanul ide-oda csapongó stílusával szemben az ország-históriás gondolatok nagyon is kiforrott módon, kikristályosodott formulákban fogalmazódnak meg. Jellemző: a történelmi emlékezet egyik ébren tartójának, a vén pap apródjaként emlegetett deáknak nemcsak arra van ideje, három hosszú éven át, hogy lejegyezze a mestereitől, a paptól és az iskolamestertől hallottakat, hanem hogy le is tisztázza, és szinte pontokba szedhetően újra is írja ezeket.

Egyfelől ott van a szerelemgyerek apród elrablásának és felcseperedésének hihetetlen meséje, másfelől viszont az egyén és a hatalom, az emberi méltóság és az uralkodói önkény összefüggéseinek tárgyilagos elemzése. Egyrészt csodálkozás azon, ami „mesteri szerzés, diabolikus”, azzal az ámulattal, amit a fortélyos figurák, mindenekelőtt Fortuna megannyi tette kelt, mert „amit ő kitalálhat, az nekünk úgysem járná meg az eszünk. Az ilyen agyafúrt másképp arányozza, amit elgondol, mint amit mi elképzelünk” – másrészt szinte axiomatikus tételek, példázatos eszmefuttatások, a bölcsességi beszédforma alakzatai követik egymást népek, nemzetek eltipratásáról, kiirtásáról, a „két gazda közt gazdátlanok lenni” helyzetéről, a „ki védhet meg kit kitől” kétségbeesett kérdéséről vagy a „csak rosszabb ne legyen” viselkedésvéről. A tárgy és előadója természetéből fakadó különbségekre a legélesebben egy figyelmeztetés világít rá: „Most pedig úgy mondj el mindent, mintha nem veletek történt volna, vagyis arról, amit látál, ne vélekedj” – az apródot épp az a Fortuna kéri így, akinek „majd mindenik történetben föl kell bukkannia, hisz valamiképp ő az, akitől a deák megtudhatta, mi hogyan történt vele”. Bár az elbeszélő közli ezt, mégis csak részben igaz, mert amit a deák apró gyermek koráról megtudhat, az elsősorban Baga Rozál, majd Terebi Lukács beszéltetése alapján jut a tudomására. Így kerekedik ki az a magántörténelem, amely „jó húsz esztendeje” kezdődött, ám csak sejthető, hogyan.

A különböző állítások aligha egyeztethetőek össze – ezek is keverednek. Az egyik szerint húsz éve került Terebi prédikátor Nagycsépről Revekre, a másik szerint viszont épp ennyi időre volt szükség annak kiderüléséhez, ami egy harmadik településen, a pap és az iskolamester első közös szolgálati helyén, Agócon történt. Az, nevezetesen, hogy az Agócsy úrnál akkor még mesterként szolgáló papnak is tetszett a várkisasszony, Krisztina, és a főapród, az afféle kengyelfutó Fortuna Illésnek is. A lány az utóbbit tüntette ki szerelmével – és a törvénytelen kapcsolatból született gyerekekkel. A fiúcska „már jó esztendősforma”, amikor a lányanya meghal, valaki ledobja a várbástyáról, s aligha az apja, Agócsy úr a tettes, utóbb sok jel sejteti, a pap lehetett az. Akihez aztán, már reveki szolgálata idején – vagy tizenöt esztendeje, „ha nem több” – For-

tuna fedeles vesszőkosárban odamenekíti a várból kalandos módon elrabolt, „kétéves forma” kisfiút, senki előtt se fedve fel, hogy az az ő félárva gyermeke. Rögön tovább is áll, Revekre csak az utóbbi négy esztendőben tér vissza, apa voltát azonban a gyermeke előtt is titkolja. Iskolamesteri munkát vállal, de innen is éppúgy el-eltünezik, az éj leple alatt térve meg, mint ahogy korábban sem lehetett tudni, merre kóborol, honnan, hová s hogyan menti a törökök karmai közül a janicsároknak szánt kicsiket. A saját gyermekét annak a gondjaira bízta tehát, aki, úgy lehet, kedvese gyilkosa volt, és aki majd a kamasszá cseperedett fiát apródként, illetve deákként alkalmazza.

A foglalkozás jelöli a nevet, erre utal a Tentás is; a régi magyar névadásnak megfelelően bár, mégis szokatlanul, amin ifjú társai csak jóval az otthonuk elhagyása után, a törökkel vívandó csata előtt csodálkoznak el. „Eddig eszünkbe nem jutott: mindenkinek van apjától, keresztelő papjától kapott becsületes neve, csak neki nem volt” – hangzik a képviselési szó épp annak a szájából, akinek a második könyvben szintén nincs neve. Sem elbeszélőként, de szereplőként sem szólítják meg, s aki csak az első könyv háttérben lappangó, csikónevelő legényeinek s a második hadba kelőinek lajstromát összevetve azonosítható Darholz Mátéval. Ő (vagy a szerző? vagy tán a kötet korrektora?) néha kissé szórakozottnak látszik: hol Darvadi, hol pedig Darva Andrást emlegeti, Tegzest pedig, aki(k) amúgy létszám feletti(ek), kilóg(nak) a húszas keretből, hol Péternek, hol pedig Jánosnak kereszteli. Hogy a kissé ugyancsak tévesztő, a fejedelem tárnokmesterét, Botács urat egy helyütt Bocsár Jánosként emlegető névtelen történetmondótól ő veszi át a szót, ebben talán módosabb tőzsérfiú volta, előbbre valóbb származása kevésbé számít, mint felfogásuk, ironiára való hajlamuk rokonsága. Ahogy például a deákot megítéli – „Az utat mindig olyan mutatja, aki nem való semmire” –, az mélyen egyezik a tudásról és a bizonyosságról hangoztatott alaki véleményekkel. És az elbeszélőével, akinek nemcsak a dolgokkal kapcsolatos állásfoglalása hiányzik, hanem az az igyekezete is, hogy a korra vonatkozó történelmi, társadalmi ismereteket megörökítse, a tudást átsharmaztassa. Mintha az a bölcselési belátás vezetné, amely különbséget tesz tudás és bölcsesség között, az előbbit az egyedire és az időszerűre vonatkoztatva, az utóbbit viszont a lehetséges tudására, hogy ami bekövetkezhethet, azzal miképpen kell bánni.

Mindenesetre a családfe megismerésének éppúgy nincs sorsmeghatározó jelentősége, életalakító szerepe, amiként a névtelenségnek sem volt. Tentás, a „senkifia deák” nincs válságban pusztán a származása miatt, önazonosság-zavarai sincsenek, és ahelyett, hogy személyiségét vesztettként sajnálná magát, nagyon is jellemzik az önálló egyéniség olyan fő ismérvei, mint a cselekvés, kiváltképp pedig az önreflexió. A törökök elhurcolta pap fortélyos kiszabadítása a bagosi várból mindenképp sorsdöntő és megvilágosító erejű cselekvése; töprengései pedig egyáltalán nem tapadnak meg az árvaság, a magárahagyatottság önsajnálató képzeténél. Ekképp a névviselés, a török hódoltságbeli aligha az identitásvesztés modern korélményét idézi fel, inkább köthető a szómágia ama emlékéhez, amely a természeti népektől eredően eleve két nevet ismert, a születésit, amit a legkritikább esetben volt szabad kimondani, és a másikat, amit használtak. Jellemző, hogy amikor Bajnaköves várkapitánya, Bajna Imre szolgálatában már névvel tűnik fel – Göncöl Istvánnak hívják –, akkor titkolja csak igazán önazonosságát, akkor viselkedik idegen módjára a vele együtt útnak induló legényekkel. Korábban, névtelenül, egy volt közülük, mint ki sosem érezte, hogy megtűrt senkifia volna, most, hogy rájönnek kilitére, teljesen ismeretlennek tettei magát, szóba se elegyedik velük. A név nem lesz a személyiség egységének mágikus erejű bizonyítéka, miként

a névtelenség sem az egység hiányát jelölte. Ez oly annyira nem is okoz számára gyötrelmet, hogy még a tűnődéseiben sem merül föl.

Más kínozza, rögeszmés önelemzésének más a visszatérő tárgya. Előbb riadtan felismert, majd bátran kihasználta különös képessége, a szemverés, az ígézet „ördögös hatalma”, utóbb látomásokkal megvert élete, azzal a sűrűn kísértő álommal, hogy koponyákból rak falat. Személyisége megosztottsága, az alaki én kettőssége sokkal inkább ezekből fakad, semmint hogy az eredetkutatás következménye lenne. Társai ugrató kérdésére – sajog-e a lelke? – ezért feleli, hogy nem a lelke sajogtatja, mert efféle nincsen neki, hanem a félelme. Látomásai megelevenedésétől fél. „Raknám én most már koponyákból a falat, csak maradnának meg ott, az álomban. Am újabban kigurulnak onnan a mezőbe, és az éber valóban tolonganak. De ezek már nem száraz csontgolyóbisok, igazi levágott fejek.” A regény záró jelenete azzal ér véget, hogy a törökök elleni csata után piramisokba rakott fejek szerteszét gurulnak, s a deák indul utánuk, azok meg „szaladnak előtte. Mintha terelné őket. Gurulnak, futnak vissza a mezőbe. Ő meg csak lépdél a nyomukban. A holtakkal terített végesség fele”. Ez az önkéntelenül vonuló, ez a szinte öntudat híján lévő Göncöl István nem az a deák immár, aki képes lenne fölülről szemlélni a világot és benne önmagát. Búcsúja másnak láttatja, mint a bemutatkozása: a körülötte levő világgal együtt ő is megváltozott. Kívülállóból kiszolgáltatott lett, mégpedig az önmaga helyzetén, eredetén túl való dolgok, események iránti érdeklődés tette kiszolgáltatottá. „Magavallató tépelődés” rontott bele még az álmaiba is – a névtelen elbeszélő feltételezése szerint. Ugyanő másutt alliterációra hajló kedvvel nyilvánítja ki, hogy hőstét „veszedelmek természetét vallató, didergető kíváncsiság kezdte keritgetni”, s izgatta, milyen az, mikor „tűzokádó fekete fegyverek füstjében fuldoklunk”. A zárlatban a már bekerített, fuldokló ember lépked. Az, aki megtapasztalta, amire annyira kíváncsi volt: mit lehet tenni, „amikor az örvény elér, forgatni kezd, majd rángat a mélység felé”. A toronyárkád rejtőzködő biztonsága helyett az örvény szédülete jutott osztályrészéül.

II.

Mintha a legvégén az kerítené hatalmába, ami ellen a legelejétől kezdve annyit viaskodott, amitől szabadulni remélt: a halállal kapcsolatos félelme, megannyi elűzhetetlen rémképe. Kénytelen azzal szembesülni, hogy pazarlóan gazdag képzelete nemcsak mozgatója tevékenységének, mint Terebi kiszabadítási ötlete mutatta, hanem bénító, gátló tényezője is. Hogy káprázatai, képzelgései a spontánul, azaz irányíthatatlanul és ellenőrizhetetlenül működő tudat kivetülései, hogy látomásai, rémálmai kiszolgáltatottja. Hogy miközben folyton a „lappangó, rejtezkedő veszedelmek miféleségét vallatta képzelete”, aközben elő is idézte, magára is szabadította e veszedelmeket. Mert szerzett vagy öröklött képessége volt, hogy „mindaz, amire valaha ráfigyelt, szinte szó szerint elméjébe vésődött”, sőt „megelevenedett előtte”, ezért „ez az inkább kárhozatos, mint üdvös adottság elkísérte később is élete során”. Eme elbeszélői minősítés felfogható a ritka racionális magyarázatok egyikeként, a fantasztikus események, csodás tettek ismeretelméleti megalapozási kísérleteként is, habár a különböző vízióelmények, eksztatikus megnyilvánulások történetbe foglalása vagy leírása alapján még nagy vonalakban sem igen körvonalazódik valamiféle racionális világkép. Akad ugyan példa, amikor a deák enyhe rosszulletével, múltó szédülésével hozza összefüggésbe, hogy az „úgy látja, mintha koponyákból magasodna a cinteremfal is”, és még tán ide-

vonható más eset is. Ide a szerelmi gyönyör, a mámor okozta érzékszalódás, amikor az új papnéval, Hódy Ágóval való szeretkezés után táncolni lát bölcsőt és poharat, s kérdi: „Miféle móka ez már megint?”. Ide az az elragadtatás, érzéken felüli érzékelés, amikor a szemmel verés különös képességének a felfedezése s gyors gyakorlása teszi ajzottá, és a legények rejtkehelyéről hazafelé haladva még mindig tart ez a szinte önkívületi állapot: „egyszer csak Revek mintha elébe jönne, rémlett, tisztán látja a kerítéseket, ami képtelenség, hisz odáig jó fertályórányi még az út (...) A távolságot közben mintha nem apasztanák a léptei (...) Kicsit később akárha lejtőn haladna lefele, mély katlanban látta a várost maga alatt. Behunyta a szemét, úgy ment egy darabon, mire kinyitotta, a magasban lebegett Revek, mint valami erőd, várhegyen, melynek közben ő mégis a piacára lát. Aztán(...) egyszeriben minden a helyére állt. (...) Hogy ember számára létezhet ennyiféle furcsa tapasztalás, mint amikben az elmúlt fél nap során része volt, mindezt a deák pár órával később könnyebben elhite volna”.

A megváltozott tudatállapot pszichológiai, etnopszichiátriai és antropológiai szempontból leírható úgy is, ahogy az eksztázis elsődleges jelentése: elmozdítani magát valahonnan – Tentás így is, ezáltal is a hétköznapi világtól való elrejtését, az abból való kiszakadását gyakorolja. Más formában és más eszközökkel, de ugyanezt teszi Terebi és Fortuna vitái alkalmával. A főként a Biblián alapuló, a világ és az ember „abbamaradt” teremteséről, aztán a büntetésről és a bűnhődésről folytatott, lényegében a másutt is nyomatékosan szereplő, az „akarja-e Isten a bűnt?” kérdését középpontba állító eszmecserék csendes hallgatása, emlékezetből történő lejegyzése, illetve tisztázása során. Mind ez „majd három éven át” tart, miközben „azt sem tudta, miért” másolja újra őket – e koncentráció és meditáció révén is a tranz állapotba és az elrejtés helyzete jöhet létre.

Itt és más helyeken, természetesen a beszéd és az írás viszonya, metafizikai szembenállása is terítékre kerül. Méghozzá többféle módon. Az írás nemcsak a személyiség rejtőzködésének vagy jelenlétvésztesztének formájaként tűnik föl, hanem a megsokszorozódásának, mássá, gazdagabbá válásának lehetőségeként is. Bár a másoló apród alapvető benyomása, hogy a leírtak „valahogy másként hangzottak, mint (...) a valóságosak (...) mintha poros könyv lapjáról deklámálnák mesterei, akárha szomorújáték szereplőiként”, elégedetlenségére mégis talál gyógyírt, s a hátrányt még előnyére, hasznára is fordítja. Eljátssza ugyanis külön-külön a szerepüket, „jó ideig hol egyik, hol másik vélekedés nyomába” szegődik, rohángal „egyik zászlaja alól a másiké alá”, hogy egy-egy alaknak még az „elképzelt töprengéseibe” is beleszólva végül megsejtse: „nem a jó és a rossz, nem a kegyes és a gyarló, vagy az üdvös és a kárhóztos csap össze (...), ezek az ő lelkében, elméjében is együttkucorognak összekapaszkodva, párosan”. Az igazság sokféleségének eme ismeretelméleti tételezésén és magatartáselvű emelésén túl Tentás játéka, a beszélgetők meglevenítése különös képességen alapszik: a mássá levés képességén. És itt épp az a mássá levés és egyúttal mássá tevés történik meg, ami antropológiailag a mimézis lényege. Olyan utánzás ez, amelyik mintegy tárggyá változtatja az utánzottat, hiszen tetszés szerint bánhat vele, az uralma alá hajthatja. Fortunáról el is hangzik: „hatalma van a többiek fölött”.

A mimézis az egyik fajtája tehát a deák mágikus tevékenységének is. Nem csupán olvasni a másik gondolataiban, de mint sajátjait ki is mondani azokat, nem csupán kiszámítani a szándékait, de ezek szerint is cselekedni, túljárni az ellenfél eszén – a beleélésnek, beleérzésnek ezek a fortélyai teszik „nagy játékos”-sá a Fortunát kelepcébe csalni törekvő tárnokmestert, Botács urat, de az iskolamestert is. Nem utolsósorban a minden „komédiázás-alkalmat” megragadó, megannyi „csalárd fufang”-gal élő deákot,

aki szerint ugyan „ennyi színlelést, áltatást elkomédiázni fáradalmasabb, mint fölszántani a reveki határt”, ám akiről mégis egyre-másra hangoznak el efféle alakí s elbeszélői jellemzések: „ördögösféle”, „átokvirág”, „kiforgatod minden szavam, ördög motollája az eszed”, és aki maga is fő dolognak tartja, „sohase tudjátok, hányadán álltok velem”. Vonzó, ha kiszámíthatatlan, hogy valakinek az „ármányos ravaszsága hány ágú-bogú”. Mintha az élet egész játékát valóban játéknak tekintené; mintha az ellentételezés, a lát-szólágosság és az elrejtés, elrejtezés mozzanatai, gesztusai azt sugallnák, hogy a valóság érvényét veszítette a számára, valószínűtlenné változott – vagyis mintha az ironia nem egyszerűen stílusává, hanem létszemléletévé vált volna. Ez határozná meg egész egzisztenciáját, a kierkegaard-i értelemben. „Az ironia egzisztenciameghatározás, s így semmi sem nevetségesebb, mint ha azt gondolják, hogy beszédforma (..) Aki lényegileg ironikus, az egész nap és semmilyen formához sem kötött az, mivel az ironia az illetőben rejlő végtelen”.

Mindenesetre a deák szavakkal való varázslásának mánora is a logocentrizmus fő-
lényét mutatja. Nem egyszerűen a beszéd, hanem az igen sokszor emlegetett „mesék”, a „bolond történetek” kitüntetett szerepét. A céltalan lódtításokét, amikben a nagyot mondó valami oktalan örömet leli, noha maga is csodálkozik, mi hazudtatja, mi kész-teti füllentésre, a „hihető”, a „véltető” és a „rejtezkedő valódi való” összekeverésére. Egyetlen feltétel vagy inkább cél azonban mindig van. Az, amit az apród a házi minde-
nesnek így mond: „azt se bánom, ha az egészet te találod ki, Rozál, csak elhihető le-
gyen”, saját magának pedig ekképpen ír elő: „Cifrára véssett álnokságkövek. Én forga-
tom ki valamennyit. Fő, hogy jól egymáshoz lehessen illeszteni őket. Aztán megkötni
csalárdságmésszel: így épül a hazugságtorony”. Sorsfordító elhatározások, cselekedetek
kötdőnek az ugratni, álmétkodtatni akaró beszédhez. A reveki legények képviselő el-
beszélője úgy érzi, utólag, a deák „világgá bolondította” őket „kóborlós históriáival”
s a pap szabadulásában kulcsszerepet játszó Világkrónikának (nem az írásaival, de) a ké-
peivel. Gyászos, „baljós tudást” szórva közéljük: „Mintha azt akarta volna elhitetni ve-
lünk: balgaság ezen a tájon élni, épeszű ember itt nem marad; hátha a megannyi sötét
jóslat majd érlelni kezdi bennünk az elhatározást; mi több, okkal valónak tudjuk a ma-
gunkelszánást, ha egyszer útra kelünk”.

Bár tagadhatatlan, hogy Tentás számára az írás tevékenysége – egy legújabbkori fi-
lozófussal szólva – mindenekelőtt mint „az én elfelejtése”, a környezetéből való kikap-
csolása szerepel, és az is vitathatatlan, hogy a szegényes világ- vagy országhistória ese-
ményeit szóban előadott történetek rögzítik, mindezek ellenére mégsem állítható,
hogy az anyagiasult, tárgyá vált nyelvnek, és – később talán belátható okok miatt
kissé körülményesen fogalmazva – a nyelv képeinek, a betűknek elhanyagolható szere-
pük volna. Egyfelől ott van az alulnézetből látott és láttatott történelem, számtalan rej-
télyes és különös történetével, messze a történetírás tárgyyszerűsége és tárgyilagosságra
törekvésétől, másfelől viszont ott vannak az írástudói szerepre és műfaji változatokra
vonatkozó, többnyire ironikus megjegyzések. Ott a vágy „mesét baszarintani”, szőni
képtelenebbnél képtelenebb történeteket, fittyet hányni tényekre – a mesélő a valósá-
got nem bemutatni, hanem befolyásolni óhajtja, tevékenysége tehát eleve mágikus jel-
legű. S ott az igyekezet, egy-két szóval illetni a különböző írásos műfajokat s írástudó-
kat, így vetve össze a beszéd és az írás jellegét, jelentőségét.

Az emelkedett hangú, míves stílusú beszéddel kapcsolatban az hangzik el, tréfál-
kozva, hogy verse szedhetné valamely „szomorodott lelkű krónikás”, és fordítva,
hogy a való élet aligha igazodnék „a krónikásának keserves strófáihoz”. Másutt a siral-

mas énekek és jeremiádok kerülnek szóba, a hozzájuk kapcsolható alaki véleményeket és tetteket tekintve ugyancsak parodisztikus módon. Az ország elvesztén való siránkozáshoz, illetve a magyarok kipusztulása miatt való panaszkodáshoz különféle megjegyzések kapcsolódnak. Egyrészt annak a felfogásnak a belső következetlenségein keseregnek, amely írásban hirdette: „bizony a török császár Isten szolgája a magyar nemzetiségnek büntetésére”, amely szerint tehát a törökökkel szembeszegülni egyenlő az Isten akarata, rendelése ellen tenni. Holott – hangzik az érvelés – a fő-fő urak kevélysége, gonoszsága és telhetetlensége miatt van minden kárhozát – ők azok, közöttük tehát a deák nagyapjának vélt Agócsy úr is, akik dehogy bánták az országot, „legalább nincs gond vele (...) lesték, a többi hozzájuk hasonló mekkora darabot harap ki a maradék országból, amit végül versenyt zabáltak a barbárral”. A végházakat, vagyis a végvárat kellett volna erősíteni, a kesergés, de akár az imádkozás helyett is – vetődik fel, lehetetlennek, azaz a hittel összeegyeztethetetlennek tudva, hogy „egyik nép a másikat Isten akaratából pusztítja el”. „Az, hogy Isten mindezt látja és eltűri, meglehet – de hogy ezt ő akarja is, nem hiszem el (...) Az Isten azzal sújtott minket, hogy hagyja, tenyészék lelkeinkben a félelem” – elmélgedettnek tovább a siralmas énekek. A kipusztulás gondolatát, másrészt, mindig a deák fogalmazza meg, mégpedig úgy, hogy partnerei gúnyolódásnak, évődésnek, bolondozásnak vélik. Előbb akkor hangoztatja, amikor szeretné, ha egy darabig nem keresnék otthon (azt játssza el, hogy hosszú útra indul), s Rozálnak mondja, egy időre kipusztul, mint a magyarok. Az asszony szavára pedig – „De hiszen még itt vagyunk” – így válaszol: „Csak úgy hisszük, Rozál. Vagyis hát még itt vagyunk, de már nem igazán. Mert nem megy olyan gyorsan a kipusztulás. Az a végleges. Egy ideig még itt is leszünk, meg már nem is. Na én ezt most kipróbálom, hogy milyen”. S „kolontos lelke” úgy próbálja ki, hogy a padláson bújik el, mégpedig egy bárka nagy koporsóba. Itt azonban kolontosnak mutatkozik, nem először, az elbeszélő is: a harmadik személyű beszélőhelyzetről úgy vált át többes elsőre, hogy jelöletlenül hagyja, kinek a látásmódját érvényesíti, a sajátját, a hőséét vagy egyszerre mindkettőjüket. Kideríthetetlen tehát a megszólaló illetékessége: a szénával bélelt koporsó „jó fekhely lett, takarót hozott föl a hátasládából, lefeküdt. Akkor hát nem vagyunk. Kipusztultunk, mint a magyarok. És ha még nem is egészen, de már próbálgatjuk, milyen az, mikor majd nem vagyunk. Addig próbálgatjuk, míg végül sikerül”. Az ismétléssel azok a gondolatok kapnak itt nyomatékot, amik már a könyvesházi vitákban is felmerültek: a „csak rosszabb ne legyen” szellemében szabad-e attól rettegni, „nehogy történjék az érdekünkben valami”; a meghunyászkodás avagy az ellenkezés szabadítja-e el a hatalmasok dühét, és sovány vigasz-e úgy gondolni a jövőre, „ha bennünket addig rég kiirtanak”, hogy a most „minket típrő száz év múlva, ezer esztendő múlva valaki által majd maga is tipratik”.

Nem meglepő, különösen a paplak és a templom eseménytereinek ismeretében, hogy a krónikás és a siralmas ének, valamint a jeremiád műfajai mellett mennyire sűrűn citáltak példázatok, példabeszédek. Főleg Fortuna és Terebi megnyilatkozásai szentenciózusak; a megannyi szellemes kijelentés ítéleteik határozottságáról tanúskodó. Az már inkább váratlan, hogy többnyire e tanulságos, magvas mondások is ironikus természetűek. Valamiképp a két elbeszélőre, a névtelenre és a magát meg nem nevezőre is igaz, amit ez utóbbi Fortunáról állít: „nem önmaga lett volna, ha mindazt, amit elmond, mindjárt kétséggé nem teszi”. S ennek nagyjában-egészében ugyanazok a nyelvi megnyilvánulási formái, mint amilyenekről az *Agancsbozót* ötletdús elemzője, Szilágyi István kvázi-monográfusa, G. Kiss Valéria értekezett: a mondat szerkesztésben

a hátravetés, a párhuzamosság, a szó szerkezetekben az egyedivé tömörített kifejezés („galád morfondír”, „jajveszék”, „semmi turbék, semmi hancúr, semmi patvarkodás” stb.), a vulgarizáló utalások, valamint a szokatlan tájnyelvi alakok, amelyek itt a régiesekkel és a gazdálkodás (például a ló tartás) szakszavaival meg a diplomáciai nyelv Weöres Sándor drámájából, *A hétfejű fenevad*-ból ismerős, szellemesen mulattató formáival, mézes-mázos fordulataival együtt különösen szép számmal fordulnak elő („hagyd a sújba”, „ne gyújts világot, nem szükség” „köz a dolog”, „addig koricálsz, míg megmelyesztenek valahol”, „ne sokadozzunk, múlik a nap”, „jól kitubalyogta magát” stb.) Mindazonáltal az említett kétség talán abból is fakad, ami egy helyütt úgy merül föl, hogy ha van is a világban rend, az nem „a Szentírás meghagyása szerint való”, másutt pedig, hogy „amúgy a Bibliában mindenre találni kádenciát”. Az iskolamester így jelentheti ki a harcra készülődő legényeknek, hogy ő a Szentírás valamennyi tanítását távol tartaná az egymásra támadó hadaktól, mert hiszen aki az Istenhez fohászkodik, az a gyilkoláshoz, azaz az ötödik parancsoltat megszegéséhez kér erőt, bátorságot. A fegyvert ragadó mit kezdhet azzal, hogy „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat”, s mit a másikkal, hogy „Ki fegyvert fog, fegyver által vész el” – efféle kételkedés nemcsak a keresztyén tanításokat, hitelveket kezdi ki, nemcsak a „mindenestől istentagadás”-nak tudott háborúhoz kapcsolódik, hanem a keresztyénység történelmének újításaihoz, a három részre szakadt országbeli reformáció szerepéhez is. Nem egyszerűen csak játékosugrató szenvedély nyilatkozik meg a véleményben, amely szerint „amennyit ez a keresztyén világot szétmorzsoló újhites törekedés gyengített rajtunk, arra a barbárnak öt ármádiája sem lett volna elég”, és hogy e „magunkemészítő széthúzást” tapasztalván a török „aranyba foglalhatná Luther meg Calvinus nevét”, mert mintha az újhites magyarság önként, zsoldárokat énekelve vette volna nyakába az igát. Profánként jelenik meg a szentség: ahogy az Istent dicsőítő költeményhez, az egyházi énekhez a rabság képzele kapcsolódik, úgy oszlik el minden áhítat a gyakorlatias kérések felsorolásává torzított ima, a Miatyánk mondása közben is. Hiába biztatja önmagát a deák: legalább az Úr imádságát végigmondhatná úgy, hogy közben nem tör ki „a szavak szorosra vont sövénye mögül”, mégis folyton ezt teszi. Fohászkodása azért sem lehet „istenfélő ima”, mert a „kegyes szavak” benne olykor épp „kevély tagadást” keltenek.

Ugyancsak a hangoltságon, a kifejezés módján, végső soron, persze, az őszinteség hiányán, a képmutatáson, az álságosságon ütközik meg az az elbeszélő által is osztott alaki vélemény, amelyik a levelet mint írásos műfajt illeti. Egyszer a budai basa és a királyi nádor levelezése minősítettik annyira hízelgőnek, szinte atyafiságosnak, hogy „olvastukon az ember lehányná őket”, másszor Bajnaköves várurának küldeményét kíséri narrátori megjegyzés. Bajna Imre egy egyszerre udvarló s hagyakozó levelet írat a feleségének a prédikátorával, és a stílus archaikussága, régies szófűzései miatt az vetődik fel, hogy a pap a szavai alapján Terebinél száz évvel idősebbnek tetszik, mert „valahol úgy tanulta, amit leírunk, annak mindig körülményesebbnek kell lennie, mint ha azt élő szóval mondanánk”. Maga a levél az írást mint a hadi események megőrkítőjét és mint a férfiúi érzelmek tanúsítóját az emlék megőrzésének, s nem pedig, egynémely legújabbkori elképzeléshez hasonlóan, az emlékezet elvesztésének lehetőségeként tünteti fel, amikor a várnagy arra kéri nejét, „az levelet megtartsd, el ne vedd, mert kifítyen fejemből mi benne írva van”. Ez a felfogás mintegy testamentumként hagyja a jövőre az írás értékes voltát: a tárház kulcsát – kéri a végrendelkező férj – senkinek se adják, mert „leveleink mind ott vagynak, kik minden marhánknál drágább, az kinek kezébe akad, az jószág is azé leszen”.

Az említetteken túl a főszereplők csúfondáros, sok mindenben „fűrészesen kacagó” természetével is összefügghet, hogy kevésbé méltányló vagy magasztaló a könyvek könyve, a Biblia megítélése. Semmiképp sem játszik akkora szerepet, mint tárgynak semmiképp sem tulajdonítanak akkora értéket, mint egy bizonyos Világkrónikának, Hartmann Schedel könyvének. Az utóbbi megnevezés ugyanazzal az eljárással épül be a történetbe, mint amit az elbeszélő a helyek, személyek megjelölésekor alkalmazott: a valóságosat és a kitaláltat keveri egymással, a különmemű elemeket egymás mellé rendeli. Kurta könyvészeti kutakodás kiderítheti ugyanis, hogy mind a szerző, mind a műve létezett: az 1493-as első kiadású, nürnbergi krónikaként is ismert könyv, a világ történelmét a tereméstől a saját koráig ismertető, a szokásos hat korszak után még egy hetediket is tárgyaló, s ebben az utolsó ítéletről, a világ végéről és az Antikrisztusról jövőndőlő Liber chronicarum a maga korában igen népszerű volt. Körülötte zajlik a regény talán legfondorlatosabb, ravaszságon és félrevezetésen alapuló eseménye. A tekintélyt, rangot adó birtoklásának vágya veszi rá ugyanis a bagosi vár urát, Bervecz vojvodát, hogy Terebi kiengedésének a Világkrónika (meg egy ló) legyen az ára – miután hiába hányták szét érte a pap könyvtárát, mert az értékével nagyon is tisztában lévő deák már előbb kiemelte onnan, és elvitte a legényekhez a tanyára. A cselszövés kölcsönös: Tentás azt az ártatlan és tudatlan-tanulatlan ifjút kell, hogy játssza, aki mit sem ért a könyvhöz, ám aki hét határt bejárna érte, hogy megszerezze. A vojvodának pedig muszáj szavahihetőeknek, a cserealku betartóinak mutatkozniuk a „gonoszul dicsőítő szavak”-at forgató bagosi tárgyalás legvégéig, míg biztosak nem lehetnek benne, hogy egyrészt teljesíthetik a Padovában tanult olasz, Domenico Pulcci kívánságát, aki csak a krónika fejében hajlandó Hurina bég szolgálatába szegődni, másrészt akár foglyul is ejthetik a könyvvél mint váltságdíjjal megjelent apródot. A fiú ekkor még nem sejtheti, hogy annak a szabadítója lesz, aki anyja esetleges gyilkosa volt. A törökök cselvetésével viszont hiába lenne tisztában, a csapdát nem bírhatná elkerülni, ha nem volna meg kivételes képessége, a szemmel verés. Mordályt képes így elsűtni, azaz a rátörők ellen fordítani a fegyvert, tüzet tud szítani, a krónika elégetésével fenyegetőzve – rontó, ígésző hatalmát használja tehát. Társai nem hiába vélték „ördögös praktikát” tudónak, amire épp egy könyvvél kapcsolatban van legnagyobb szüksége. Azzal összevetve, hogy tanyás társai ugyancsak az ördögösségével magyarázták útnak indulásukat, felszínre kerül az az ellentmondás, hogy a delej vagy az ígészés képessége egyaránt alkalmas a bajok elhárítására s előidézésére. Vagyis a természetfeletti erőknél épp az a kettőssége meghatározó, ami a mágia megnyilatkozási formáját jellemzi.

S ez a mágikusság az írás világát, a nyelv képeit, a betűket illetően másutt még nyilvánvalóbb szerephez jut: Hódy Ágó látomásélményeiben. Fortunának s Tentásnak tán egyként szeretője, a sokáig magát néma bolondnak tettető ifjú papné első megszólalásakor azt kéri, tanítsa meg írni a deák, majd amikor a tárházban a megfeszített Krisztus képét nézi, könyörögni kezd, hogy hajtsa el a fiú a Megváltó sebein dorgó nagy fekete legyeket. E megelevenedés egyfelől ugyanazt a jelenséget idézi, amelyet a művészettörténet a Zeuxisz szőlőfűrtjéről szóló anekdotából ismer, s amely a valóság részévé vált művészetet, illetve a természet és a művészet különválaszthatatlanságát példázza. Ám itt nem az alkotás megtévesztően valóságghú voltán van a hangsúly, mint a realizmus alakzataihoz kapcsolt trompe-l'oeil esetében, hanem a személyiség elháríthatatlan érzéksalódásán, elúzhatetlen káprázatán. A papné azután azért tiltakozik egy könyv kinyitása ellen is, mert felajzott képzeletében ennek írásjegyei is belemásznak Krisztus sebeibe; látja az „ezernyi szárnyas, csápos, kaszás betű csatasorba” igazodását

s ostromát. Rémisztő ez az érzéken felüli érzékelés amiatt is, mert tehetetlenné tesz: Hódy Ágó végül azt látja, amit a kedvese képzelete mutat neki – ez utóbbinak a szándéka ellenére, vagyis minden kényszerítő erő, ellenállhatatlan hatás nélkül. E gyötrető rémlátomás párhuzamaként tűnhet fel a deák nyomasztó víziója a koponyákból rakott falról. Az előbbi a kabbalisztikus eszmékkel tarthat rokonságot, az utóbbi a kannibalizmussal. Ahhoz az újpitagoreus filozófusok hirdette elképzeléshez kapcsolódhat az egyik, amely szerint a számok és a betűk természetfölötti hatalommal felruházott isteni lények, és a világ rájuk épül. A betegségre, a bajra, a halálra mint minden látható ok nélkül fellépő, azaz mágikus okokra visszavezethető jelenségekre keresheti a magyarázatot a másik, s úgy hiheti, a halandók világa és az ősök szellemeinek világa között lehet kapcsolat, a holtak lelkei tovább élhetnek bizonyos testrészekben. Ebből fejlődhet ki a koponyakultusz, amiből a betűk mágiája.

A kettő együvé tartozását erősíti, hogy Tentás csak Hódy Ágó félelmében ismerhet rá a maga létszemléleti szorongására, a másik két nő, Baga Rozál és Kесе-Kata felvetéseit, a „mi lesz velünk?” ismételt aggodalmait, életszemléleti gondjait viszont éppoly türelmetlenül hárítja el, mint a megélhetés apró-cseprő dolgaival, az életlehetőségek gazdagításával vajmi keveset törődő Szendy Ilka, a *Kő hull apadó kútba* hősnője tette. „De miért kell mindig azon tépelődni, ami jön? Ugy éljük le az életünket, mintha az egész valami szörnyű betegség lappangási ideje volna? Na nem. Ebből elég volt” – ez a töprengést pedig a másik nagyregény, az *Agancsbozót* elbeszélője teszi zárójelek közé, talán mert övé a hang, de a látószög a hőséé, Deresé (is). Ugyancsak innen ismerős az a tépelődés, hogy vajon a saját képzelgéseink, unaloműző fantáziálásunk lehet-e „fenyegetés-sugallat”, azaz milyen a „víziószerű képzelgések kihívta valóság”. A *Hollóidő* zárata koponyák nyomában lépdelő Tentás-Göncöl Istvánának felelete sem az önnön halálával vívódó elkülönült személyiség válasza. Nem önmaga elmúltán sajnálkozott, de nem is származásának, eredetének kutatása juttatta el a pusztulás gondolatához. Érdeklődése személytelen, sőt, szenvtelen volt: a „halál felfoghatatlansága” akkor sejlett fel először az elméjében, amikor a pap első felesége sírjának ásásakor csontmaradványokon akadt meg a tekintete. Eztán kezdi Baga Rozált faggatni, mindhiába, a halál mi-benlétéről. Az asszony nemhogy nem segít neki, még a szemére is hányja, hogy épp olyan kíméletlen akar lenni saját magával szemben is, akár Fortuna. „...apja fia. Ha apja fia” – teszi hozzá a mókás kedvű elbeszélő. Viselkedésüket, életfelfogásukat más figurák is gyakorta összevetik, kísérteties hasonlóságokat fedezve fel (feltételezett) apa és (feltételezett) fia között. Sorsuk is rokonítható: mindkettejükön beteljesedik az a végzet, amit annyiszor kihívtak maguk ellen. Fortuna a gyanaki mezőben leli halálát, miután külön vadásztak rá a begler bég janicsárjai. Tentás-Göncöl István tőle vett búcsúját az elbeszélő így festi le: „két tenyere közé fogta a levágott fejet, majd látjuk, közelíti arca felé, és ajkával megéri a csapzott, szürke haját, vagy tán alatta a véres homlokot”, aztán odateszi a koponyák tetejére, a piramis hegyére.

III.

Tentás és Fortuna, fiú és apa története úgy is felfogható tehát, mint egy jóslat beteljesülése. De a deákot nem csupán a koponyákból rakott fal látomása téríti vissza újra és újra az elmúlás, a pusztulás gondolatához, az apokaliptikus sejtelmekhez. Ez a világ-szemlélet többféleképpen is megjelenik. Mutatja magát mindjárt annak a pontosan meg nem nevezett könyvnek a lapjain is, amelyet az apród még jóval a hadra kelés

előtt vesz a kezébe, s amelynek képein felül az üdvözültek örvendeznek, alul viszont a kárhozatra jutott csontlányok táncolnak, integetnek, túl a pokol kapuján. „Már csak ti hiányoztatok. Hogy majd beköltözzetek az álmomba ti is” – az elbeszélő közvetíti a félelmeit, azt a vízióját is láttatva, ahogy aztán „reávigyorogtak, csontkezüikkel leemelték koponyájukat, és odakínálták neki”. Ezek a menny-, illetve pokolbeli alakok előléphetnek egy korabeli szokványos metszetről, de akár Dante Isteni színjátéka illusztrációinak sorából is. Ama kannibalizmus képvilágából, amelyet Dante művében a kínozásának koponyáját rágó Ugolino képvisel, s amelynek a kínnal és a megcsonkítással, az áldozat testének széttepedésével kapcsolatos, az Ozirisz, Orpheusz és Pentheusz mítoszai is felbukkanó felfogása a *Hollóidő* nem egy helyzetét, jelenetét is sötétre színezi. Köztük elsőként Hódó Ágó és Terebi Lukács kislány halálának leírását: a kemény tél miatt sokáig temetetlenül maradt pólyás gyermek arcát a régebben a padlásra rakott koporsók egyikében „kikezdte-marcangolta, szürke csontra rága” valami. Közvetetten még két vonatkozásban is feltűnik a kannibalizmus képzelete mint a háború, az esztelen öldöklés metaforája: egyszer úgy, hogy a hadak elkezdik harapni egymást, aztán „falják, zabálják tele szájjal a másik húsát, míg benne tart. Mire mindegyik elapad”, másszor – a fentebb idézett módon – a hasonlítás alapja a „maradék ország” teste, amelyből a civakodó magyar urak versenyt zabálnak a barbárral.

Az öldöklés esztelensége, a halál iszonyata azonban abban az epizódban mutatkozik meg a legvégletebben, amelyik egyszerre lehet a záró jelenet előképe s az egész mű kicsinyítő tükré. A történet szerint az útra kelt reveki legények egy rémisztő szélvihar előtt egy romos templomba menekülnek, s miután ott porrá zúzódot emberi csigolyákon lépkednek, azon akad meg a tekintetük, hogy egy behemót vénember szeréknaknyi koponyát rugdosna rendbe két sor kifeszített halászháló között, „e labirintusos, hosszú sikátoron”. A „koponyakergető” előbb azért adja ki a mérget, mert lábujjai egy csontfej elnyílt szájába kerülnek, s „az vétlen-tehetetlen rájuk harapott”, majd tehetetlen dühében elkezd dobálni, a legényekhez vagdosni a szerteguruló csontgolyóbisokat, míg egy „odvas csontarc”-tól meg nem sérül valamelyik ló – fordított kannibalizmus uralkodik: most is, korábban is a halott sebzi meg az élő. E feje tetejére állított világban törvényszerű, hogy a magasból nemcsak törött nád, száraz sás kezd szállingózni, hanem hal is onnan hull, bárány is, lúd is, béka szakajtányi. Annak a látomásos tudatnak a valóságos zuhatagát kapjuk, amely Olasz Sándor érzően alapos elemzése szerint (Látomásos képrendszer az újabb magyar regényben – Forrás, 2000/2.) az autentikus lét lehetetlenségének vízióit szabadítja ránk.

A tárgyyszerű, realiztikus modorban felidézett fantasztikus eseménysort az elbeszélő „átokjelenés”-nek nevezi, s ezzel nemcsak a történet lehetséges előzményeire, rokonaira, például *A jelenések könyvére* enged következtetni, nemcsak a szövegek közti viszonyokra vet fényt, hanem arra az alapállásra is, ahogy ő viszonyul a történetekhez. Szemlélő és szenvedő egyszerre: az átokként ható tünékeny, titokzatos jelenségekről úgy tanúskodik, hogy maga teszi kétségessé, káprázat volt-e vagy valóság, amit látott. „Mint akik a hihetetlennek nemcsak tanúi immár, hanem rég cinkosai” – festi le helyzetüket. Mintha képtelen volna eldönteni, a tapasztalat csupán az övé volt-e vagy másé is, olyan alaki véleményeket közvetít, amelyek nem csupán elternek az övétől, de cáfolják is azokat. Így lesz bizonytalanná számára a koponyakergető öreg pusztá léte; látomásnak rémlik, amit látványként észlelt, hogy aztán a deák nyurga árnyéka előtt szaladó koponyák – a zárókép felé mutatva – már ismét közös érzékelésként szerepeljenek. Méghozzá olyan vízióélményekként, amelyek az érzéken felüli érzékelés körébe

tartoznak nemcsak a tárgyukat, hanem az átadásuk módját tekintve is. Közvetítésük, hatásuk ugyanis csak úgy lehetséges, ha a szereplők – így az elbeszélő is – részesei annak a rontással fölérő ígétnek, amelyben a deák az ígész. Am ő akarata, szándéka ellenére keríti hatalmába a társait – kiszolgáltatottja annak a képességének, retteg tőle, hogy „amit ő lát, azt akaratlan a mások elméjébe-látásába beviheti”. Be, Hódy Ágó esete mutatta, ahogy a lapokról vándorútra indul „ezernyi betű” – vagyis e gondolat-vagy még inkább képzeletátvitel mintegy magyarázatot is ad arra az elbeszélői elmélkedésre, hogy „egy a való, és más a szó. Bár úgy vélnénk, inkább a való teszi a szót, olykor mégis mintha a szó szülné a valót”. Akár ez, akár az: mindegyik a pusztulással, a végzettel, illetve a végzetszerű elrendeltetéssel kapcsolatos. A szó látomása e templomi „rémségdologban” – ez is elbeszélői minősítés – egyrészt az Újszövetség legutolsó könyvének, a szűkebb értelemben vett Apokalipszisnek a szava, másrészt az Ószövetség könyveit, Ézsaiásé és Ezékielé; a való viszont annak a revek kertnek mint látványnak a képében kísért, amelynek megdőlt törzsű, vén somfáján „tavasztól őszig” egy ezüstös gyík lapult, legyeket lakmározva, egy madár árnyékától azonban meg-megriadozva. A látomás szava és a látvány emléke együtt, egyszerre gyöttri a deákot, mint aki útra kelésük harmadik napján érzi, mi vár rá a templom romjai között. Mesteri szerkesztésre vall, hogy a jelenet nemcsak előre mutat, a második könyv, a *Csontkorsók* befejező képe felé, hanem hátra is, az első könyv, a *Lovat és papot egy krónikáért* felé, ugyancsak a záróképre. Itt azok a „dúlófélék”, marcona hajdúk jelennek meg a kertben, akiket Fortuna Illés fogadott fel, ejtsenek foglyul egy-két törököt, dervist, imámot, hogy felajánlhassa őket Terebi Lukácsért cserébe, mit sem tudván Tentás sikeres mesterkedéseiről. A három zsoldos dühében, hogy a papot már hazaadták a Világkrónikáért, tíz törököt öl meg, köztük a bagosi vár urát, Bervecz vojvodát és Orucs emint, Revek előljáróját. Levágott fejüket egy zsákba gyömöszölve annak a somfának támasztják neki, ahol a gyík szokott sütkérezni, amikor a deák rájuk talál. Ez az eleven emlék gyöttri az átokjelenés előtt: „Bár lehet, mégis az álommal kezdődik a baj – kezdi tanmesébe illően példázatos töprengését. – Ha előbb az álom nem mutatná föl a koponyát, hogy rakjam belőlük a falat, másnap a dúló sem hozná zsákban a valódi fejeket. Oda dobálja elibénk a fűbe: ki sem hűltek, alig száradt meg rajtuk a vérmaszat, és már lepik őket a legyek. Az ezüstgyík a legyeket bekapkodja, jóllakik, elalszik a napon. És nem veszi észre, hogy ott köröz fölötte az a sárgaszemű iromba madár”. Jóval korábban az iskolamester lova, Bakacs különös nevén elmélkedve még azt kérdezte magától, mi köze a gyíknak a madárhoz meg a lóhoz, s úgy hitte, semmi, azon kívül, hogy „rendre befészkeltek magukat az ő álmatlanságtól gyötört agyába”. Most már a ragadozó képében megmutatkozik az öntudatlan létezésre leselkedő pusztulás veszedelme is.

És ennek a végveszélynek, romlásnak hírnökei a templomi vihar állatai. Nemcsak a békák, amelyek János jelenései szerint az ördögök lelkei, a hamis próféták tisztátalan lelkének megtestesítői. Gyilkolásról ad hírt a bárány is, aki megöletett „a világ kezdete óta”, hogy vérével váltsa meg a bűnösöket, s aki Krisztus szimbólumaként a Világ Ura, ítélkezőbíró fölöttük. Hiányzik viszont e bibliai szövegből a halak és a hálók között koponyákat kergető vénember képe, miként a lúdé is, és ahogy a sárkány mennyből való levettetésén túl az égből aláhulló tárgyak, lények képzete sincs jelen. A hálnak Jézussal való azonosítása már az őskeresztények óta ismert: a „Jézus Krisztus, Isten Fia, Megváltó” szavak kezdőbetűiből görögül az ikhthüsz, azaz a hal szó áll össze, a halászok pedig az első apostolok, akiket Jézus emberhalászoskák tesz. Ami pedig a magyar nyelvtörténetben egybe köti őket, az a hal, háló, halál, halott szavaink közös eredete.

A megszállott öreg viselkedése, aztán az az elbeszélői közlés, hogy a „halak megbüdösödtek, a bárány torkán megszáradt a vér”, éppúgy az apokaliptikus világ Frye leírta démonikus paródiájaként hat, ahogy a kannibalizmus is, ide sorolva az egymást faló állatok, a légy, a gyík, az ölyv képét.

Es a lúdét, amely az ősi hitvilág fontos motívuma mint a sötétség démonikus erőinek képviselője, a magyar néphit szerint viszont ludvércnek, lidércnek a képében is megjelenhet. Beszédes tény, hogy kese-Kata Tentásra mint „ludércféle deák”-ra gondol, azaz a lúd a fiú szimbólumaként is szerepelhet. De Baga Rozál is „ludérc monya”-nak, majd pedig „haramia csepredék”-nek nevezi egyszer, hogy aztán a kísértetként felbukkanó haramia hajdúk mondják ludércnek magukat. És viszolyogjanak a gyíktól, főként amikor a deák a tenyerébe veszi ezt a középkori bestiáriumokban az ember példaképeül állított állatot. A napon sütkérező gyík talán Tentást is azért vonzza, mert a szellem világosságát kereső lényt látja benne, s tán azt is, amit a magyar néphit, a rontás hárítója, gyógyítója, szerencsét hozót. Épp ezt csúfolják ki a zsákban hozott levágott fejek. Mindezen túl a parodisztikus jelleg hordozója, hogy nem a Sátán hull le az égből mint villámlás, hanem a Jézust jelképező bárány s hal, és hogy a keresztény hitben a megváltott emberi lelkek szimbólumaiként is szereplő madarak itt „százféle szegett szárnyú”-ak s a döglődő rókákkal, nyulakkal egyetemben a rabság, a vergődés kifejezői. Olyan forgószél tehetetlen szenvedői, amelyek az Ézsaiás könyve szerint mennydörgés, földrengés és nagy zúgás kíséretében jelzi a Seregek Urának látogatását, illetve inti az Ur által megdorgálandó nemzeteket, hogy mint polyvát fogja kergetni őket a szél a hegyek közt, és mint ördögszekeret a szélvihar. Ugyancsak Ézsaiás láttat Babilon romjainál tanyázó pusztai vadakat; baglyokkal megtelt házakat, struccokat, hallatja a kastélyokban üvöltöző hiénák és a paloták sakáljainak hangját.

Az iskolamester irányította reveki legények is egy „rontott helyen” – bár az elbeszélő csak a templomromot és a rődelyi romos malmot nevezi így –, Bajnaköves vára alatt érzékelik, az égből hulló állatok képi látomása után most hallomás formájában, a hang okozta érzékszaladás részeseiként, hogy vezetőjük „kísértethangjára egyszer csak felelgetni kezdtek a nagyhegyi vadak, hiúzok, farkasok, vérmedvék, párdúcok – Isten s az erdő lehetne megmondhatója, miféle valóságosak”. Fortuna meg azért kezdett előbb „iszonyú bömbölésbe”, mert a fiúk elejtett szavai nyomán megvilágosodott előtte, hogy a papot Tentás okos furfangjának köszönhetően engedték el Bagosról. „Megérdemlitek a sorsotokat. És én is a magamét” – fakad ki, mint egy dühödt jövővendő, akinek a rájuk váró megpróbáltatásokról ekkor még csak sejtelmei lehetnek, miközben oktan indulata összefüggést sejtet útra indulásuk és a plébános kiszabadítása okai között. Hasonlóan homályos okú egy korábbi kitörése: amikor a fiúk arról próbáltak elmélkedni, hogy Illés mester tanítványaiból idővel mekkora sereg kerekedhetne a török ellen, hirtelen bömbölni kezdett, mint egy vadbarom. „Feje fölszelve, és ömlik, árad torkából a szörnyű hang. Majd azon kaptuk magunk, hogy mi is ordítunk. Egyszerre együtt valamennyien. De mi égre meredt torokkal farkashangon.” Mintha vadállatokká változtak volna maguk is, hasonlítván iskolamesterükre és a deákra, akiket nemegyszer nevezett „csikaszfélék”-nek Baga Rozál, majd a névtelenséget vállaló elbeszélő hivatkozott a „véncikasz élettudása”-ra. „Akkor már féltünk saját magunktól is” – magyarázta, nem taglalván, számkivetett, száműzött voltuk keltett-e bennük riadalmat, vagy a halál előszele csapta meg őket, s mint a magyar néphit szerint a kutyák, a farkasok, ezért, ezt megérezve vonítottak az égre. A farkas mindenestre éppúgy

a sötét erők megtestesítője, mint a címbeli holló, amely a kereszténységben az elbukottak, a bűnösök és a bűnök jelképe, a pusztulás madara.

Különös módon kapcsolódik az elmúláshoz, az apokaliptikus véghez az a madár, amelyik a reveki legények kóborlásra indító titkos jelszavában – darukenyér – tűnik fel. Az útrakelők akár jelképükül is választhatnák a vándorútjairól nevezetes állatot, a vándorok védelmezőjének és az istenek hírnökének tudott Hermész szent szárnyasát. A hagyomány szerint Hermész és a darvak beavatottjai a betűk szent titkainak is: a hírnök a darvak ék alakzatú kötelékének mintájára alkotta az ugyanilyen formájú betűket. E mitológiai isten Kerényi Károly által kiemelt legfőbb jellemzője, a „lélekvezető” pedig éppúgy összefüggésbe hozható Fortuna Illés szerepével, ahogy egyéb tulajdonságai is. „...mindenekelőtt elszökőben van, önmagától is – írja a *Mi a mitológia?* Hermésről, az iskolamesterre is illően. – Körülötte minden kísérteties-valószerűtlené válik, önmagát is szinte kísértetszerzőnek érzi. Csaknem feloldódik az úton levésben, de soha egy emberi közösségben, amely megkötné”. Lélekvezetői szerepét az apokaliptikus felfogáshoz köti, hogy az alvilág királyának, Hádésznek a hírnöke, élet és halál birodalma között közlekedvén, az emberi és az isteni szféra között közvetítvén. A jelszó egésze, a darukenyér viszont a hozzá tartozó keszeg formájú hal rajzával együtt a kannibalizmus képvilágát idézi: ahogy a gyík a legyet, úgy pusztítja, fogyasztja el a daru a keszeget táplálékul.

A szó hatékonysága nem a jelentéséből, hanem a kimondásából, illetve a leírásából, pontosabban a fába véséséből fakad – valódi talizmánszó tehát, amely egy titokzatos szándék és szertartás részeként, bűvös erejű ráolvasásként is hat. Mert a legények vezérének, Kevey bíró fiának nemcsak a hajdúk elhurcolta Fortuna üzentte ezt, hanem előtte egy cigányné is kántálta neki: „Tölgyerdőben virágos fa, nem csere, abban léssen sorsotok írott jegye. Darvak keszegkenyere.” A jelszó, csupa nagybetűvel, később is lényeges szerepet játszik. Amikor a csata előtt azt a feladatot kapja tíz reveki legény, hogy a dereki révnél számlálják meg a támogatásukra érkezett királyi sereget s a német hadat, Kevey Gáspár nyerge kanálába a DARUKENYÉR van vésve, kilenc társába pedig a szó kezdő betűje, a D. Egy titokban elolvasott levél fedi fel: e jelek a személyük azonosítására szolgálnak, annak bizonyítására, hogy „nem mások, mint akiknek majd mondják magukat”. Az írásjel itt ugyanazt a szerepet tölti be, mint Fortuna és Tentás – apa és fia – esetében a sebhelyük. Az előbbié, a lapockája fölött, amit akkor szerzett, amikor Agócsról menekülnie kellett. Az utóbbié, a füle karimáján, a szerelmes Hódy Ágó foga nyomait őrzi, még ha a fiú, maga sem tudja, miért, annak idején lódított is a többieknek, hogy Bervecz korbácsa szaggatta meg. Ez a „rongyolt fül” árulja el végül, amikor a Dobor vára alatt, Gyanak mezején vívott ütközet után sem akarja felfedni kilétét. A harapásnyom, akárcsak Odüsszeusz sebhelye, az azonosítására jó.

A titok kiderítésében segít még Páva feltűnése is, a lóé, amelynek azóta gazdája, hogy a Világkrónikáért ráadásul kapta Bagoson. A sötét pej lámpás homlokú, ez a megkülönböztető jegye. A pedigréje, s e kifejezés, meglepő módon, ismét odakapcsolható a talizmánszóban szereplő daruhoz. A pie de grue ugyanis eredetileg darulábat jelentett, és a nemzetségek, családok leszármazási rendjének, táblájának vonalait jelölte. Azonosságbizonyító, önazonosság- tanúsító volt tehát. Am ez az öntanúsítás – az elbeszélő kedvelt fordulataival élve – nem járja meg az eszét sem a betűvel jelölt legényeknek, sem a sebhelyes deáknak. Egyrészt, mert a megjelölésük csellel, titokban, erőszakkal történik, másrészt, mert nem szünteti meg az idegenségüket, nem állítja helyre az eredeti azonosságukat. Tentás csúf- vagy becenevének Göncölre változtatása

sem, hiszen apja után a beszélő nevű Fortunának kellene lennie – a fiúknak pedig épp a rendes, teljes nevét helyettesíti a D betű, miután nemcsak hogy képtelenek eloszlítani Bajna Imre, Bajnaköves várnagya gyanakvását, kik is ők, mifélek lehetnek, hanem eljutnak oda, amikor „már magunk sem tudtuk, valójában kik és mik vagyunk”, azt meg „végsőképp nem tudtuk, a világnak mely táján vagyunk”. Teljes idegenség tehát és teljes ismeretlenség.

Az állatok bestiáriumba foglalható tulajdonságain, allegorikus sajátosságain túl, és túl a világ, a látható természet valamint az ember különböző titkait felfedő kapcsolataikon – a harmóniaként felfogható azonosság elvesztését nyomatékosították a regény kitüntetett terei, helyszínei. A már említett, az elbeszélő jellemezte „rontott helyek” éppúgy, mint a morotva menti tanya, a legények búvóhelye. Az utóbbi, akárcsak a varázsmesékben szereplő erdei kunyhók a társadalomból való kivonulás terepeként, az idill övezeteként tűnik fel, ám jelzi azt a határt is, amelyen át egy másik, egy idegen, ismeretlen világba lehet lépni. Az előbbieik közül a hajdúk dúlta reveki gyümölcsöskert ugyanazt jelképezi, mint később a romos templom, korábban pedig az a „satnya, kiszáradó” agócsi mandulás, ahol a deák anyját, Krisztinát holtan találták. A termékenység jeleként ismert mandula helyett itt szemét lepi el a kertet; az ételmaradékot hordták ki ide, „legyek legelték a lerágott csontokat”. Mindhárom tér a kozmosz kicsinyített mása, világmodell volna – az Édenkert, az Ígéret földjének a szimbóluma, az élet és halál harmonikus egységének, vagyis az eredeti azonosságnak és a végső azonosságnak a kifejezője. Romos, rontott állapotokban azonban az elpusztított város, Babilon sorsát idézik, az égig érő torony építése vakmerő gőgjének megbüntetését.

Hasonló szerep jut Bajnaköves sziklameredélyes hegyének s várának. A harc előtt „gyötrelmes heteket” töltenek itt, miután lassan ráébredtek, hogy Fortuna beszerezte őket katonának. Gyötretésük nemcsak a „vitézi készülődésük”, a kiképzés megannyi kínja. Nemcsak a becsapottság, hogy apáik portájáról elcsavarogtak, ne ismerjék meg a dolgok nehezét, és lett szolga belőlük. Gyötrelmük maga a hely is, ahol laknak, a „vár gyomra”, a pincszállás: „a föld alatt az egész egy kőlabirint”, tér vissza a már a romtemplomnál is felbukkanó ősi, egyetemes, archetipikus szimbólum. A bezártság, a vesztély érzetét éppúgy sugallva, ahogy a lélek túlvilági útjának, az alvilágba való leszállásnak a képzetét is. Bűzös, nehéz szagú lakhelyük mellett alagútszerű járat, a kőodúban falhoz láncolt török rabokkal, közöttük egy megerőszakolt gyereklánnyal s halálba kergetett szerelmével. Bajnaköves – magyaráz az elbeszélő –, bár sásfészeknek mondatik, ám inkább szarfészek az. A hegy, ami az isteni felé való törekvés, az állandóság és a megközelíthetatlenség szimbóluma, itt nem szent helyként, hanem a rabság, a kín, az erőszak váraként jelenik meg – az apokaliptikus világ Frye elemezte démonikus paródiájának megfelelően. A vár sem az erő, az oltalom tere, nem a békült lélek, a harmónia otthona. Csak nyomatékosítja ezt annak a kőfejtőnek a képe, amely mint „megvarasodott sebhely éktelenkedett” a hegy oldalában, s ahol bilincsbe vert rabok dolgoztak. De a várbeli templom sem arra szolgál, hogy közvetítsen a transzcendens és az evilági szféra között, vagy hogy a hitben való elmélyülés, a kegyelmi pillanat szent tere legyen: botos kíséri a szakadt nadrágú reveki legényeket ide, akik csak a misét ülik végig, s „mielőtt a reformáltak begyűltek volna”, eloldalogtak.

Mindezek alapján a vár éppúgy rontott helynek számít, ahogy a rődelyi „rozzant malom” is, amelynek szekérszínében korábbi útjuk során éjszakáznak. Ez sem a bőség szimbóluma; mint a Jelenések könyvében a malomkő süllyedéséhez, inkább a pusztulás képzele kapcsolódik hozzá, azé a pusztulás és halálé, amit Arany János balladája is

felidéz. A rődeli malom mindenekelőtt mégis Vörösmarty pokolban zokogó mal-mára emlékeztet, hiszen a társait is képviselő elbeszélő „fekete rontottság”-nak nevezi, miután kétségbeesetten, felcsigázott képzeletükkel a fele üszök, fele korhadék, kereke törött, köve nincs őrlőhelyet zakatolni hallották. Amit Fortuna ezután szól „bibliásan” hozzájuk, az az adott körülményeik között, az oly sok intő, figyelmeztető jel – a gyíkos kert, a romos templom, a rozzant malom – után parodisztikusan hat, talán ezért is sokallták valahogy: „A kenyér a gondtűró emberé, aki vet, arat, akinek malma van, tűzhelye, hitvese. Akinek temploma, hite, rendje van”. Mintha azzal azonosítaná őket, amiktől megfosztattak vagy aminek sohasem voltak és nem is lesznek a birtokában.

Mintha a szenvedésre készíténé fel őket, ahogy otthon is egyetlenegyszer, de erre nagyon emlékeznek: a rab Terebit helyettesítve olyan részeket olvasott fel Krisztus szenvedéseiről, amiket szerinte „papok, prédikátorok nem szoktak”. Aminek a bibliai szavak hangot adnak, az válik hallucinációkká és víziókká a hadra fogott legények képzeletében: a gond, ami nem csökken, a szenvedés, ami nem szűnik. A koporsó, ami nem apad – kapcsolódik ide, az egységes metaforika jegyében a deák hátborzongató érzékelése. Még egy reveki komisz télen tapasztalta, amikor tűzrevalónak a padlást megtöltő koporsókat kezdte felvágni – „hadd apadjanak” –, hogy azok „valahogy nem apadtak annyival, mint amennyit fölaprított belőlük, igaz, nem számolta, hányat hozott le, de mintha ugyanúgy sorakoznának ott, mint azelőtt”. „Lehet, csendben előremásznak. Tán még tolakodnak is, hogy sorra kerüljenek?” – hangzik az elbeszélő közvetítette töprengése, mielőtt a padlást végigkúszva meg nem győződik róla, hogy a koporsók „mind megvoltak, de lehet, több volt belőlük, mint valaha”. Mindez pedig „két-három hét”-tel azután rémlik így, hogy „két nap, három éjszaka” egyvégtében szakadt a hó – a mágikus számokkal, az Ószövetségben a kiválasztottság jeleként, de az isteni büntetés napjaiként is megjelenő, az Újszövetségben pedig Jézus kálváriájához kapcsolható hárommal a regény ugyanarra emlékeztet, amire a nem apadó koporsókkal: a halálra. És amire a bárkányi faládában elbújó deák is, aki a karthauzi szerzetesek módjára ágyként használta a koporsót, testi közelségbe kerülve az elmúlásra figyelmeztető tárggyal, de örvendve is minden napnyi haladéknak. A napok azonban, akár Reveken, akár gyanútlanul hadra kelve, mindannyiuknak csak a koponyákból rakott piramis képét hozzák közelebb, elkerülhetetlenül. Mintha annyi baljós, intő jel után rajtuk is beteljesülne a jóslat. És ennek megvan az az egzisztenciális vetülete – Frye ír erről –, hogy az apokaliptikus szemlélet szellemében kikerülhetetlen végzetszerűséget, mindenható akaratot feltételezett.

IV.

S valóban, az epikai elemek közül mind a mesteri szerzésű, krimibe illő izgalmas és rejtélyes történetek legvalószerűbb jeleneteiben, a szereplők párbeszédeiben, mind pedig az elmélkedésekben, az eseményeket kísérő elbeszélői töprengésekben visszatérő elem és tétel az élet titok volta. „Ki tanít meg a véletlent az okkalvalótól különválasztani?” – kérdezi az első könyv névtelen narrátora. „Míg élünk, a titok pályáján fogunk keringeni?” – kérdezi társai nevében a második könyv elbeszélője, a tanúságtevő és tanúságbizonyító szerepű megnevezetlen, érthetetlen rejtélynek tudva, hogy a velük „rendelkezni törekedő” szándéknak Fortuna úr lenne a gazdája” s hogy nagyon is megfontoltan hagyta őket – „reánk vigyázón, láthatatlanul” – Bajna Imre várnagy gondjában. Vagyis itt az *Agancsbozót*-ból már ismerős Velünk Rendelkező Szándéknak nincs

társadalmi háttere, nem állami, hatalmi akarat nyilvánul meg általa, s ahogy meg is fogalmazódik, épp az az élettitok kötődik hozzá, hogy kideríthetetlen, miképp s miért alakul át „nekünk szánt gondviselés”-sé. Szerencse dolga lenne, ahogy a beszélő név, a görög-római mitológia Fortunájának, a szerencse és a véletlen szeszélyes istennőjének neve sugallja? Az iskolamester mint „huncut mágus” irányította mindannyiukat, ugyanúgy, mint korábban Botács János az iskolamesteréket, amikor kitervelte s végre akarta hajtatni velük az almáslonki pap, a később az erdélyi fejedelem prédikátorává választott Orbai Miklós meggyilkolását. „Fátum, sors, végzet, ezektől félsz, ugye, te, pap. Nem tudsz mit kezdeni velük. Nem tudod kiterjeszteni föléjük azt, amit ezer-egyig fújtok: Isten akaratát. Mert a fátum, az olyan. Hogy nem ül le kapcatekerni egy száraz tehénszarra az útszéli kereszt alá...” – vágja Fortuna épp ennek az Orbainak a fejéhez, aki másik két társával, az országbíró papjával, Péri Sámuellel és Pásztor Péterrel, a reformáltak püspökével együtt érkezik Revekre Terebi tiszteletes kiszabadítása dolgában tárgyalni. Vagy diskurálni inkább – az elbeszélő nem rejti véka alá a véleményét a különbség érzékeltetésekor.

Egyszer olyan helyzetben láttatja őket, amikor a cseresznyevirágos kertben, ahol most nem tűnik fel a gyík, annyira elmerültek a „hitbéliekben, alig is akarták érteni, mi végre háborgatja őket” a deák. Máskor a püspök mélyed el oly igen Terebi készülő könyvének olvasásában, „mint aki idejövetele egyéb céljáról végleg megfeledezett”. Harmadszor Orbai rója úgy a szobákat, hogy „csendes hangon egymagában” vitatkozik. E karikírozó viselkedésrajz a hit dolgairól való elmélkedést szembehelyezi a hit nevében történő cselekvéssel – mintegy annak belátására készítve elő, ami majd Fortuna s Tentás között kerül szóba: az Isten akaratáról, rendeléséről úgy el lehet „vitatkozgatni ötszáz esztendő, mint egy délutánt”. Az alakival egyező elbeszélői vélemény először is enyhe gúnnal illeti azt a „papi tudomány”-t, amely mindenekelőtt a kérdések és a kételyek elhárítására szolgál, s mindenre tud kádenciát, az ember minden bajára, szenvedésére. Hasonló távolságtartással szemléli azonban a szorongásra, a hiányérzetre való hivatkozást, azt az egzisztencialista létszemléletet is, amely az ember nyomorúságos állapotára alapoz. Az elvont okoskodások, nehézkes magyarázatások helyébe valószínű eseteket, szemléletes példákat hoz, a vallást, a hitet a mindennapi élethez, az evilági boldoguláshoz kötve. A hasznosság vagy gyakorlatiasság jegyében aztán hiábavaló szöszaporításnak tart minden olyan beszédet, amely a többször felmerülő „Akarja-e Isten a bűnt?” alapproblémájára a választ további kérdések feltevésével keresi. Ilyenekkel: a gonosz, az ördög, a sátán teremtett lény-e, s ha igen, mi célból teremtetett, s hatalma az ember fölött az isteni szándékkal megegyezően van-e? Isten rendelése szerint lett volna-e, hogy Júdás csókjával Jézust elárulja? Mi lenne, ha Isten minden fohászkodást teljesítene, azaz ő szolgálná a halandót, „akarata alárendelődné a teremtmény akaratának”.

Akármi is indítsa el a Fortuna kezdte „elmélkedve-évődéseket”, két fogalomhoz biztosan eljutnak: a bűn az egyik és a szabad akarat a másik. Az utóbbihoz irodalom is ajánlatik a deáknak, két mester: a paviai Valla és egy bizonyos Desiderius könyve, a *De libero arbitrio*. Másutt „literátusi fordulattal” próbálkozik, s áttételesen megidézi Belzacar babiloni király lakomája titkos feliratát, illetve a láthatatlan kezét, amely „sorsot ír, hogy ki hogyan végezze”. Az isteni előretudás, az eleve elrendelés hitelméleti kérdésként vetődik fel, a papokkal, illetve a deákkal folytatott eszmecserekből hiányoznak az eleven példák, hétköznapias megfontolások. Csak a beszéd módja, a közvetlen hang kelti azt a benyomást, hogy itt a protestáns predesztináció profán értelme-

zése zajlik. A másik esetben viszont mintha a bűn pragmatikáját taglalnák. Csípős íróniával itt is, ami mindenekelőtt abból fakad, hogy azt igyekeznek értelmezni, ami értelmezhetetlen, aminek az alap oka a teológiában hittitok. Az isteni jónak alárendelt sátáni rossz teleologikusan értelmezhetetlen voltán alapul az a kíméletlen következtetés is, ami a nyomorúság léleknesesítő szerepéről szóló dogmák életidegen és embertelen jellegét úgy bizonyítja, hogy ha a gyötrellem üdvös, akkor nemcsak fölösleges, de vétkes dolog is Terebi kiszabadításán fáradozni. Hasonló célszerűségi és hasznossági meggondolások mondatják az iskolamesterrel, hogy „a bűn azzal, hogy oszlik, vagy hogy osztozkodunk rajta, nem apad; ha darabokra törjük, csak több lesz, gyarapodik”.

Szembetűnő, hogy az efféle paradoxonokra alapozott bölcsességek, gyakorlati tanácsok, a Tízparancsolatot apró részletekre bontó útmutatások mennyire érintetlenül hagyják az Isten hetedik és tizedik törvényét, mennyire nem terjednek ki a nemiségre, a nemi erkölcs területére. Pedig a regény nőszemélyei, Terebi Lukács parókijának lakói az unokája korú ifjú feleségtől, Hódy Ágótól kezdve a leányán, a serdülőként „háttul deszka, elől lécs” kese-Katán át a házvezetőnő mindenesig, a „melle hintázik, fara reng” Baga Rozálig egytől egyig nemcsak hívei, de gyakorló is a szabad szerelemnek. Ha a szeretkezés vágya szinte önkívületig lázas állapotba kergeti őket, akkor „vaktában”, ahol rájuk tör a „kértelenség”, ölelik szeretőjüket. Mindegy, a könyvesház szolgál-e az alkalmi együttlét színhelyéül vagy az élestár, lóbabbal tele tarisznyákkal, esetleg a hálókamra – mint a deáknak az egykor őt szoptató dajkával, Rozállal. Vagy mint Ágóval, amikor lehet az „édes-nyers öröm” adásának és szerzésének terepe a kábító virágú kenderföld, vagy a konyha kőpádimentuma, ahová csecsemője megszoptatása után úgy hanyatlik le a papné, hogy ott érzi maguk körül szállongani a mező gazvirág illatát, de lehet a harangház poros deszkapadlata, ahol ugyanaz „a viharváró szomjas illat, amit a búzamezőben lehel nagyidő jöttén a riadt gyomvirág” bódítja el őket, végül az istálló szénával leborított földje is.

E képzetkörhöz tartozik, hogy Rozál „lökött mákvirág”-nak csúfolja Ágót, a deákot pedig a „karmánkörte mellű” kese-Kata „lénvirág szeme” bővíli, végül, hogy a tiszteletesek emlékeiben az illatozó mandulás kert él igen elevenen, a deák pedig azon mereng, hogy az édesanya mennyi margarétát, vadszegfűt, szarkalábat szedhetett csokorba – vagyis a virágok mint a gáttalanul sodró szenvedélyek jelképei, a buja tenyészet, a véghetetlen életműködés szimbólumai jelennek meg. Női princípiumokként, az életörömet sugallva, az egységbe, az ősi állapotba való visszatérést hirdetve. Vadrózsától galagonyáig, kökénytől veresgyűrűig, mogyoróstól tölgyesig, és tovább lehetne sorolni azokat a virágokat, fákat, bokrokat, amelyek e regényvilág herbáriumában nem egyszerűen csak díszletként pompáznak, hanem az érzékiség titkainak őrzőiként is. A herbáriumtól elválaszthatatlan azonban a bestiárum: az állatok feltűnése nem annyira a lét, mint inkább az együttlét mámorának mulandóságára, az öröm illékonyására figyelmeztet.

A regényvilág egészének felépítését egyébként is jellemző retorikai hatáselem, az ismétlődés itt a bagolynek juttat olyan szerepet, amely a szeretkezés utáni ijedelem, rémület felvillantására hivatott. Előbb még, gyönyörszerzés közben kis madárcák visongó hangját idézte a kedvesé, hol cinkecikkantás, hol vércsefióka kísérté ölelésüket – utóbb viszont a bagoly rebbenése is dideregtető, hát még amikor, ugyancsak az Ágóval való szerelmeskedést követően, a „révezet” olyan vadmadarat, talán gyöngybagolyt látat vele, amelyik számolatlanul tépi, falja, nyeli a tollatlan galambfiókákat. A kannibalizmus képei nem az egymás húsába beletépő emberpár héjánaszos, nyers vágyának, durva önzésének hirdetői. És nem is a kapcsolat végéről, kifulladásáról tanúskodnak.

Arról az elragadtatásról inkább, amit az ek-sztázis, az önmagán kívüllét fogalma eredetileg jelöl, és ami a szerelmi kielégülés hozta „petit morte”, kis halál mintájára a megsemmisülés gondolatát idézi fel. A metafizikai magárahagyatottságét; az érzést, hogy elvesztették önmagukat. E nem céltalan, mert a kölcsönös örömszerzés bizonyosságára épülő viszony épp a papnéval fogalmaztatja meg, hogy „szeretni eleget” és meghalni, „a kettő ugyanaz”. A maga borzongatóan torz mivoltában még erősebben sugallja ezt az a jelenet, immár a harmadik partnerrel, a papleányból lett papnéval, a Terebit helyettesítő cseketi prédikátor, Balsaréti feleségével, kese-Katával, amikor a padláson egy szénával bélelt koporsóban szeretkezik. Az elbeszélő „nyöszörgő ladik”-nak nevezi az alkalmatosságot, egyszerre vonva a képzetek körébe mind a nemi aktust kísérő zajokat, mind a „szomjas vadgalambszó”-t is hallató ifjú asszony „akaratlan örmáradás-hangjai”-t, mind pedig a holtak lelkét szállító Kharón ladikját, a más létformába való átlépés eszközt.

Erről az átlépésről, a személyiség önmagán kívül létezéséről elmélkedik az elbeszélő is, nemegyszer az átképzeléses előadásmódot alkalmazva, és ez tér vissza Tentás gondolataiban is. „Ölve menekülni a másik felé magunk elől” – szól az alaki érzéseket közvetítő történetmondói megjegyzés azzal a kese-Kata-szerellemmel összefüggésben, amelyik nem pusztán érzéki fűtöttségű, mint a másik kettő, hanem érzelmi is, nem csupán a szexualitás, Jung szavaival az „ösztönök szószólója” nyilvánul meg benne és általa, hanem egy „gyengéd dédelgetésvágy”-nak tudott mélyebb rokonszenv, szorosabb lelki kapcsolat is. De hasonló észlelések ébresztője a „hívatlan jött kívánás” beteljesülése, az érzelmektől elkülönült nemi öröm elérése is: Hódy Agó érzékiségéhez a férfielvet képviselő történetmondó ugyancsak a csónak jelképet köti: „Amíg asszony-öl ring, hánykolódik velünk, alétan húzódik félre az elméből minden nyomorú világtudás. Ilyenkor nem kísérti a való. Aztán úgyis szétörli, elnyeli”. A való, persze, a guruló koponyák nyomasztóan elűzhetetlen látomása is – ezt a kísértést, ezt az aléltásgot, alvásszerű állapotot váltja föl a kielégült érzékek ájultsága. Talán innen is, hogy „búsulós madár”-nak becézik, s innen ironikus-évődő viselkedése, a távolságtartás, ami e tekintetben ahhoz a Don Juanhoz teszi hasonlatossá, aki Ortega szerint „beleburkolódzik szomorúsága ködébe”.

Máskülönben azonban az apródnak egyáltalán nem a csábítás a vonzereje, az asszonyokkal való minden kötelezettség nélküli kapcsolata távol áll attól, hogy a hódító és a meghódítottak viszonyával jellemezhető lenne. Nem ő uralkodik fölöttük, hanem az élvezetvágyuk – a vágy az, ami szabad akaratukat letöri, ami rendelkezik velük. A szenvedély azonban nem forgatja fel az egész életüket. Oly annyira nem, hogy kese-Kata szinte már szenvtelen számíttással választja a fiú helyett a cseketi papot, holott ragaszkodásának eleven példáját adja: gyermeket szül neki. Gyermeket, hogy mint a fiút Terebi, felnevelje azt Balsaréti. Egyikük sem mondhatná el, amit Szent Ágoston: „Amor meus, pondus meum: illo feror, quocumque feror”, azaz szeretettel terhes a lelkem, s amerre ez visz, arra kell mennem – érzéki-testi vonzódásuk, viszonzott szerelmük nem elég erős ahhoz, hogy belőlük közös terv, elszánás, cselekvő állásfoglalás fakadjon. Ha csak annyi nem, amennyit az apródnak Rozállal és Agóval kapcsolatos tépelődései mutatnak: „...Szövetkeztetek, hogy elaltassátok bennem öletekkel kese-Katát? Vajon szándékkal teszitek? Kiirtani a harmadikat. Őt nem fenyegetitek. Ha nem volnátok, rég világgá futottam volna”.

A rá-rátörő képzelgésekkel és a nyomorú valóval szemben az ölelés öröme szolgál védelemül – ez a felfogás pedig ahhoz a freudi pszichológiai emberképhez áll közel, amely szerint az embert az örömeelv vezérli, és ha a kielégülni vágyó ént nem gátolná

meg, nem igazná le a felettes én, akkor érvényesíthető lenne az az ősi, természetes megkülönböztetés, hogy ami élvezetes, az jó, ami viszont fájdalmas, az rossz. A regény egyik epizódja szemléletes példája lehet ennek: Baga Rozál, miután Pásztor püspök arról faggatta, hogy Reveken mikor égettek utoljára paráznát, napokig háborog, mondván: „aki még azt a kicsi jót is megvonná tőlünk, száradjon le az ilyenek a hervadt”, és szabadszájúan néven nevezi, miye. Ugyanekkor Agó „hatalmasat nyalintott” a „fő-fő hitbéli doktor” fülén – semmi büntudat tehát, gondolata se annak, hogy megszegték az Ur hetedik parancsolatát, vagy hogy mások bűnét elősegítették vagy elnézték volna, netán bűnre ingereltek. De a deákot sem gyötri a lelkiismeret a tizedik parancsolat miatt sem, pedig a felebarátjai feleségét ugyancsak megkívánta s meg a szolgálóasszonyát is. Feddés, szemrehányás talán csak egyszer hangzik el: a gyermektelen, pontosabban, a gyermekét vesztett Rozál a deákot és az iskolamestert, fiút és apát azért kárhoztatja, mert „rámásznak” a „holdkóros” papnéra, bezzeg „nem tudatok belémepeckelni” egy gyereket.

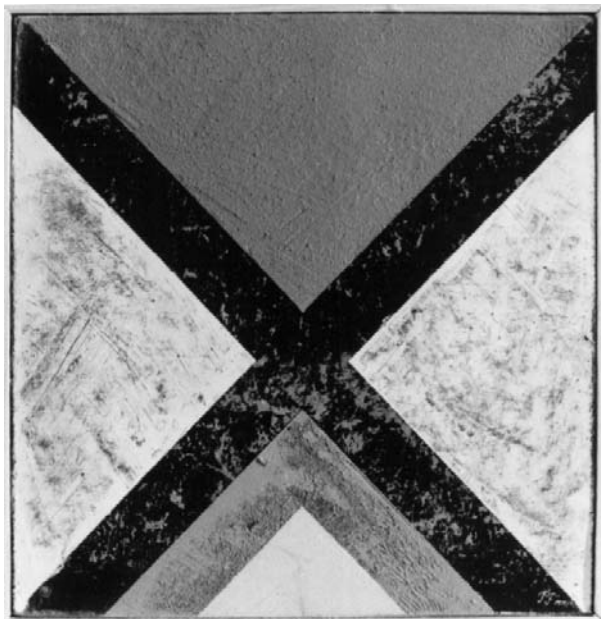
Nem a jó erkölcs, nem a család szentsége, nem a társadalom, a közösség elfogadott normarendszere – nem ezek sérelmét sorolja tehát. Mintha a szabadságra, sőt szabadosságra vágyó nemi ösztön nem ütközne bele semmiféle morális gátba, korlátba. Ez is öszösvetségi állapotokra, leszarmazásmintákra utalhat. A nemzedékek egymásra következtetésére irányítva a figyelmet. A rendre, s ezáltal a reveki világ rendhagyó vagy rendtagadó voltára, aminek még számtalan jele, megnyilvánulási formája van. Közülük az elbeszélő jelen időben a leglényegesebb, hogy ismétli magát az elbeszélő múlt családtörténete: ahogy Tentás bizonytalan lehetett származását illetően, ugyanúgy nyomába eredhet majd, ha felnő, mind Hódy Agó, mind pedig kese-Kata gyermeke a maga fogantatása titkainak. Az asszonyok, közülük is főként Rozál elejtett megjegyzései azonban azt gyaníttatják, hogy a reveki paplakban már régóta hiányzik a család integritása. És nemcsak a szolgálóasszony vagy Fortuna miatt.

A húsz hosszú hónapig raboskodó Terebi Lukáccsal kapcsolatban hangzik el, hogy nem kell vele tudatni, mi történt közben: sem kisia, Andráska halálát, de azt sem, hogy a felesége szülni fog. A babáról „úgyis azt fogja hinni, hogy az. Megmondom majd a cseketi fiúnak, hogy Ambrusnak keresztelje. András, Ambrus, dehogyis tudja ő, melyik másik. Annyi volt itt az évek során... Hogy az karonülő volt, amikor őt elvitték, ez meg csak pólyás, amikor hazajön. Dehogyis számít az neki”. Ha ehhez hozzá veszünk két, szóról szóra egyező alaki véleményt, egyrészt, amit Rozál mond, hogy Ambrus „világra olyan”, mint Andráska volt, másrészt, amit Tentás fedez fel, hogy „világra olyan, mint mi vagyunk”, vagyis ő és Fortuna – akkor látszik igazán hiábavalónak a valódi leszarmazás kutatása. Teljes a bizonytalanság: felcserélhetőeknek mutatkoznak az apák is, nemcsak a gyermekek.

Az eldönthetetlen azonosság azonban más jelenetekben is eseményalakító tényező. Így Bajnaköves várának botosai, Mike és Mákó esetében, akik nevükben is ikerszót idéznek, s akiktől a legények sokáig nem tudják, „melyik másik”. Fortuna öazonossága is több ízben felmerül. Fel az elbeszélő régmúltban, az almáslonki gyilkosság kitervelése idején, hogy hiába tiltakozott, mondván, Illés a neve, következetesen (Veres) Kristófnak szólították. És fel az elbeszélő jelenben, amikor Bajna Imre áltatásnak hiszi, hogy a fiúkat az iskolamester a reveki tanodában okította volna: „Hacsak nincs kettő belőle. Vagy három. Vagy ki tudja, hány...” – tréfálkozik, amire a tanítványok válasza: „Aztán hogy őbelőle hány van, azt mi nem tudhatjuk”. A *Hollóidő* tehát a személyiségek felcserélhetőségét tematikus elemmé emeli. Amiként a dolgok, helyzetek ismétlődését is, amire az öazonossággal összefüggésben csak két példa: Hódy Agó sokáig

néma bolondnak látszik, a környezete azt hiszi, hogy „nem jó kerékre jár az esze”, míg el nem árulja a titkát: csak akkor tud szólni, ha szeret – rokona ebben az a Némának szólított bagosi rab, aki a betörhetetlen Pávát vezeti elő, elárulva, hogy ő csak a törökök között hallgat, és hogy szépen, magyar szóval a ló is megszelídíthető. Mindez a Todorov elemezte gótikus rémregények ismert elemét is felidézi: a hibbantságra való utalás pozitív jelentést kap, mert a civilizációtól való érintetlenséget, meg nem fertőzöttséget jelöli. Az ósállapotokat, ismét.

A személyiség felcserélhetősége és a helyzetek ismétlődése mint a kétértelműség és a megtévesztés epikai eszközei is a kezdetekhez való visszatérés gondolatát hordozzák tehát. És valóban: Imrével és Ambrussal, Kese-Kata és Hódy Agó újszülöttével, Tentás két feltételezett gyermekével megjelenik a második generáció, mintegy újraindul az idő. E ciklikus időszemléletnek megfelelően minden kezdődhetne előlről az apród számára, a Reveken eltelt évekre való emlékezés regénynyitó mondata talán így is olvasható. Olyan felismerésként, amit meg is előz és el is halványít azonban egy másik, az apja közvetítette tapasztalat, helyre és időre egyaránt vonatkoztathatóan: „Nincs vissza, hisz jól tudod. Mert az már akkor se vissza, ha ugyanoda jutsz”. A kör bezárult. Csak az emlékezet nyithatja ki. És a képzelet, a létezés és az emberi élet titkain tűnődő. A *Hollóidő* megfeythetetlen titka marad, ahogy a régmúlt idők, a „török világ Magyarországon” történelmi, társadalmi valóságának és a látomások, álmok, jóslatok, csodák, természetfeletti képességek elképzelt világának az összjátékát megteremti. Szilágyi István regénye most és mindörökké (jelöletlen, ám nem titkos vendégkönyvvel): a képzelet kivirágzása kánoni kopárság ellen.

FÉNYCSAPDA (2002)

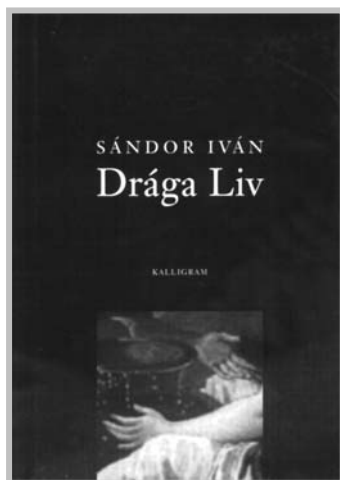

Az oszlop és az angyal

SÁNDOR IVÁN: DRÁGA LIV

Nem feltétlenül a modern regény sajátossága – hiszen a regényműfaj történetének hajnaláról is hozhatnánk példákat –, hogy az alkotás szövege kulcsszavakat, a tárgyi valóságból a terminus technicusok közegebe elmozduló kifejezéseket, többértelműen megnyíló motívumokat, önreflexiókat olvas vissza magamagára, ezzel is szilárdabban kiépítve azt a tág, de kontúros beszédteret, amelyben a mű és a befogadó dialógusa terjeszkedhet. Sándor Iván hely- és időkezelésében erősen osztott, tördelt „szerelmi története”, a *Drága Liv* időnként így – az elemi használat, a műszó és a ráutalás szintjén – villantja meg a *jelenet*, *jelenetek* szavakat. A főalak 1944. március 23-án öngyilkossá lett apjának, a színházi rendező Zoltán Andornak a személyét, illetve épp az öngyilkosságát megidézve, az édesanya sokkal későbbi beszámolója után ekként: „Két jelenet nézője és résztvevője voltam így egyszerre. Az egyik a fürdőszobában játszódomott. A másik anyám szobájában” (59.). A fürdőszobai ruhaszáritó kampó kötélén függő holttest látványa is azt diktálja majd az özvegy édesanyjának, hogy második jelentékeny párkapcsolatát olyan férfi oldalán kezdeményezze, aki – mondjunk csupán annyit: a „lengyel-motívum” révén – bizonyos vonatkozásban az elveszített férj alteregója. Vele való kapcsolatának egyes epizódjai a különös érzelmi háromszög – a *kétszereplős* háromszög – évtizedeket felölelő-átívelő jeleneteivé válnak. A hajdani apának időnként tényleg szcénákra volt szüksége otthon, és a beleérző feleség ezeket meg is komponálta: „Az apámmal való jelenetek valóban jelenetek voltak. Az önfegyelemmel visszaszorított feszültségek is kisüvítettek olyankor, de anyám tulajdonképpen, mint aki egy indító hangot talált, apám számára akart lehetőséget teremteni, hogy ő érvényt szerezzen énie árnyékosabb felének, és zavartalanul kitombolhassa magát távol a színészeitől” (61.). A fiú, Zoltán László vélhetően legfontosabb életeseménye, a Livvel való első testi összeforrás is hasonlóképp mintázódik az elbeszélői memóriában: „Nem tudtam szabadulni

attól, hogy mégiscsak egy jelenet résztvevője vagyok” (112.). A jelenethez, a jelenetezéshez többször társul – akár az asszonyi pszichologizálás iménti tanújelekor is – a *rendezés* szava. Egy intenzív érzelmeket kiváltó temetésen, ahol az anya s a fia – és *jelmeze*: kalapja által képviselten a rég halott apa – is jelen van, teatralizálódik (vagy filmszerűvé tesz) a csúcsmozzanat, amint Gádor, a nagy színész Simi (a másik kitűnő színész és rendező) sírgödöréhez lép: „...Gádor lassan leemelte a fejéről apám kalapját, összecsapott a hüvelyk- és a mutatóujját, hogy még lassúbb legyen a mozdulat, a gödör fölé tartotta legalább tizenöt-húsz másodper-

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2002
334 oldal, 2400 Ft

cig, aztán azzal a sötét tónusú suttogással, amivel a nézőtér legtávolabbi pontját is tévedhetetlen biztonsággal tudta becélozni, azt mondta, ez a tiéd...

Beszólva a gödörbe, mint valami rendezői instrukciót, éppen csak odavetve hozzátette, ezt azóta tulajdonképpen kizárólag neked lett volna szabad viselned.

Függöny le, taps! súgta valaki a hátsó sorokban" (209.).

Ugyanígy reinkarnálja az emlékezet ama első szeretkezést: „Liv *nem nézte* az arcomat, összehúzott szemekkel *leste*, mintha valami mögül figyelne. Közben lassan oldalt fordította a fejét.

A falon egy földig érő tükör volt.

Láthattam, amint figyeli a tükörben az arcát, elszalaszthatatlannak érezve a pillanatot.

Kinek a rendezése volt az előadásunk?

Ő azt mondta egyszer, hogy az enyém.

Ugyan...

De... de... a tiéd..." (115.).

A négyzteri megszakítással – a három ponttal mint stíluseszközzel – az író azt is érzékelteti finoman, hogy ez a kétségesen eldőntő *mondás* is erotikusan eksztatizált, szerelmi – és talán *előadott?* – vallomás volt. Az ezzel is tovább stilizálódó szcenírozottság óhatatlanul viszi – nem a textus egyetlen kitüntetett pontjáról, hanem az apa – anya (– lengyel esztéta) és a Liv – László (– Gábor – feleségek – mások) eseményávok összejátszó szöveghelyeiről – a *Jelenetek egy házasságból* című, 1974-ben készült Ingmar Bergman-film címszavaira az asszociatív figyelmet. A kultikussá lett (számos színpadon drámaként is életre keltett) műtől mára már részben függetlenedett a címe, a szó szerkezet egy nehezen körülhatárolható, ám közismert és jól tudatosítható, konfliktusos, elhúzódó élethelyzetet is megjelöl. Mind az anya és az apa relatíve rövid házasságára, mint Liv és László (a soha meg nem kötött házasságnál eltérhetlenebb) kötelékére érvényesen.

Aligha kétséges, hogy Sándor Iván tudatában volt ennek az áthallásnak, már csak azért is, mert a *Jelenetek...* egyik főszereplője Liv Ullmann. Teljes kiaknázás, aprólékos kidolgozás helyett azonban hagyta szinte önmagáért beszélni a párhuzamot. Regénye vendégül hívta Bergmant, de nem egy nagyszabású vacsora asztalához, inkább az ezúttal csapongóbb epikum állófogadására (nos igen: a *svédasztalához*). Más nép, más kultúra, más korosztály képviselőjeként így nyert invitálást a szövegbe az osztrák Christoph Ransmayr, egyik regények részlete és egy újabb önállósuló szó, a *tekintet* szó jóvoltából. A hasonló – sokszor játékos – szellemi társulások (az ezredfordulás „művészeti világbeszéd” lenyomataként) nem tesznek rosszat a könyvnek, noha Sándor Iván most sokkal lazábban – talán az epikum szabadabb áramát élvezve – szerkeszt, mint markánsan strukturált regényeinek lassan harminc éve kiteljesedő, *A szefforiszi ösvényig* tartó sorában. Ez a lazaság abban is tetten érhető, hogy a szerző a múlt és a jelen inga- és hintajátékait időnként nagy szövegtömbökkel lassítja meg, nehezíti el. Kétségtelen, hogy a Livtől távol kerülő, viszont életéből soha ki nem zárható Gábornak a feljegyzései egy-egy szuverén korpuszt képeznek, mégis megfontolandó, mennyit nyervehetett volna a mindenestül izgékonyabb regény e szövegek valamilyen formájú el- és megosztásával.

Szokatlan az író gondos tollától az is, hogy – csakis az első elvétel véletlenszerű végigvitelére gyanakodhatunk – Zoltán Lászlónak két életrajzot ajándékoz. Nincs, mert nem is lehet funkciója annak, hogy a történet meghatározó elbeszélője némely

információk szerint 1936-ban, mások szerint 1938-ban született. „Ötvennégyben nem vettek fel nappali tagozatra” (10.), olvassuk, s hogy 1956 októberében a hazatérő lelkes, győztes és fáradt fiú *bűszéves* (54. – ez a kísértő ötvennégy, az írás ördögének nagyobb dicsőségére, a Liv név számértéke, ha római számként dekódoljuk...), tehát racionális megfontolás szerint 1936-os születésű. Másutt viszont ez áll: „Anyám mondta, hogy harmincnyolcban, amikor születtem, alig lehetett járni a hótól az utcákon” (238.), és: „A bölcsészkarra nem vettek fel. Ötvenhat után nem volt indoklás, ha valakit nem vettek fel” (47.). Ez a két elmozduló esztendő rengeteget számít: nem mindegy, hogy apa elvesztése hat- vagy nyolcéves korban történik-e, s hogy az érettségi fel-nőttségküszöbe 1954-re, vagy 1956-ra, 1957-re esik-e. Az édesanya sírkövére vésetett évszámok – 1916–1997 (309.) – közül is kételyeket ébreszt az első: „Szépnek láttam. Negyvenegy éves volt akkor” (54.), 1956-ban!, és „Ötvenéves volt. A feszülő farmerben karcú kislányos” (100.), a dátum ekkor, nehezen kikezddhetően, 1965.

A Liv név metaforikus magja bizonyára a *live* (élő) szóval mutatkozó hasonlóságában rejlik. A Livia személynévből elvont névalak a címszereplő magyar mivoltára és külföldön telő életére is reflektál. A nála jóval fiatalabb Livvel Zoltán László ifjúsága vége felé (*harmincöt évvel ezelőtt*; az előbb jelzett kissé ingatag kontextusokat mérlegelve is: 1965-ben) találkozik, s ettől kezdve ez a szerelem írja (időben előre, és az emlékezés idejében vissza) az életét. Zoltánnak Liv az élete, holott kapcsolatuk (egy évszázad bő harmada) folyamán igencsak kevés időt töltenek együtt. A *Drága Liv* fő tárgyaként, gondolati lényegként is tételezhető – és az 1944-es, az 1956-os, az 1968-as, az 1989-es évszámokkal kitüntetett cselekményidőben szükségszerűnek nevezhető –, hogy a 20. század letterébe zárt egyén (korántsem csak a történelmi tempus következtében) leszakad a saját – úgy-ahogy tervezhető – sorsáról, nem képes szinkronitásban kerülni önmaga legígéretebbnek tetsző lehetőségeivel, az énjét esetleg kiteljesítő tár-sakkal.

E lemaradás, sorslekésés – a saját élet helyett a nagyrészt viszonyuló élet – a férfi fő-hős nevében is kifejeződik. Zoltán László személynevét késleltetett és eldugott helyen kell keresni (247.), egyébként neki a vezetékneve a Zoltán. Így viszont a (színházi) szakma voltaképp az apjával, a híres rendezővel azonosítja, pontosabban mint a híres (és kiélező szituációkat teremtő, az utókort megosztó) apa fiát kezeli. A keresztnévnek tűnő családnevet a regény már a második mondatában, Liv – a már nem fiatal Liv – üzenetrögzítőre mondott szavaiban kicsinyíti: „Merre vagy? A nőknél kódorogsz, Zoltánka...?” (7.). A kicsinyítő megszólítás, megnevezés a hatvan feletti életkorban is osztályrészre Zoltánnak.

A regény egész névkaptára érdekes, kellemes dongásban van. Akadnak, akik a világot jelentő deszkákon halhatatlanná vált valóságos nevüket viselik: Major (Tamás), vagy a valóságos becenevüket: Simi (Apáthi Imre). Tényleges személynév segít identifikálni a novellatémái, kedvenc budapesti locusai, szófordulatai és humora révén is félre-ismerhetetlenné tett Mátyás Iván író; a művészvilágban honos Isti helyett a Pisti Paál Istvánt, a rendezőt: „Figyeld, segíts neki, lesz belőle valaki, ha nem issza el az eszét” (223.). Az ő figurája mint az életét 1998. február 16-án öngyilkossággal beszegő szín-házművész, társulatépítő rendező figurája az öngyilkos rendező-édesapának megfeleltetett alak is. Nem különösebben nehéz a pazar előadóestet tartó Mészáros László nevét Mensáros Lászlónak olvasni, a mellette felbukkanó Sáríkában Tolnay Klári vonásait megsejteni, Gádorban – a *Hamlet* itt teátrumi egérfogóként alkalmazott anti-jele ellenére – Gábor Miklóst látni. A mű kissé szeszélyes alakíthatósága folytán Mészáros és Sá-

rika csupán zsánerfigurák, akik kikopnak a szüzsebből, Gádor viszont – azért is, mert neve (vezetéknév) mindössze egy betűvel tér el a Livhez kötődő Gáborétól (személynév) – egyre súlyosabban írja bele magát Zoltán életnaplójába.

Némi színháztörténeti jártassággal az is kideríthető, hogy Zoltán Andor modellje nagyrészt a Madách Színház 1941 és 1944 között igazgató, életének önkezelével véget vető Püskösti Andor lehetett. Az ő árnya nem pusztán a feljegyzéseit lapozgató – elemző és misztifikáló – fiára, hanem szinte valamennyi művészszerelőre rávetül. A Zoltán Andor név valamiképp mindig előtte jár a Zoltán névnek, a derékba tört apai élet mindig egészségesebbnek, indokoltabbnak és öntörvényűbbnek hat, mint a színházi ranglétrán jóval alacsonyabban megragadó, végzetes döntéshelyzetbe sem kerülő fiúé. (Az atyai fölény bizonyosága az is, hogy a könyvről szóló első bírálatok egyike Zoltán Andorként nevezte meg a főfigurát, azaz vélelmezte, hogy az egyszerre magasztos és talányos szellemi és erkölcsi örökség mellett a teljes név is testálódik a fiúra.)

Vajon mindösszesen hová tendál ez a regény, mely egy három és fél évtizeden át tartó – különösebben egyik vagy másik oldalról sem idealizált, ám kivételessége értékén kezelt – távolság-szerelem leírása? A *Drága Liv* nagyjából éppen az, ami e szerelmen kívül, egyben e szerelem által nyílik meg (a hátsó borító szűkszavú két sora enynyit tudat az írói szándékból: „Ez egy szerelmi történet. De ha csak az lenne, akkor nem írtam volna meg”). Livnek és Lászlónak kölcsönös törekvése, hogy szerelmesét beavassa a saját családtörténetébe, a családtörténet által pedig abba a 20. századi met-szetbe, amelyet leginkább a sajátjának tud. A két életút dialogizál egymással – többszö-rös rétegzettségben. Livék disszidálása vagy emigrálása és Lászlóék itthon maradása (de benne a hangszeres művész édesanya sok külföldi utazása és lengyel lovagja), a családi szövedéket a halálával felmetsző egyik s az életével felmetsző másik apa (vagy akár az egymással összevethető két édesanya), a Lászlót átmenetileg boldogító és boldogtalanító – mesterien megrajzolt – feleségek és Liv nő Gáborja: mind-mind tükrösen elhelyezett és forgatott részei, részesei az alkotásnak.

Az ebből az anyagból létre hívott, sokhúrú és élvezetes olvasmány nem kendőz-heti, hogy írója kedvét leli a kulcsregény műfajának kószolgatásában, de csak érintőle-gesen fogadja el ennek a regényalakzatnak a játékszabályait. A *Drága Liv* forgatható önéletrajzi regényként is, ám ebben az esetben még óvatosabbnak kell lennünk a meg-ítélésben. A szöveg hangsúlyaiából nem kétséges, hogy Sándor Iván hallatni kívánja a hangját a II. világháborúhoz és a magyar 1944-hez kapcsolható kérdésekben (ezt már több művében megtette), valamint 1989 – és főleg az 1989 utáni évek – gyakorta ijesztő karneváljának dilemmáiban (munkásságában ez sem előzmény nélküli). A regény két fókusza mégis 1956 és 1968: ide fut be, ide nyúlik vissza, innen értelmeződik az elő- és utótörténet.

Az árnyalt kép érdekében a szerző megosztja autobiografikus tónusokra hajló ön-magát: Zoltánon kívül Gábort, sőt Livet – és még egy mellékszerelőt – is az öntanúsí-tás, az énreprezentáció megtestesítőjének, megszólaltatójának tekint. Mivel ezek a sze-mélyek egymással – és főként Zoltán még számos más figurával – közeledő-távolodó, erősödő-ellazuló kapcsolódásokban állnak, a regény sok nézőpontot érvényesíthet, több beszélőt szóhoz juttathat, saját horizontját mozaikosan rakhatja ki és meglepő, összetett módokon vonhatja fénybe. Ez a művet is azzal a játékosággal megy végbe, amely – a „színházi regény” arculat miatt is – oly jellemző Sándor Iván e munkájára. A Sárika által megfricskázott színikritikus, aki Mészáros 1968-as előadójáról azon me-

legében tudósít – „...nézzétek, már írja és egész zöld a feje” (29.) –, nyilván hasonlít egy kicsit a hajdani író, esszéista, színházi újságíró Sándor Ivánra – bár annak a java, amit Sándor Iván annak idején Mensáros László felejtethetetlen pódiumműsoráról írt (s ami *Quo vadis, Thalia?* című, 1986-os kötetében is felüthető), idézőjeles vagy jelzetlen formában az emlékező Zoltán múltidézésébe szívárogtat. A volt műegyetemista Gábor – „nem mérnöknek készültem. Magyar irodalomból én voltam a legjobb az osztályban. Írtam néhány cikket az iskolai újságban. Írtam verseket is” (67.) – ugyancsak joggal tekinthető az 1954 és 1956 között a Jövő Mérnökét szerkesztő, utóbb magyar szakos egyetemi tanulmányokat folytató író egyik alteregójának. 1956-os élménybeszámolója ráolvasható Sándor Iván egyes, e tárgyú korábbi szövegeire. A tizenhárom arányos – igaz, alkalmanként roppant hevesen pulzáló – fejezet, a fejezetcímek egyike-másika – *Ráírások, Egyik kép a másikon, Egymás tükröi, Most ez megtörtént, vagy nem?, Minden valami más* – ki is követeli ezt az elsajátítási technikát. Az „Annyit mondtam csak, hogy azért talán rám is tartoznak ezek a dolgok” (59.) mondata – az apa halálával szembesítő információszerzés legitimálása – nem csupán a főszereplő Zoltán szájából hangzik indokoltan. Ebben a könyvben a „dolgok” úgy képzik meg magukat – sokszor esetlegeségekből, partikuláris mozzanatokból, emlékfoszlányokból indítva –, hogy nagyjából mind a kardinális évszámok köré rendeződjenek, olyan felhívó energiával, amelynek folytán már mindenkire tartoznak. A róluk való töprengés és beszéd térben-időben visszhangzó, „jósló” és „visszakereső” módon artikulálja magát. Ezért a *jelenet*, a *rendezés*, a *tekintet* és más irányszavak, meg a kottairás eleganciájával futtatott, zenei jellegű ismétlődő szerkezetek mellett – vagyis egyszerre irányszóként és ismétlésként – az *echo* (és *Echo*) is meghatározó grammatikai és stílári, valóságos és metaforikus tényező. „...két tekintet mit ismerhet fel egymásból szavak nélkül” (132.): ez a kérdés véteti le a könyvtári polcra Nicolas Poussin albumba zárt *Echóját*, majd a (nyomdahibával Caravaggio *Nárcisz és Echóját* is.

A „két tekintet” – mely a könyvborító festményrészlet-elvontságában lehet két kézfej is – sokféleképp keresheti egymást. Zoltán Andornak és a feleségének a tekintete; „Livia Asszony” és a Livet Gábor bombamerénylet okozta haláláról értesítő feleség és „barátné”, Marie tekintete; Zoltán és Gábor, Zoltán és Gábor, Zoltán és Attila, Zoltán és egy hivatásos spicli, Zoltán és az anyja, aztán megint Zoltán és az anyja – és abban Zoltán és az apja – tekintete: e tényleges és virtuális összenézések mind Zoltán és a neki rendelt, fölé rendelt, és végső soron hiába rendelt *drága* Liv hosszas egymást-nézésének részei. A kötet cím felkiáltójel nélkül is magas hőfokú – teljes megszólítás híján a levélregény képzetét csak minimálisan engedő – jelzős szerkezete, a beteljesületlenül beteljesült, az űzve elszalasztott, a valamikor Jerzy Marion Grotowski szakrális színházi próbáján megfogamzott szerelem a vázolt tágabb összefüggésrend ellenére is a regény legfontosabb katalizálója. Oly heveny – habár leszorított, rendre átfogalmazott – érzés ez, amely akár egy úgynevezett durva szót is poétikussá és kicserélhetetlenné varázsolhat. Az ostoba férfimód féltékenykedő-kíváncsiskodó Zoltánnak minden nyersség nélkül felelheti Liv az ágyban: „Kedves, mondta szelíden, veled basztam, te hoztad ki belőlem, hogy olyan voltam, amilyen voltam, tudom, hogy te ezt tudod, és te is tudod, hogy én ezt tudom, hát mit akarsz még?” (116.) – s a második mondatfél kacifántja talán már nem is kellene. Erre is rímelt motívumismétlés. Akkor Liv firtatja: „Basztaak?” (182.), és a kérdés elüthető a valóság és a játék végpontjai közt: „Azt mondtam Livnek, hogy a második *a* hangot ne nyújtsa el annyira.

Jó, majd gyakoroljuk.

És ezzel is mintha valami között lett volna. Az anyja és az apja, Párizs és Budapest, a baszni és a baiser között. Talán közöttem és Gábor között is?” (182.).

Személyesség és személytelenség is végpontok. Sándor Iván beleírja a regénybe – a Forrás című folyóirattal és körével ápolt jó viszonya miatt is? – kedves Kecskemétjét, beleírja a budapesti Írók Boltja értelmiségi találkahelyét, krakkói tereket, a hazainál jobban ismert párizsi metrót. Algírt nem lehet ilyen könnyen „megfejtetni”.

A könyv világ-ringlispilje újra és újra visszaforgó a magyar fővárosba, a Hajós utcai Zoltán lakásba. A Hajós utcába – ha tetszik, például Pilinszky János (a Mészáros-Mensáros pódiumműsora okán meg is említett költő) utcájába. „Elindultam a Hajós utca felé.

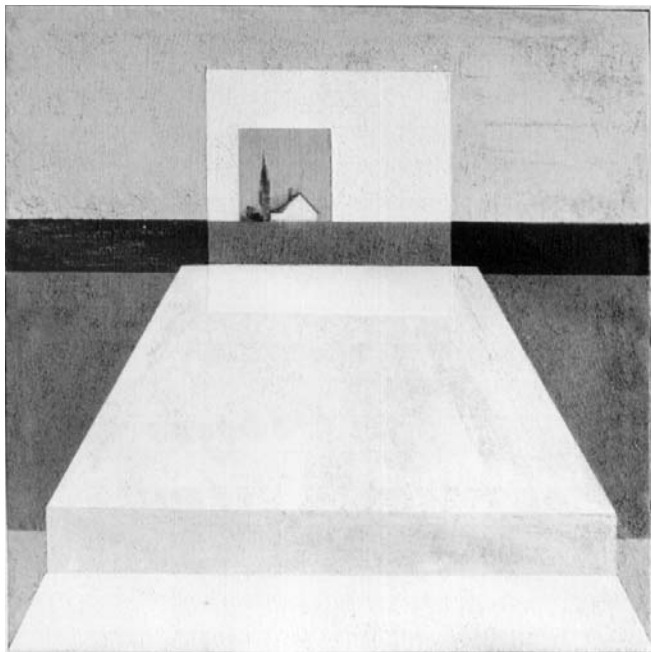
Mindig ugyanott mentem át az Andrássy úton. El lehetett látni a Hősök teréig, ki-vehető volt az oszlop az angyallal, mint gyermekkorom emlékképeinek romolhatatlan tájolási pontja, az alkonyi fényben a messzeségből érkező lovascsapattal” (8.).

Lovascsapat – ezer év, vagy apokalipszis? Angyal – romolhatatlan, vagy rettenetes, mint minden angyal?

Liv, a drága Liv – angyal?

S ha igen – hol az oszlop, mi az oszlop?

Tarján Tamás

DOBOGÓS HELY (2002)

A TISZATÁJ DIÁKMELLÉKLETE

2003. FEBRUÁR

89. SZÁM

VADAI ISTVÁN

A félrecsúszott nyakkendő

MEGJEGYZÉSEK JUHÁSZ GYULA: ANNA ÖRÖK CÍMŰ VERSÉRŐL

Anna örök – mondja Juhász Gyula legismertebb versének címe, s ez igaz többféle értelemben is. Igaz úgy, ahogyan a vers mondja, örökre, kitörölhetetlenül a költő lelkébe ivódott a lány alakja, nem tudta elfeledni, és későbbi szerelmek sem tudták vele elfeledtetni az 1908-as fellángolást. Igaz úgy is, hogy Juhász Gyula műzsája örökre bevonult a magyar irodalom történetébe, megmarad szőkeségével, hangja selymével mindannyiunk számára. Teljesen bizonyos, hogy nem csupán azért, mert tankönyvi anyag lett a versből. Anna örök –, mert örökre, kitörölhetetlenül a lelkünkbe ivódott a vers, nem tudjuk elfeledni, és más szép szerelmes versek sem tudják elfeledtetni.

Nem túlságosan fontos, hogy Schall Anna életrajzi adataira kitérjünk. A nagyváradai színésznő Sárvári Anna alakban használta a nevét, a színpadokon pedig Sárvári Nusiként tűntették fel. Juhász Gyula *Atalanta* című zenés játékában is játszott kisebb mellékszerepet, éppen találkozásuk évében. A szerelem története igen rövid, a költő félve közeledett a lányhoz, versben emlékezik meg róla, hogy megcsókolta a kezét, hozzáért a hajához. Anna azonban nem viszonzta a költő szerelmét, a hozzá írott és a Nyugatban megjelent verseket kigúnyolta. Juhász Gyula kénytelen volt belátni, hogy semmit sem jelent a lány számára. A szakítást a *Megölt szerelem sírkövére* című vers jelenti be, rögtön első sorában kimondja: *Anna meghalt, és Annát eltemettem...* A keserű kiábrándulás után már nem Annához írja az Anna-verseket, hanem az Anna-szerelmeiről, múltidőben. Az *Anna örök* címmel megjelenő válogatott versgyűjtemények tehát csak alig néhány (6–7) valódi szerelmes verset tartalmaznak, a többi

JUHÁSZ GYULA
(1883–1937)

*Az elhibázott életem
kifejezés általánossá teszi
a versszakot. Az eddig
felsorolt mozzanatok
összegződnek benne,
s megfogalmazódik a Juhász
Gyulára oly jellemző szo-
morú sorsszemlélet.
Félretaszítotttság,
elhagyatottság.
A félrecsúszott nyakkendő
ennek a szimbóluma.*

(92–93) mind ennek a meghatározó élménynek a felidézése, elemzése, megőrzése. Tudjuk azt is, hogy később, 1915-ben Anna fényképet dedikált – *A drága Gyulának régi, meleg szeretettel* – 1917-ben pedig személyesen is felkereste az akkor betegeskedő, klinikán fekvő költőt.

Juhász Gyula állandó költői témájává válik az első nagy szerelem emléke. Ír máshoz is szerelmes verseket – Eörsi Júliához, Zöldi Vilmához –, de közben, s utána is újra meg újra felbukkan lírájában Anna emléke. Anna lassan szimbólummá emelkedik, és nem csupán a szerelem szimbólumává, hanem a be nem teljesült szerelem és az örök emlékezés szimbólumává. A költőre oly jellemző nosztalgikus hangnem uralja ezeket a verseket. A két legismertebb emlékező-költemény a *Milyen volt...* és az *Anna örök*. Az első meglepő módon 1912-ben keletkezett, csak négyévnyi távolságra a kiváltó élménytől. Úgy szoktuk idézni, mintha hosszú évtizedek sem halványíthatnák el Anna székeségét, valójában azt figyelhetjük meg, hogy már igen korán kialakul a szerelem fájó emlékké oldása. Jellemzőbbnek tűnik a második vers dátuma: 1926. Az *Anna örök* már majd két évtized távlatából szűri le azt a tanulságot, hogy az emlék végképp megőrződött, véglegesen rögzült, kitörölhetetlenül él, és uralkodik örökkön.

Anna örök

*Az évek jöttek, mentek, elmaradtál
Emlékeimből lassan, elfakult
Arcképed a szívemben, elmosódott
A vállaidnak íve, elshant
A hangod és én nem mentem utánad
Az élet egyre mélyebb erdejében.
Ma már nyugodtan ejtem a neved ki,
Ma már nem reszketek tekintetedre,
Ma már tudom, hogy egy voltál a sokból,
Hogy ifjuság bolondság, ó de mégis
Ne hidd szívem, hogy ez hiába volt
És hogy egészen elmúlt, ó ne hidd!
Mert benne élsz te minden félrecsúszott
Nyakkendőmben és elvétett szavamban
És minden eltévesztett köszönésben
És egész elhibázott életemben
Élsz és uralkodol örökkön, Anna.*

Ebben a formában először 1990-ben jelent meg a vers, a Péter László által sajtó alá rendezett *Anna örök* című kötetben (Klasszikus zsebkönyvtár, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, a sorozatban második, átdolgozott kiadás, 110. l.). Ezt azért fontos megjegyezni, mert egy jelentős ponton különbözik a kritikai kiadás főszövegétől, és általában a vers hagyományos kiadásaitól. A középiskolai szöveggyűjteményekben is – ahol legelőször szoktunk találkozni ezzel a költeménnyel – a vers legutolsó szava nem *Anna*, hanem *Amen*.

A kritikai kiadás (Juhász Gyula *Összes Művei*, Versek III. 1926–1934. Sajtó alá rendezte Ilia Mihály és Péter László, Akadémiai Kiadó, Budapest 1963, 1011. sz. 17. és

292. o.) természetesen tud a szövegváltozatról. A vershez írott jegyzetből megtudhatjuk, hogy az *Anna örök* először a Pesti Napló 1926. július 11-i számában jelent meg. Itt és a költő kéziratán is az utolsó szó még *Anna*. Később a költeményt a költő beavágta 1929-es, *Hárfa* című versgyűjteményébe, s ott bukkan fel az *Amen* befejezés. Innen öröklődött aztán a további kiadásokba. A kritikai kiadás a költő életében utoljára megjelent alakot emeli főszövegbe, de a jegyzetekben felsorolja a korábbi változatokat (sőt a későbbi szövegromlásokat is). Az 1963 óta megjelenő kiadások pedig teljesen jogosan támaszkodnak a kritikai kiadás főszövegére, hiszen az a szakértők által megállapított, a költő feltehető szándékát leginkább megközelítő szöveg.

Az *Anna – Amen* ügyben a kritikai kiadás állásfoglalása nem a legutolsó fordulat. 1982-ben Dalos László egy rövid cikket írt *Anna* címmel, ez a Magyar Nemzet november 2-i számában jelent meg. Ő az *Amen* szóval végződő változatot ismerte korábban, s örömmel fedezte fel a költő kéziratát reprodukáló fotón, amit A Magyar Irodalom Képeskönyve új kiadásában látott, hogy Juhász Gyula eredetileg *Annát* írt. Szegeden járva felkereste Péter Lászlót, és „tisztelettel de makacsul ellenkedve” az *Anna*-változat mellett érvelt. Péter László az *ultima manus* (utolsó kéz) elvét hangsúlyozta, hogy a kritikai kiadásnak a szerző életében utoljára megjelent alakban kell közölnie a verset. Dalos László meghajolt a szerkesztői elv előtt, de felvetett egy fontos mozzanatot. Azzal próbált érvelni a korábbi, és számára kedves változat mellett, hogy „Juhász Gyula ... talán nem is figyelt oda igazán az *Anna örök* korrektúrájára, talán nem is olvasta el; talán a nyomda az utolsó pillanatban »igazíthatta« ki a sort.”

Péter László, ugyancsak a Magyar Nemzet hasábjain november 30-án egy válaszcikkben (*Örökkön, Anna!*) fejtette ki a véleményét. Dalos László felvetését kitűnőnek minősíti, és meg is erősíti. Előbb arról a textológiai jelenségről beszél, amit *banalizáció*-nak szoktak nevezni, az *Amen* természetesebbnek tűnő, egyszerűbb, hétköznapiabb szó, így könnyen kerülhetett a költői *Anna* helyére. Ezután a költő életrajzában mozzanatait idézi fel, hogy Juhász Gyula a *Hárfa* kéziratának leadása után beteg volt, szanatóriumban kezelték, hosszú ideig nem is volt Szegeden. Majdnem bizonyos, hogy a versgyűjteményt nem korrektúrázta, sőt utóbb sem nézte át, így talán észre sem vette a hibát. Ezért aztán a kritikai kiadás szerkesztője elegendő érvet lát arra, hogy eltérjen az *ultima manus* merev szabályától. Ha feltehető, hogy az utolsó kéz nem szerzői kéz, hanem egy ügyetlen szedő keze, akkor az *Anna* befejezés védhető. „Talán egy következő kiadásban, amelyet rám bízna, visszaállítom a kézirat és az első közlés *Anna* szavát” – fejezi be cikkét Péter László.

A Szépirodalmi Kiadó Klasszikus Zsebkönyvtár sorozatának Juhász Gyula-válogatása először 1987-ben jelent meg. Ebben a *Hárfa* megjelenése óta öröklődő, és a kritikai kiadás főszövege által is megtámogatott *Amen* befejezés szerepel. 1990-ben, amikor Péter László újra alkalmat kapott az *Anna*-versek sajtó alá rendezésére, átszerkesztette a kötetet. Kihagyott néhány más műzsához szóló verset, beemelt viszont néhány korábban mellőzött darabot. A kiadásról szóló megjegyzések a számunkra legfontosabb mozzanatra is kitérnek: „Kiadásunk újdonsága még, hogy a címadó *Anna örök* című vers utolsó szavát a kézirat és az első közlés (Pesti Napló, 1926. júl. 11.) alapján helyreállítottuk. Az *Amen* ugyanis lélektani szempontból jellegzetes szedői hibaként került 1929-ben a költő válogatott verseinek *Hárfa* című gyűjteményében az *Anna* helyébe, és onnan öröklődött a további kiadásokba.”

Egyelőre ne foglaljunk állást ebben a kérdésben. Vizsgáljuk meg alaposabban először a verset, majd a kézirat és a kiadások szövegét, illetve a sajtó alá rendezés elveit.

A vizsgálódás tétje csupán egyetlen szó, de a valódi cél nem ennek az egyetlen szónak a tisztázása. Remélhetőleg a vers elemzése, illetve a textológiai elvek újragondolása önmagában is érdekes. Az *Amen* – *Anna* kérdés tulajdonképpen csak ürügy, de azért persze komolyan vesszük.

Péter László pontosan fogalmaz, amikor azt írja: „lélektani szempontból jellegzetes szedői hiba”. Miféle lélektani helyzetben van az a nyomdász, aki Juhász Gyula versét szedi? Egyrészt ugyanolyan helyzetben, mint bármelyik versolvasó, – értelmezi a szöveget, s eközben a vers eszközei (az úgynevezett *költői eszközök*) hatása alá kerül. Másrészt ugyanolyan helyzetben van, mint bármelyik másoló, aki szövegeket másol, – mechanikus folyamatot végez, s eközben hibázhat különböző okokból. Megtévesztetheti a szöveg értelmezése, de hibát okozhatnak egyéb (paleográfiai, tipográfiai, nyelvi) mozzanatok, illetve a mechanikus munkafolyamat ismétlődő mozzanatai is. Ezeket a lehetséges okokat kell szemügyre vennünk, hogy megfontoltan választhassunk a variánsok közül.

Kezdjük a szöveg értelmezésével, a költői eszközökkel. Vagyis teljesen hagyományos módon elemezzük a verset, s figyeljük meg, hogy értelmezésünkben miféle szerep jut, vagy juthat a befejező szónak.

A vers a címből és 18 sorból áll. A cím megnevezi Annát, így 18 évvel az első találkozás után is egyértelműen a váradi színésznő emlékéhez köti a verset. Nem csupán általános jellemzőket említ (szőke hajsza, rózsás test, színház), ha így tenne, felvetődhetne, hogy későbbi kedvesére gondol. A trubadúr költészet óta szokás, hogy a költők gyakorta álnéven nevezik kedvesüket. Balassi Bálint például Júliának, Céliának, Fulviának nevezte szeretőit, Csokonai Lillának szólította kedvesét. Az udvari szerelem finomkodó szokása azonban nem volt kötelező erejű szabály. Juhász Gyula igen gyakran címben nevezi meg Annát, elegendő szerelmes versgyűjteményének csak a tartalomjegyzékét felütni, hogy ezt belássuk. Tehát a cím első szava egyáltalán nem meglepő, sőt szokásosnak, hagyományosnak mondható.

A cím második szava kimondja a vers állítását. Az *Anna*-emlék örök érvényű. Megsemmisíthetetlen. Jóvátehetetlen. Végérvényes. Ezzel egyidejűleg kijelöl egy lehetséges időszerkezetet. Látni fogjuk, hogy a vers valóban a múlt–jelen–jövő vonalon halad, ezt a soha nem befejeződő, jövő felé haladást előlegezi meg a cím, hiszen az örökérvényűség éppen az időbeli létezés folyamatos nyomon követésével igazolható. A cím tehát összegző jellegű, két szóban megfogalmazza a költemény legfontosabb állítását, az alaptételt.

A cím helyzeténél fogva a vers kezdete, nyitómozzanata. Így természetes módon a versbefejezés geometriai ellenpólusa. A címtől indulunk, s innen jutunk el a végszóig. Ez az oppozíció alkalmas lehet arra, hogy ellentétet hordozzon, hogy fejlődési szakaszokat (kezdet és vég) jelenítsen meg, és arra is, hogy keretbe foglalja mindazt, ami e két pont között van. Juhász Gyula verse (a konkrét végszótól függetlenül) a legutóbbi csoportba sorolható. A cím két szava fordított sorrendben, tükrös szimmetriával a vers két utolsó szavának feleltethető meg. Az *örök* az *örökkön*, az *Anna* pedig az ismétlődő *Anna* szónak, vagy az *Amen*-nek. Látható, hogy az egyik esetben teljesen feszes keret keletkezik, a másikban csak lazább megfelelés. Miután nincs olyan szabály, hogy a költőnek a számunkra tetszetősebb megoldást kell választania, egyelőre még mindig ne foglaljunk állást.

A költemény 18 sorból áll. Véletlen-e, hogy a sorok száma pontosan megegyezik az első nagy szerelem óta eltelt évek számával? Nem lehet eldönteni. A vers mindenestre

éppen ezekkel a szavakkal indul: „Az évek jöttek, mentek... Talán az is felvethető, hogy a költemény az évek konkrét számlálásától, a mérhető időtől jut el a már meg nem számlálhatóig, a végtelenig, az örökkévalóságig. Nyéki Vörös Mátyás, 17. századi költő éppen a megszámlálható dolgok (fűszálak, csillagok, homokszemek) irdatlan mennyiségéhez képest jelenti ki, hogy a *Végzetlen örökkévalóság* mindezt meghaladja, elmével fel nem fogható. Ha így lenne, és Juhász Gyula versét is úgy értelmeznénk, hogy a konkrét mozzanatok megszámlálható sokaságával (elvétett szavak, eltévesztett köszönések, összetépett levelek) állítja szembe az örökkévalóság kimérhetetlen idejét, akkor talán a legelső mozzanat, az évek számlálása is szóbajöhetne. Mégis úgy vélem, talán csak véletlen, hogy a 18-as szám megfelelést teremt az évek száma és a terjedelem között.

A sorok számát inkább azért kell tekintetbe vennünk, mert a vers nincsen szakaszokra osztva. Ilyenkor is érdemes kisebb részekre tagolni a verset, kevés olyan költemény van, amelyik egyetlen megbonthatatlan tömbként gördül végig. (Még Babits *Esti kérdés-e* sem kivétel, ott a tagmondatok határán érdemes részeket elkülöníteni.) Noha lehetne szabálytalan méretű részeket is keresni, a 18-as szám azonnal egy 9 + 9-es, vagy egy 6 + 6 + 6-os felosztást sugall. A versmondatok vizsgálata egyértelművé teszi, hogy csak az utóbbi jöhet szóba. A költemény három mondatból áll: az első a 6. sor végén ponttal végződik, a második a 12. sor végén felkiáltójellel, a harmadik a 18. sor végén megint ponttal. Ehhez igazodik a korábban már említett időszerkezet is. Az első mondat múltidejű igéket hordoz, a második befejezett jelenidejűket (*Ma már..., Ma már..., Ma már...*), a harmadik pedig folyamatos jelenidejűeket, vagy ha úgy tetszik, jelen idővel kifejezett jövőidejű cselekvéseket fejez ki. Vagyis kimondhatjuk, hogy a szakozatlan vers tulajdonképpen három jól elkülöníthető, azonos méretű, 6-soros strófából áll.

Kénytelenek voltunk a mondattagolásra támaszkodni, sőt még az időszerkezetet is előre segítségül hívtuk, mert a vers rímélése nem igazít el bennünket. Szokásos esetben az egymásra rímelő sorok ugyanabban a strófában helyezkednek el, és ez megkönnyíti a tagolást. Rímtelen vers esetében egyéb szempontokat kell figyelembe vennünk. De ha már a sorok rímtelenségét említettük, térjünk ki a versformára. Az *Anna örök* jambikus lejtésű 10-es, 11-es sorokból áll. A jambikus lejtést szemlélteti például az alábbi sor:

Ne hidd szívem, hogy ez hiába volt
 ∪ - | ∪ - | ∪ - | ∪ - | ∪ -

Érdemes a sorok szótagszáma is figyelni, mert újabb érvet szolgáltat a 3 × 6-os strófatagoláshoz. A strófák szótagszámai így alakulnak:

1. strófa:	11	10	11	10	11	11
2. strófa:	11	11	11	11	10	10
3. strófa:	11	11	11	11	11	11

Nincs szigorú szabály, a 10-es és 11-es sorok látszólag rendezetlenül helyezkednek el. Jambikus költeményben azért szokták felváltva alkalmazni a páros és páratlan szótagszámú sorokat, hogy a sorok végén egyaránt állhasson hímrím (- vagy ∪ - alakú rím) és nőrím (- - vagy - ∪ alakú rím). Mivel a magyarban a rímeket időmértékesen is egyeztetjük, jambikus versben az egymással rímelő sorok mindig egyformán párosak

vagy páratlanok. Így tulajdonképpen felírhatjuk a rímtelen Juhász Gyula-vers rímképletét! A sorok szótagszámai alapján ez így festhetne:

a b a b c c

Természetesen szó sincs arról, hogy a vers így rímelve. Csak arról, hogy a költő pontosan úgy járt el a szótagszámok tekintetében, mintha egy ilyen rímképletű strófa terve lebegett volna a szeme előtt. Valószínűleg ösztönösen alkalmazkodott egy, a stanzára emlékeztető, állandóan készenlétben tartott formához. Tökéletesen (rímkel) valósítja meg ezt a metrumot például az 1934-ből való *Egy hangszer voltam...*

<i>Egy hangszer voltam az Isten kezében,</i>	a 11
<i>Ki játszott rajtam néhány dallamot,</i>	b 10
<i>Ábrándjait a boldog szenvedésnek,</i>	a 11
<i>Azután összetört és elhagyott.</i>	b 11
<i>Most az enyészet kezében vagyok.</i>	c 10
<i>De fölöttem égnek a csillagok.</i>	c 10

A három strófás tagolódásra tehát metrikai érvet is találtunk. Jellemezzük ezután a strófákat, figyeljük meg, hogy miben egységesek versszakon belül, és miben térnek el egymástól a szakaszok.

Azt már megfigyeltük, hogy az igeidők a strófák határaihoz igazodnak. Ha felsoroljuk az első strófa igéit, még erősebb állítást tehetünk: *jöttek, mentek, elmaradtál, elfakult, elmosódott, elszuhant*, illetve egy tagadó *nem mentem*. A második személyre, azaz Annára vonatkozó igék következetesen az *el-* igekötővel kezdődnek. Ez távolodást fejez ki, az emlékkép folyamatos gyengülését, és ezzel párhuzamosan az én, a költő magára maradását, egyedüllétét. Ezzel szemben a második strófa jelen idejű igéi nem igekötősek: *nem reszketek, voltál, ne hidd, volt, ne hidd*. Két kivétel van, a 7. sor *ejtem ki* és a 12. sor *elmúlt* igéje. Csak ez a legutóbbi emlékeztet az első strófa monotonijára. A harmadik strófa vegyes képet mutat. Ige csak kettő van benne, a 13. és 18. sor *élsz* szava. Ezek mellett azonban sorozatot találunk befejezett melléknévi ige-nevekből: *félrecsúszott, elvétett, eltévesztett, összetépett, elhibázott*. Ezek mind igekötős alakok, sőt háromszor is felbukkan az *el-*. Itt azonban egyik sem a távolodást fejezi ki, hanem a *félre-, rossz irányba* értelemben fordulnak elő. Ennek nyilvánvaló az oka, az első strófa igéi Anna alakjára vonatkoztak, az távolodott időben; a harmadik strófa igenevei a költő környezetére, életére vonatkoznak, az van befejezett módon *félrecsúszva, elhibázva*. Ennek ellenére némi párhuzam mégiscsak vonható az első és a harmadik szakasz között. Nem csupán az *el-* szócska kimutatható előfordulásáról van szó, hanem arról, hogy az első strófa távolodó múltideje ugyanúgy hosszabb időszakaszra vonatkozik, mint a harmadik strófa jövőideje. A második szakasz – a jelen – pillanatnyi. Ehhez a mindig pillanatnyi, pontszerű éppen *most*-hoz képest a múlt is, a jövő is mérhetetlenül hosszú szakasz. (Geometriai szóhasználatul élve: a múlt is, a jövő is a jelen origójából kiinduló félegyenes.) A harmadik strófa igenevei a jövőidőn belül mutatnak be végérvényesen mászerű állapotokat. Ahogyan Anna alakja örökéletűvé válik, úgy válik örökérvényűvé, és ezzel mászerűvé az én elhibázott élete is.

A strófák között fennálló ABA-szerkezetet, vagy ha úgy tetszik: szimmetriát a mondatok közötti szintaktikai viszonyok is támogatják. Noha három különálló mon-

dat alkotja a költeményt, világos mellérendelő szerkezet figyelhető meg közöttük. Az első és második versszak közé kitéhető a *de* kötőszó (vagy az *ezzel szemben, ám*); a második és a harmadik szakasz között pedig már ott is van a *mert*. Vagyis a mondatok közötti szerkezet így ábrázolható:

1 ↔ 2 ← 3

A második versszak azért jelentheti be, hogy *nem reszketek tekintetedre*, mert a harmadik strófa ehhez a jelen pillanathoz képest előidejű, már elhangzottak elvett szavak, eltévesztett köszönések, és ezekben a harmadik strófában idézett múltbeli pillanatokban Anna ott rejtőzött. Ezért, a kedves megfigyelt örök jelenléte miatt nyugodtabb az én, mert tudja, hogy ez az állapot válik örökérvényűvé, ettől kezdve minden elvett köszönés csak ilyen lehet. Vagyis a harmadik strófa úgy jelöli ki a jövőidőt (*Élsz és uralkodol örökkön...*), hogy az ugyanebben a szakaszban bemutatott, már múlttá vált pillanatokot nevezi meg, mint a második strófa nyugodtságának okát. A harmadik strófa kezdőszava, a *Mert* így logikailag is párhuzamos helyzetbe hozza az *elmaradtál, elfakult, elmosódott, elsubant* igesort az *elvétett, eltévesztett, elhibázott* igenév sorozattal.

Fordítsuk most a figyelmünket a verssorok és a tagmondatok viszonyára. Az első versszak feltűnő formai jegye a *soráthajlás (enjambement)*. A tagmondatok sorozatosan átlépik a sorhatárt, rendre úgy kezdődnek, hogy csak a következő verssorban fejeződnek be. A legegyszerűbb úgy szemléltetni ezt a jelenséget, hogy újra leírjuk az első öt sort, a tagmondatokat kiemeléssel elkülönítve:

..... elmaradtál
Emlékeimből lassan, *elfakult*
Arcképed a szivemben, elmosódott
A vállaidnak íve, *elsubant*
A hangod

A soráthajlás igen merész költői eszköz. A klasszikus költészetben általában kerülni szokás, hacsak nincs különleges szerepe. Arany János arra mutat be példát (*Vojtina II. levele öccséhez*), hogy ha lépten-nyomon alkalmazzuk, a hatás óhatatlanul komikusá válik:

*Midőn te így írsz: „A leányka hőn
Fohászkodék és sírva a mezőn
Bolyonga; fűrti közt lebegve méla
Szellő susog és zengő Philoméla
Éneke szól; sűt bíbájós világa
A holdnak. Ime jó azonban drága
Kedvese, akit oly régen ohajtva
Várt; felsikolt és csókba forr az ajka –”
S a többi, – ez neked jó, meghiszem,
De, mintha sással metszenéd fülem.*

A hatást az váltja ki, hogy a tagmondat (szintagma) és a verssor természetes megfelelői egymásnak. A költészet kezdeti fokán nyilvánvalóan egybeestek. Metrikai elméletek szólnak arról, hogy a grammatikai és verstani párhuzamosság hogyan függ össze, de elméletek nélkül is nyilvánvaló, hogy például a magyar népdal mondatai, tagmondatai rendre igazodnak a verssorokhoz, vagy fordítva, a verssorok a tagmondatokhoz. Az egyes kultúrák metrikai rendszerei persze különféle mértékben eltávolodtak ettől az „ósi” állapottól, ám az Arany János által is megfogalmazott igény, hogy a költő igazodjon a sorokhoz, a magyar költészetben (pontosabban a magyar ütemes-hangsúlyos verselésben) egészen a 19. század végéig általánosnak mondható. Különleges helyzetben azonban még Arany János is szívesen alkalmazza a soráthajlást. Például a *Toldi* IX. énekében:

*Mészáros legények, merre láttak, széjjel
Iramodtak egy-egy hurkoló kötéllel*

Itt a *széjjel iramodtak* két sorba törésével funkcionális soráthajlás jön létre, a legények különböző irányú mozgását érzékelteti a költő. Vagy *A honvéd özvegye* soraiban:

*Nem ismeri többé meg a nő
Férjét – az apa nem fiát*

A *Fiamnak* című versben maga Arany emeli ki az elszakított jelzőt a sor végén:

*Oh, ha bennem is, mint egykor, épen
Élne a hit, vigaszul nekem!*

További példákért érdemes felütni J. Soltész Katalin: *Arany János verselése* (Akadémiai Kiadó, Budapest 1987) 184–193. lapjait. De hogy ne csak Aranytól idézzünk, és ne csak 19. századi példát lássunk soráthajlásra, ideiktatom Esterházy Péter *Fuvarosok* című regényéből a 46. oldal egy részletét (Magvető Kiadó, Budapest 1983. Itt most fontos, hogy csak ebben a kiadásban szedték így a szöveget). Függetlenül attól, hogy a szerző által szándékolt, vagy szándékolatlan esetről van szó, a magyar költészet egyik legszebb soráthajlásos ritmikai megoldása az a rész, ahol a Fuvaros leteperi Zsófiát:

*Lábaim hasztalan össze – ahogy
kalapáccsal vernek bele egy marék
zsírba, úgy olvadtam szét – fáj,
baromian fáj a fuvaros – nehéz
bagymaszag belém – mintha
szétszakadnék, mintha a beleim
leszakadnának, mintha a szívem
leszakadna a bordáimról, mintha
a bordáim felhasadnának – combom
csúszós melegség – vékony combjaim
egyre vékonyodnak, Istenem, milyen
ragyogásról volt szó, csak, csak fekete
vér.*

A funkciótlan soráthajlás gyakori használata komikus hatást vált ki, a funkcionális soráthajlás tudatos alkalmazása nagyon erős költői eszköz. Bármelyikről is van szó, fontos megérteni, hogy mi működteti ezt a jelenséget. A grammatika és metrika rokonsága. A költészet kialakulásakor ez a kapcsolat természetes egybeesést jelentett, és bizonyos verstípusoknál ez az egybeesés ma is természetes. Ám a költői formák egyre bonyolultabbá váltak, és számos olyan verselési rendszer alakult ki, ahol a verssor már nem mindig esik egybe a mondatok természetes határaival. A magyar költészetben ilyen például az időmértékes verselés. Már Berzsenyi Dánieltől számos példát lehet hozni arra, hogy a sorhatárt nem tekinti kötelező grammatikai nyugvópontnak. Csak találmányra nézzünk meg néhány ilyen helyet. *A közelítő tél* első szakaszában jelző és jelzett szó esik külön sorba (aszklepiadészi strófa):

*Hervad már ligetünk, s díszei hullanak.
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labirinth, s balzsamos illatok
közt nem lengedez a Zephir.*

A magyarokhoz (II.) kezdőszakaszában szintén jelzős szintagma válik külön (alkaio-szi strófa):

*Forr a világ bús tengere, ó magyar!
Ádáz Erynnis lelke uralkodik,
S a föld lakóit vérbe mártott
Töre dühös viadalra készti.*

Az *Osztályrészem* negyedik versszakában két sor is enjambement-nal ér véget (szapphói strófa):

*Van kies szőlőm, van arany kalással
biztató földem: szeretett Szabadság
lakja hajlékom. Kegyes istenimtől
Kérjek-e többet?*

De disztichonban írt költeményből is könnyű közismert példát találni. Kölcsey Ferenc *Huszt* című versében soráthajlás van a harmadik és negyedik sor között, a negyedik sorban pedig a két félsor között (ez is enjambement!):

*Bús düledékeiden Husztnak romvára, megállék;
Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.
Szél kele most, mint sír szele kél; s a csarnok elontott
Oszlopi közt lebegő // rémalak inte felém.*

Az időmértékes formák nem igazodnak szigorúan a magyar grammatikához, vagy megfordítva, a tagmondatok határait időmértékes verseknél nem igazítjuk a sorvégekhez. De a modern időmértékes formák (jambikus verselés), sőt az ütemes-hangsúlyos formák is megváltoznak a 20. század elején. Bonyolult kérdés, hogy miért. Részben nyilván az avantgárd mozgalmak és a szabadvers-divat hatására. Részben a klasszikus

formák és klasszikus szabályok divatja tűnt le. A világirodalmi párhuzamokat is figyelembe kellene venni. Ahelyett azonban, hogy a soráthajlás elterjedésénél időznénk, fordítsuk a figyelmünket a rímelésre.

Pontosabban figyeljünk arra, hogy az Esterházy-részlethez hasonlóan az idézett időmértékes versek és az *Anna örök* is rímtelen. Ha a vers rímel, a soráthajlás élenkebben fejt ki a hatását. Ez azért van így, mert a rím jelzi a sorvéget, kijelöli azt a pontot, ahol szokásosan szünetet szoktunk tartani. A rím metrikai határjelölő szerepe miatt el-lentétben áll a soráthajlással, ami éppen ezt a határt tekinti semmisnek. Talán még az is igaz, hogy minél erősebb a rím, annál nagyobbab zökkent az áthajlás; minél tompább a rím, annál természetesebben siklik át az enjambement új sorba.

Ez az összefüggés talán Szabó Lőrinc *Tücsökezene* című költeményében figyelhető meg a legjobban. A költő nagyívű, epikus jellegű versciklust épített, s eközben kialakított egy rá nagyon is jellemző, prózaszerű versnyelvet. Három eszközzel érte el azt, hogy a formailag egyébként teljesen pontos (1) jambikus, (2) sorokra tördelt, (3) rímes versek élőnyelvinek, természetesnek és egyszerűnek hatnak. (1) A jambusokat nem tisztán alkalmazza, hanem a prózához közelítve nagyon gyakran használ közömbös lábakat. (2) A sorok határait igen gyakran soráthajlással lépi át. Végül (3) egészen tompa rímekkel él, igen gyakran az *a* névelőt, vagy az *és* kötőszót szerepelteti rím-pozícióban. Egyetlen részlet jól rávilágít erre a versnyelvre. Legyen ez a 167. szakasz, *A távol harmadik*, mert ez is az Első Szerelemről szól:

*De nem vagy az! S megint vagy... Forog a
debreceni korzó káprázata:
most egyszerre Kettő vagy: szőke és
fekete! A nagy könyvkereskedés
előtt lestem, jössz-e már, jöttök-e,
s hogy ideérsz, Egy s Kettő, te, Titok,
te Képtelenség, úgy átsajdulok,
mint amikor, harminc esztendeje,
csakugyan jöttél, s arcod nevetett,
s ráztad szőke-fekete fürtjeidet,
Első Varázs, te, Kettő (mialatt
legjobban egy távol Harmadikat
kívántam benned)... Álom, rajtad át
szárnyal a fiúk szeme a világ
tényei felé... Nem voltál enyém?
Biztos?... De hiszen nem is vagy, csak én
gyártottalak, s én nem tudom ma sem,
hol kezdődik az Első Szerelem.*

A ciklus végén még az is előfordul, hogy strófa végén sem ér véget a mondat, hanem soráthajlással folytatódik – az egyébként címmel elkülönített – következő szakaszban (350 – 351 – 352. szakasz). A Szabó Lőrinc-példa azért tanulságos, mert rávilágít a soráthajlás és a tompa rímelés összefüggésére, sőt tulajdonképpen az indítékára is. A *Tücsökezene* – címéhez méltóan – nem hivalkodik rafinált megoldásokkal, nem arra helyezi a hangsúlyt, hogy csengő-bongó rímekkel kápráztasson el, hanem prózává oldja az emlékezést. Ha az olvasó, vagy méginkább a verset hallgató megfedlekzik ar-

ról, hogy a *Tücsökezene* vers, a szöveg bizony nem figyelmezteti rá. A költő inkább el-
tűntetni igyekszik a sorvégeket, mint kiemelni.

Ez a törekvés ellentétes azzal, amit például Kosztolányi Dezső vagy Tóth Árpád
rímgazdag költészete szimbolizálhat. És mélyen rokon Juhász Gyula visszafogottságá-
val, mellőzöttségével, pasztelles színkezelésével. Nem véletlen, hogy az *Anna örök*
című versgyűjteményben *Versek, rím és remény nélkül* címmel két darabot is találha-
tunk. Az *Anna örök* című vers rímtelensége ezután a fejtegetés után már nem egysze-
rűen annyit jelent, hogy a költemény a drámai monológokhoz hasonlít, mert rímtelen
jambusokban íródott. Az első strófa szisztematikus soráthajlásai világossá teszik, hogy
ennek a versnek rímtelennek *kell* lennie. Részben azért, hogy az enjambement ne vál-
jon komikussá, részben azért, hogy a versbeszéd a lehető legtermészetesebb maradjon,
részben pedig azért, hogy a vers ne hivalkodjon a pompájával.

A felidézett múlt a soráthajlásokkal válik tapinthatóvá. A megtörtént események,
az emlékek, a mozzanatok mind bizonytalanok. Nem igazodnak biztos fogódzóhoz,
nem jelölhető ki, hol kezdődnek, hol érnek véget. Az egyiket követi a másik, mintha
egymáshoz lennének öltve. A bizonytalanságot csak fokozzák az igék: *elfakult, elmosó-
dott, elsubant*.

Említettük korábban, hogy a vers jellemezhető egy ABA-alakú renddel, és valóban
a második strófa sorról sorra halad, egyetlen soráthajlás sem töri meg a rendet, a jelen
pillanata határozott és bizonyos. A harmadik strófa szintén sorról sorra halad, de jel-
lemző módon mégiscsak felbukkan egy áthajlás:

*Mert benne élsz te minden félrecsúszott
Nyakkendőmben és elvétett szavamban*

Ez a funkcionális soráthajlás szinte szemlélteti a félrecsúszott nyakkendő megigazí-
tását, azt a mozzulatot, ahogyan egy rántással a helyére húzza az ember. A jelző és
a jelzett szó közötti megbicsaklás, illetve maga kép azt is jelzi, hogy valami elromlott,
megváltozott. *Kizökökent az idő...*

De térjünk vissza a második strófához. Itt tűnik fel a vers másik igen erős formai
eszköze, az *anafóra*. Három sor is a *Ma már...* szókapcsolattal kezdődik. Az anaforikus
(sor eleji) ismétlés határozottan rögzíti a jelen pillanatát, és szinte konok dacot kölcsö-
nöz a strófa első három sorának. Mindegyik kijelentés azt próbálja meg állítani, hogy
Anna emléke már a múlté. Az első strófa még megkísérelte ábrázolni a tűnő emléket,
a második azt bizonygatja, hogy a költőnek sikerült megszabadulnia az emlékek terhé-
től. A *nem reszketek tekintetedre* negatív festéssel utal a múltra. Tulajdonképpen azt
vallja be a költő, hogy korábban reszketett. Az anaforikus felsorolás utolsó tagja köz-
hellyel zárul: *egy voltál a sokból*. Ezt újabb szentencia követi: *ifjuság bolondság* (juventus
ventus). Általános bölcselkedés fedi el a valóságot, hogy mindez önáltatás. Valójában
tudjuk, hogy Anna nem *egy* volt a sokból, hanem az az *egy*, akit örökre megőriz a költő.
A strófa két zárósora két *Ne hidd* megszólítással fordítja vissza a gondolatmenetet.
Hiszen a költő számára is világos, hogy az ami *elmúlt* az *nem múlt el*.

A harmadik strófa folytatja az anaforikus felsorolást. Most az *És minden* sorkezdet
fordul elő kétszer, ehhez kapcsolódik a 17. sor *És egész* sorkezdeté, sőt talán a zárósor
Élsz szava is. Mintha a rímtelen költemény nem a sorvégeken, hanem a sorok elején
törekedne az összecsendítésre. Innen visszapiillantva tűnhet fel, hogy az első strófa sem
mentes a sornyitó párhuzamoktól. Ott a névelős sorkezdés a jellemző, kétszer *Az*, két-

szer *a* áll az élen, egyszer pedig az *Arcképed* szókezdő *A*-ja. Ez persze elsőre aligha észrevehető. A második és harmadik strofa anaforái azonban szinte előhívják a halvány ismétlődést.

A zárószakasz ígeit már elemeztük. A felsorolt képek mindegyike egy-egy hibát, tévedést fogalmaz meg. Az *elvésett szó* és az *eltévesztett köszönés* a freudi elszólás körébe sorolható. A tudat alatt meghúzódó, emlékekből és álmokból táplálkozó érzések váltják ki. Jellemző arra a dologra, amit elfojtunk. Váratlan pillanatokban előbukkan, és amikor eltévesztünk valamit, árulkodó módon odatolakszik. Az *eltépett levelek* konkrétak, akár Annához írott, de soha el nem küldött levelek lehetnek. A félrecsúszott nyakkendő abból a szempontból mehökkentő kép, hogy sem elszólás formájában, sem direkt módon nem utal Annára, a költő mégis őt látja az apró hibában. A férfiúi hiúság bújna meg a kép mögött? Az, hogy nem tetszett Annának?

Az *elhibázott életem* kifejezés általánossá teszi a versszakot. Az eddig felsorolt mozzanatok összegződnek benne, s megfogalmazódik a Juhász Gyulára oly jellemző szomorú sorsszemlélet. Félretaszítotttság, elhagyatottság. A *félrecsúszott nyakkendő* ennek a szimbóluma. A vers zárószava a strofa jelentésével szorosan összefügg, és a két lehetséges zárószó más-más árnyalattal egészíti ki. Az utolsó sorban mindenféleképpen megszólítja a nőt az *Élsz és uralkodol* szavakkal. Ezt az *Anna* tovább nyomatékosítja, így a strofa azt mondja: Te vagy egész elhibázott életem szimbóluma. Ebbe a kijelentésbe némi vád vegyül, egyetlen végső okot nevez meg, minden feloldás nélkül. Ha az *Amen* szót képzeljük a vers végére, akkor is megszólítja az utolsó sor Annát, de egy *úgy legyen*-nel beleegyezően fejet hajt. Mintha neki is így lenne jobb.

A harmadik strofa abból a szempontból különleges, hogy az anaforikus felsorolás a szintaktikai szerkezet ismétlésével jár együtt. Mind a három strofa felsorolásra épül. Az elsőben a múlt emléknymoi sorakoznak, a másodikban a jelen rögzített állapottai, a harmadikban a hibák és tévesztések. Ám az első strofa soráthajlásai megbontják a rendet, nem jön létre feszes ismétlés, a múlthoz a feloldott, fellazult felsorolás illik. A második strofa anaforái következetes rendet hoznak létre, de csak a sorok elején, és a strofa elején. A harmadik versszak különleges, mert az egész szakaszra kiterjedő, és a sorokat a kezdetüktől a végükig meghatározó rendet mutat be. A 3., 4., 5. sor rendje a legfeszesebb:

<i>És</i>	<i>minden</i>	<i>eltévesztett</i>	<i>köszönésben</i>
<i>És</i>	<i>minden</i>	<i>összetépett</i>	<i>levelemben</i>
<i>És</i>	<i>egész</i>	<i>elhibázott</i>	<i>életemben</i>

Először egy *És* kötőszó nyitja a sort, utána általános határozószó következik, majd egy befejezett melléknévi igenév, végül egy (képes)helyhatározó. A szigorú rendet csak a strofa eleji soráthajlás bonyolítja meg, de a *minden félrecsúszott nyakkendőmben* esetén is ezt a szerkezetet találjuk, a második sorban pedig hiányzik a *minden* szócska az *elvésett szavamban* elől. Ez a szintaktikailag kötött monoton ismétlés több szempontból is érdekes.

Egyrészt ez a litániaszerű megoldás hozzájárul a költemény vallásos kicsengéséhez. Az utolsó sor *örökkön* szava önmagában is ilyen jelleget kölcsönöz a versnek, függetlenül attól, hogy az utolsó szót *Amen*-nek olvassuk-e. Az egész vers felsoroló jellegű, emiatt a harmadik strofa litánia-jellege kiterjed az egész költeményre. Így válik az egyébként kifejezéseiben, képeiben, hangulatában profán szöveg magánimává. Juhász

Gyula költészetére jellemző a vallásos hang, sőt Anna-litániát is írt. A *Profán litánia* anaforikus strófakezdésekkel emeli ki a műfajra jellemző ismétlődést:

*Tűnt Anna, aranyház,
Te drága csoda,
Elefántcsontmívű
Boldog palota.*

*Tűnt Anna, te tünde,
Te édeni kert,
Ahonnan örökre
Sors kardja kivert.*

*Tűnt Anna, mennyország,
Thulén túli táj,
Kire messze, mélyben
Gondolni be fáj!*

A litánia nem más, mint a szentként tisztelt személy, Mária vagy Jézus tulajdonságainak, jellemzőinek részletező, olykor igen hosszú és monoton felsorolása. A műfajt szívesen választják szerelmes vershez is a költők, hiszen a kedves tulajdonságainak részletező felsorolása önként kínálkozó verstéma. Juhász Gyula legismertebb költeménye, a *Milyen volt...* ugyancsak tekinthető anaforikus strófakezdésekkel, sőt grammatikai párhuzamokkal szerkesztett rövid litániának. Az *Anna örök múlt* – jelen – jövő időszerkezetére fektetett felsorolása annival gazdagabb, hogy a különböző idősíkok különböző mozzanatok sorolnak, s ezek egymással párhuzamosan, egymást is értelmezve jelennek meg. És most érkeztünk el a gondolatmenetünk elején feltett kérdéshez. Milyen lélektani okok játszhattak közre, ha a szedő rovására írjuk a versvégi *Amen* szót? A litánia-szerű felsorolás egészítheti ki az utolsó sor *örökön* szavát, és hívhatja elő a verset értő másolóból a logikus befejezést. Ha litánia, akkor záruljon *Amen*-nel.

A szigorú szerkezetű felsorolás másik következménye, hogy a harmadik strófában *rímillúzió* keletkezik. Erre a jelenségre Horváth Iván idéz szép példát (*Balassi költészet történeti poétikai megközelítésben*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1982. 195–196.): „...a magyar agglutináló nyelv, amelyben a mondattani paralelizmusok (amilyeneket a klasszikus szabadvers előszeretettel alkalmaz) azonos toldalékokat, homoioteleutonokat, morfémarímeket eredményeznek, úgyhogy magyarul mondattani paralelizmusokat alkalmazó, Walt Whitman-i típusú szabadverseket rím nélkül egyszerűen nem lehet írni, vagy ha igen, akkor csak rendkívül szigorú és ugyanakkor átlátszó korlátozások révén, mint Kassák teszi a *Mesteremberek* elején, ahol a paralelizmust a magyarban mássalhangzós *-k* számszámhatározatlansági jelre korlátozza –

*Mi nem vagyunk tudósok, se méla aranyszájú papok,
És hősök sem vagyunk, kiket vad csinnadratta kísért a csatába*

– majd az *-on -en -ön* határozóragra, gondosan ügyelve a véletlenszerűen is valószínű összecsengés elkerülésére:

*S akik most ájultan hevernek a tengerek fenekén, napos hegyeken,
És a ménkövert mezőkön szerte, szerte az egész világban.”*

Az *Anna* örök nem tudja elkerülni a toldalékismétlést. A sorvégre eső helyhatározók mind *-ban/-ben*-re végződnek. A *Nyakkendőmben* a soráthajlásnak köszönhetően sor belsejébe esik, de a strófa második sorától kezdve elkezdődik a toldalékismétlés:

*szavamban
köszönésben
levelemben
életemben*

Megfigyelhető, hogy csak a sorozat elején találunk mély hangrendű toldalékot, ezután csupa egyforma *-ben* sorakozik, tökéletes hármas ragrím keletkezik. És itt megint a vers végére *Amen*-t író szedő lélektani helyzetéhez értünk. Nem csupán a szöveg értelme billentheti meg az olvasatot. A hármas rím negyedik tagjaként az *Amen* rímel, míg az *Anna* nem.

Furcsa, hogy az első strófa áthajlásos szerkezete kapcsán arról beszéltünk, hogy ennek a költeménynak rímtelennek *kell* lennie, és itt a végén az anaforikus szerkezet miatt mégiscsak rímek keletkeztek. A prózaszerű indítás a költemény végére rímes versebe torkollik. Ennél ravaszabb csapdát a másoló számára nehéz lenne kieszelni.

Feltéve persze, hogy az *Amen* a gondatlan szedő műve. Mert a vers költői eszközeit ugyan bemutattuk, de adósak vagyunk még a források vizsgálatával, és néhány elvi megfontolással. A kritikai kiadás a *Hárfa* című gyűjtemény szövegét közli. Péter László az *ultima manus* elvére hivatkozik, precízebben *ultima editio*-t kellene mondanunk, hiszen a nyomtatvány nem a szerző keze munkája, s ez nem csupán szörszálhasogatás, ugyanis az utolsó kézirat vitán felül a szerző utolsó szándékát tükrözi, az utolsó nyomtatvány viszont ki van téve a nyomdahibáknak. Az *ultima manus* elvére még visszatérünk, nézzük a *Hárfa* szövegét. A legjelentősebb szövegtérésről már tudunk, az utolsó szó itt: *Amen*. Három ékezetbeli eltérés is akad, a 3. sorban *szívemben*, a 10-ben *ifjúság*, a 11-ben *szívem* áll. E lényegtelennek tűnő apróságok azonban árulkodóak. Mind a három változat elrontja az adott helyen a jambikus ritmust, a jambus helyébe tompa spondeus kerül. A kézirat rövid magánhangzós változatai mutatják, hogy korábban a költő a jambikus lejtéshez igazította az ékeztést. Nem valószínű, hogy szándékosan rontotta volna a sorok ritmusát, inkább hihető, hogy a *Hárfa* szedésénél igazítottak a helyesíráson. Elég a kritikai kiadás jegyzeteit futólag áttekinteni, hogy kiderüljön: a *Hárfa* ékezési eljárása rendre eltér a kéziratban is fennmaradt versekétől, rendre hosszú *i*-vel írja a *szív* szót. Azt továbbra sem tudjuk, hogy az *Anna* – *Amen* változtatást ki hajtotta végre. De ettől a kérdéstől függetlenül állíthatjuk, hogy a vers ékezésében nem az *ultima editio*-t érdemes követni, a korábbi változatok jobbak.

Az *Anna* örök kézírata, melyről korábban már volt szó biztos támpontnak tűnik. Dalos László örömmel állapítja meg, hogy „Juhász Gyula tehát így írta”. Igen ám, de mikor. A kézirat keltezetlen. Egyetlen támpontunk van, a fentebb közölt szövegtől való egyetlen szövegtérés. A kéziraon és a Pesti Napló első közlésén is a 14. sor végén vessző szerepel. Ez vélhetően hiba, ugyanis Juhász Gyula az és kötőszó előtt nem használt vesszőt. Az *Anna örök* szövege ezt számos helyen példázza. A 14. sor végi vessző furcsa módon egybeíródott a megelőző *szavamban* szóval, máshol a vesszők

mindig jókora helykihagyással követik a megelőző szót. Ez arra utal, hogy valami írás-technikai mozzanat játszhatott közre a papírra vetésénél. (Túl közel volt a papír széle? Tollat mártott? Papírhiba? Vagy megállt egy pillanatra az írással?) Mindenesetre a Pesti Napló közlésével megegyező hiba arra vall, hogy a kézirat 1926-os lehet. Valószínű, hogy a Mikes Lajos tulajdonából a Petőfi Irodalmi Múzeumba került kézirat a Pesti Napló szövegének a forrása.

A kézirat azonban nem lehet a vers fogalmazványa. Egyetlen javítás nélkül, szép egyenletesen, olvashatóan követik egymást a sorok. Gondos tisztázat benyomását kelti, nyoma sincs rajta olyan áthúzgálásoknak, módosításoknak, mint ami Juhász Gyula versfogalmazványaira jellemző. Ez is arra utal, hogy a folyóiratnak szánta. A címet kettős vonallal aláhúzta, s alatta feltüntette, hogy *Irtá: Juhász Gyula*.

A Pesti Napló szövege ettől a kézirattól egyetlen ponton tér el, a 11. sorban *szívem* áll. Az ékezési pontatlanság a fentebbi ritmikai érvvel együtt azt igazolja, hogy a kézirat a korábbi, ahhoz képest a folyóirat már egy ponton ront a szövegen, a közös hiba mellé egy saját hibát is felsorakoztat. De sem a kézirat, sem a Pesti Napló szövege nem lehetett a *Hárfa* szövegének az alapja, mert a *Hárfa* – miközben az ékezésre érzéketlen – nem veszi át belőlük a 14. sor vesszőhibáját. Vagyis 1929-ben egy újabb szerzői kéziratot használtak. Hiába áll az 1926-os kézirat *Anna*, ha az 1929-esen már esetleg *Amen* szerepelt! Nem kizárólag a szedő változtathatott a versen.

A források áttekintése után térjünk rá a szövegközlést érintő elvi megfontolásokra. A kritikai kiadás elvszerűen járt el, alkalmazta az *ultima manus* elvét. A legújabb szabályzat – történetesen Péter László állította össze – óvatosan fogalmaz: „Alapszövegül általában az *utolsó kéz* (*ultima manus*) elve alapján a szerző életében megjelent utolsó, a szerzőtől gondozott vagy jóváhagyott közlés, vagy a legkésőbbi eredeti (*autográf*) kézirat (gépirat, nyomdai levonat) szolgál. Ezt az elvet azonban nem szabad mereven, kellő mérlegelés nélkül alkalmazni; bizonyos esetekben el lehet, sőt el kell tőle térni. Így például, ha kétséget kizáróan megállapítható, hogy a szerző életében megjelent szöveg csak a cenzúra beavatkozása vagy a politikai viszonyokból származó *öncenzúra* miatt tér el a szerző korábbi szövegétől, akkor a korábbi fogadjuk el alapszövegnek. Viszont a kényszer nélkül, akár más tanácsára is, de a szerző beleegyezésével történt változtatást tiszteletben kell tartanunk.”

A kritikai kiadás természetesen nem csak az alapszöveget közli, hanem a szövegkritikai jegyzetekben a többi változat eltéréseit is. De a tét nem kicsi. Láttuk, hogy a későbbi kiadások – helyesen – a kritikai kiadás főszövegét veszik eztán alapul. Vagyis a sajtó alá rendező arról dönt, hogy mi váljon a vers hivatalos szövegévé. Az *ultima manus* elve önmagában is bírálható. Miért kellene a szerző utolsó szándékát elfogadnunk? Ez csak akkor lenne helyes gondolat, ha úgy képzelnénk, hogy a szerző folyamatosan tökéletesíti a művét. De még ekkor is lehetne érvelni a korábbi változatok mellett. Mit tegyünk például, ha egy korábbi változat gyorsan népszerűvé vált és elterjedt? Más szerzők művei korábbi alakban idézhetik, folytathatják a gondolatmenetét. Abban a pillanatban, amikor a szerző közzéteszi a művét, lemond arról a jogáról, hogy kizárólagos tulajdonának tekintse. Ugyan a módosítás jogát fenntartja magának, de a javítatlan változat terjedését már nem gátolhatja meg. Az *ultima manus* elve úgy tesz, mintha megátolhatná.

Ennél azonban sokkal bonyolultabb a helyzet. Számos példa mutatja, hogy egy szerző hiába javítja a művét, közben maga is hozzájárul a romlásához; a kiadások során keletkezett nyomdahibákat észre sem veszi, esetleg maga is hibázik (például kifelejt

egy szót). A szerző életében többször megjelent művek gyakorta lehetetlen helyzetbe hozzák a sajtó alá rendezőt. A korai változatban még nincsenek benne a szerzői módosítások, a későbbiekben pedig már sok a szerzői szándéktól eltérő változat.

A szabályzat szövege is felhívja a figyelmet arra, hogy bizonyos körülmények érvényteleníthetik az *utolsó kéz* elvét. Ugyan nehéz megítélni, hogy egy szövegváltozat létrejötte minek köszönhető (hogyan ellenőrizhető az öncenzúra?), a szabályzat engedékenysége, óvatossága helyeselhető. Valójában az *ultima manus* elve nem más, mint menekülési útvonal a textológus számára.

Jelen esetben a kérdés nem is bonyolult. Mit válasszunk alapszövegül? A meglévő kézirat és a *Hárfa* szövege jöhet szóba. Ha elképzelhető párhuzamos szövegközlés, mert van rá hely, vagy számítógépes kiadást képzelünk el, akkor természetesen mindkét változatot helyes egymás mellé helyezni (sőt akár a többit is, ha nem válik áttekinthetatlenné). Ha azonban egyetlen szöveget kell választanunk, akkor mi a teendő? A *Hárfa* ékezesi pontatlanságait mindenképpen javítanám. Az egyetlen vesszőhibát úgyszintén. Ezek után már csak az utolsó szó ügyében kell dönteni.

Két elképzelhető történetünk van: (1) Juhász Gyula az *Anna* névvel fejezte be a verset, amit a *Hárfa* szedője a fentebb bemutatott lélektani okokból elrontott; (2) Juhász Gyula 1926-ban az *Anna* névvel fejezte be a verset, majd 1929-ben módosította *Amen*-re. A két eset közül nem tudunk választani, mert mindkettő hihető. Az *Anna* tetszetős, mert keretbe foglalja a verset, egyénibbnek tűnik, és az (1) történet hibáját is meg tudjuk indokolni. Dalos László nagyszerű költői leleményként értékeli a versbefejezést: „itt van Anna neve, az imádság-parafrázis mondat végén, *Amen helyett*, igazi költői *trouvaille*-ként!” Mindezzel szemben az *Amen* teljesen logikus verszárószó, illeszkedik a megelőző *örökkön-höz*, és betetőzi a harmadik strofa meginduló rím sorozatát. Ezt is értékelhetjük költői leleményként: itt van az *Amen* a szerelmes emlékezővers végén, *Anna helyett* igazi költői *trouvaille*-ként!

A legromatikusabb történet azonban a következő lenne: (3) Juhász Gyula 1926-ban az *Amen* szóval fejezte be a verset, de freudi elírás történt, s amikor a Pesti Napló számára lemásolta *tévedésből* a szeretett nő nevét írta le. Ezután 1929-ben megigazította a *félrecsúszott nyakkendő*t. Kár, hogy ez a változat a legkevésbé hihető.

Nem azt akarom bizonyítani, hogy az *Amen* lenne a helyesebb olvasat. Azt sem, hogy az *Anna*. Azt gondolom fontosnak kimondani, hogy a válasz nem tudható.

Már csak egyetlen érv maradt hátra. Tudjuk, hogy a vers 1929-től 1990-ig, azaz 60 éven keresztül az *Amen* zárószóval jelent meg, sőt a jelenlegi középiskolai szöveggyűjteményekben is ezzel a szóval fejeződik be. Mi a célunk? Hogy igazodjunk ehhez a tradícióhoz? Hogy tiszteletben tartsuk? Hogy ellene dolgozzunk? Hogy nyilvánítsuk *elvetett szónak, eltévesztett köszönetnek, félrecsúszott nyakkendőnek?*

Emberszag, magányszag

ZALÁN TIBOR PAPIRVÁROS C. REGÉNYÉRŐL

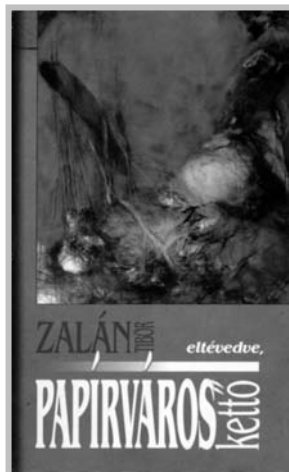
(Egy lassúdad regény, egy kimerülve; egy lassúdad regény, kettő eltévedve)

Irodalmi vezér, vezéregyéniség – így szokás említeni még ma is az iskolában azokat az alkotókat, akik tehetségük sokszínű kiteljesedése, művészi sikereik, az irodalmi közéletbeli szerepük jelentősége révén korosztályuk kiemelkedő egyéniségévé válnak. Zalán Tibor – aki sokáig maga is középiskolában tanított – talán elhárítaná e titulust, pedig több apropóból is jogosult rá. Írói pályája kezdetén már a JAK meghatározó személyisége volt, ma egy patinás irodalmi társaság vezetője; egykor folyóiratok, ma könyvsorozat szerkesztőjeként, illetve dramaturgstúdió szervezőjeként vesz részt a kortárs irodalom arculatformálásában. Jelentős díjakkal többszörösen elismert, 15 kötetes költő (a lírai termés határozza meg életműve főprofilját), mind népszerűbb és elismertebb drámaíró (legtöbb műve e téren hangjáték), aki az epikus műfajokban is letelepedett már névjegyét napló és novellák publikálásával, a közelmúltban pedig regénnyel, pontosabban egy 5 részre tervezett regényfolyam első két kötetével jelentkezett, s későbbiben (*Genyagin-averzió* címmel) verses regénye is.

A Papírváros megírásának szándéka már évtizedekkel ezelőtt megfogalmazódott Zalánban, a tervek mégis hosszú érlelődés után valósultak meg, azaz vannak megvalósulófélben, hiszen szerzőnk az eddig kétötöd részben megalkotott mű egészét nevezi meg az alcímben regényként. Hogy a műfaji megjelöléshez ugyanott a *lassúdad* jelző társul, annak magyarázatát máris érteni véljük, de a teljességhez újabb két szempont is hozzátartozik: az első kötet 9, a második 4 évig készült, s a cselekményszövés metodikája is azt mutatja, hogy a mesélő egyáltalán nem siettet a történetet. (Az első kötet főszála néhány nap eseményeit foglalja össze harmadfél száz oldalon: „hősünket” meghalt barátjának felesége keresi fel, majd kizárja őt a saját lakásából, s miután a férfit beviszik a detoxikálóba, ahol elolvass egy régi folyóiratszámokban talált novellát is, érte

megy. A második részben hősünk és a fekete nő egy kocsmai kitérővel elindul haza a detoxikálóból, az átrendezett lakásban sikertelenül kísérlük meg új életelvek elfogadását és a közös harmónia megtalálását, majd pedig a férfi elolvassa az elvesztett barát novelláját – egyetlen nap történései ezek, az előző kötetnél is nagyobb terjedelemben.)

A Papírváros már a címadással sejtetve is az illúzióvesztés, az illúzióvesztettség regénye. Névtelen – tipizált értelmiségi (művész) – főszereplője egykor volt tervezőmérnök, aki hiatásával, életmodelljével és önmagával is meg hasonlott. Épületeit sosem nézte meg, cselekvési lehetőségeiből nem futotta többre, mint „díszletek” megtervezésére. Haj-

Kortárs Kiadó
Budapest, 2002
294 oldal, 2200 Ft

dani kamasz-romantikájú, világforradalmas ambícióit averziós kiábrándulások és elemi hiányérzetek tépázták meg, melyek nyomán ars poeticája előbb illuzórikusra módosult („*olyan tornyokat kellene építenie, amelyek állandóan a dús kék égbe lennének vésve, ehhez leginkább eget kellene építeni, egy új eget, vagy a régit átépíteni az egyre megszokottabbá váló fakó kékeszürkéből dús kékbe, és az már régi tapasztalat, hogy ilyenkor nem elég egy átfestést megrendelni az Istentől*”), majd felváltotta azt a társadalomból és az életből való kilépés illúziótlan programja („*tudatosan készültem fel arra, hogy az összes szálát elmeztsem, ami bármilyen formában a múltamhoz köt, emlékek és hívások nélkül iszom magam a halálba, no nem direkte, gyorsan és önpusztítóan, hanem a magam sajátos tempója szerint, ami gyakorlatilag majdnem ugyanaz, egy besötétített, örökké zárt szobában, üres üvegek között, üvegcserepeken zenélő léptekkel*”). Groteszk módon, kancsalul rímelt rá az előbbiekre, amikor a második rész az esetleges újrakezdés háttérdiszleteit embe-rünk átrendezett szobabelsőjében – az életébe agresszívan beavatkozó fekete nő keze munkája nyomán – színes papírcsillárral, a mennyezetre ragasztott, foszforeszkáló papírcsillagokkal és –holdacskákkal szemlélteti.

Az illúzióvesztés mellett az esélylatolgatás regénye is a Papírváros. Többször adódik természetes vagy mások által teremtett lehetőség a főhős számára, hogy valós vagy látszólagos értékekre találva, beléjük kapaszkodva újragondolhassa életfilozófiáját, ám úgy tűnik, létbölcselete már-már kikezddhetetlenül stabil rendszerré állt össze, mely eleve nem ad esélyt belső vagy külső motiváltságú változásnak, változtatásnak. Várakozásunkat – mert az olvasónak még nyilván van ilyen, s ezért is lehet kíváncsi majd a regényfolyam további alakulására – mindezekkel szinkronban csillapítja a kötetek elején kiemelten megjelenő kettős mottó üzenete: Byron és Thomas Mann gondolata egybecsengéssel arra utal, hogy a narrátor (és/vagy) hőse már végképp túlvan (*túl* van) terveken és célokon, indulásokon és érkezéseken, kérdéseken és válaszokon. (Többről van tehát szó, mint amit Zalán 1993-as verseskötetének címe szintén egy névutós léthelyzet-meghatározással jelöl: *Kívül*.) Kiábrándult és elidegenült tudásról és tapasztalatokról beszélhetünk, melyek a kiteljesedés helyett a kifosztottság érzését erősítik, s olyan szinonimákkal jellemzik még a létállapotot, mint sivárság, bénultság, őrlődés, talajtalanság, kín és bánat. A sorba úgy illeszkedik a *Tonio Kröger*ből átszármaztatott felsorolás, hogy annak elemei a regénysorozat egyes részeinek alcíméül is szolgálnak (*kimerülve, eltévedve*, illetve letarolva, szétszaggatva, betegen).

Az (ön)elidegenültség, a kívülállás, az objektiváció problematikájához a narrációs technika kérdéseit is hozzá kell kapcsolnunk. Zalán számára az utóbbi évtized lírai opusaiban vált fontossá e törekvés nyelvileg-grammatikailag is hiteles kifejezése, melynek eredményeként az egyes szám 3. személyű megszólalás, illetve a grammatikai személyváltásos versbeszéd mind nagyobb teret nyert a művekben. A Papírváros egyik mottójában szintén ott találjuk a „látta magát” szókapcsolattal jelölt szemléző pozíció jelzését, a cselekmény fő szálainak váltott narrációjú elbeszélésmódja pedig továbbörökíti és -fejleszti a versekben már ígéretesen teljesítő kettős dikciót. Az alaptörténet elmesélése a nyitó kötetben egyes szám 1. személyű megszólalással, a folytatásban viszont már önmegszólító nexusban történik. Az önmegszólítás pozíciója is jelzi a kívülről szemlélést, eddig azonban a szereplő önmagához fűződő viszonyának grammatikai szintű leképezéseként értelmezhető. Objektívebb, függetlenebb rálátást feltételez a mindkét részben az analitikus történeti szál mozaikszerű (re)konstruálásának síkján használatos 3. személyű elbeszélésmód, mely az indirekt szerzői jelenlét felől segíthet értelmezni mesélő és hőse viszonyát.

(E ponton utalnunk szükséges arra, hogy a problematika poétikaelméleti kérdései is helyet kapnak a regény mindkét eddigi részében. Az első alkalom kissé tán meg is hökkenti az olvasót: az addig személyében háttérben maradó szerző itt jószerivel „betolakszik” a történetbe, dilemmáit, poétikai fejtegetéseit vendégszövegként, önreflexiós jelleggel osztja meg az olvasóval. Mondandójának számomra fontosabb eleme, amikor a nyelvi erőterek kompozíciós szerepéről esik itt szó, mely lényegi kiegészítője a teljes zaláni ars poetica nyelvbölcseletének is: *„a szöveg munkát nem a cselekmény irányítja, melyhez olyan kategóriák rendelhetőek hozzá, mint történet, hitelesség, valóság(hűség), erkölcsi ítélet, következetesség, átláthatóság, előrehaladás ok-okozati alapon (...) hanem a szavaknak, mondatoknak azok a tudatossággal nem fölismerhető erőterei, melyek pontosan szerkesztik egymás mellé a nyelv végtelen lehetőségeket kínáló állományából a jószerével érvényes egyetlennek feltűnő szópárokat, mondatkövetéseket”*. A második részben található poétikai fejtegetés strukturálisan simulékonyabban illeszkedik a szövegbe: itt a barátja novelláját olvasó főhős gondolataiba applikálja a szerző az alkotáselméleti kérdéseket a mesélő és a szereplő, illetve valóság és ábrázolt valóság kapcsolatáról, ám a problémafelvetés motiváltsága ez esetben is némi zökkenést mutat – a leépülőfélben levő, fél-tiszta és csapongó tudatú szereplő vajon hogyan képes éppen erről és ilyen szakszerűen, rendezetten elmélkedni?)

Az eddig csak sematikusán jellemzett léthelyzet bemutatása az elbeszélő megszólalás közelmúlt-idejében kevésbé tárja fel az érvényben lévő életmodell külső-belső motivációját. Ennek kiteljesítése a mozaikszerűen épülő, asszociatív megidézésű emlékező múlt síkján történik, kisebb-nagyobb megszakításokkal, de folyamatosan, s gyakorta analízáló, az összefüggéseket is feltáró jelleggel. Az első rész olvastán még lehettek hiányérzeteink; a főhős világszemlélete talán túlságosan is készre formáltnak, annak felvázolása némileg modorosnak vagy patetizáltnak tűnhetett fel, olykor a motivációs bázis ellenében látszott hatni a sok anekdotikus, erotikus töltetű kiegészítő történet, ám a folytatás fényében letisztultabb, koherensebb logikájú fősodor bontakozik ki előttünk, a korábbi élmények is átértékelődnek, s vélhető, hogy a még megírás előtt álló részek is teljesebbé, motiváltságában következetesebbé, ábrázolásában hitelesebbé fogják tenni a főhős világképváltozásának folyamatát.

Emberünk személyiségfejlődését, tudati érését erősen meghatározzák korának – főként a 70-es éveknek – közéleti, politikai jelenségei. Érzékenységre, túlérzékenységre már gyerekkori történeteiben is fény derül, de az a periódus inkább az idill időszaka az emlékek természetes logikája szerint. Ifjúkorához – eddig részleteiben feltáratlan okokból – már hozzátartozik a társadalomból való kilépés vágya, hiszen hősünk – nyilván a teljes szabadságot keresve – hippikommunában és pótszerekkel is élt egy darabig. Katonakorából éppúgy felrémlik a világmegváltó lelkesedés, mint a depresszió első jeleinek emléke. Egyetemistaként orosz földön szerzi a rendszer álhumanitásáról első és meghatározó élményeit, szembesül a politikai erőszakkal. A gumibot-demokráciáról későbbi emlékeket is őriz, de már képes ironikus távolságtartással szemlélni azt. Hasonló apropóból jut fontos szerephez a jugoszláviai kiküldetés élményblokkja, melyben megjelenik a titói „legdemokratikusabb szocializmus” személyiségtorzító ideológiai gyakorlata, s itt válik alapmetaforává a híres büntetősziget, a rácsok nélküli börtön, a nevével is szimbólummá váló *Goli otok*. Főhősünk itthon diplomás tervezőként eljut pályáján „a csúsz közelébe” (jó mód, Ybl-díj), ám munkáját meggyűlöli – valószínűleg álságosnak érezvén egy készre tervezett, változtathatatlanul mutaközlő rendszer (világ) építgetését, a továbbbtervezésében való közreműködést, s ekkor kénytelen

egyre direktebb módon szembesülni az emberi-politikai felsőbb akarat túlkorlátozó, jogfosztó megnyilvánulásaival: megpróbálkoznak besűgői beszervezésével, zsarolják, megfigyelik, lehallgatják. A megaláztatás, a kiábrándulás a személyes szférában is bekövetkezik: csalások és megcsalások, barátok lecsúszása és elvesztése, frusztráció, cselekvésképtelenség, befelé táguló magány teszik mind teljesebbé a perspektívavesztést, az averziót. Az eddigi történetben nem véletlenül lesz tehát kulcsszóvá az *undor*. A detoxikálóban a fiatal orvosnő próbálja leírni egy kérdőívre adott válaszai alapján emberünk mentalitását, s két olyan kifejezés jut eszébe, amelyek egyaránt az averzióhoz kapcsolhatók. Hősrünk rendszer- és emberundora itt a *remete* és a *mizantróp* fogalmával jelölve, s már-már a swifti szarkazmussal rokonítható, amikor így összegződik a hindi világlélekről elnevezett korcs kutya-barát apropóján összegzett „humánbölcselet”: „és végre egyedül maradhatok Atmával, egy kutyával mégis emberibb életet lehet élni, mint egy nővel”.

Mind a mesélő, mind a főhős részéről sokszor hangzik el általánosító, tipizáló érvényű megjegyzés, gyakoriak az elemző gondolatsorok, az aforisztikus megállapítások, jelezvén, hogy a bemutatott történet és hőse, szereplői valóban képesek a személyes, az egyedi sorson túl a filozófiai sík általánosságában is szemléltetni a szerző mondandóját. Ezt célszerű egyrészt az ontológiai bölcsélet síkján vizsgálni, másrészt pedig a tematikusan-motivikusan legkiemeltebb szerephez jutó párkapcsolati relációk etikai, lélektani összefüggéseiben szemlélni.

A Papírváros létbölcselete tételesen a heideggeri, sartre-i egzisztencialista filozófiához áll a legközelebb. Szimbolikájához olyan elemek tartoznak, mint a már említett csupasz sziget, a ketrec és a rács többször visszatérő motívuma, a bezárt szoba, a sötét hátsó udvar, az ecetfa-metaphora, a vizionált szél-apokalipszis. Rendre előkerül a reménytelenségérzés is, emberünk azonban lemond a küzdeletről, küzdésképtelensége miatt heroikussá nem válik, annak azonban mítosza-pátosza van, ahogyan megküzd önmagával, igaz, a semmi-élménynek való mind teljesebb átengedésért, az önpusztításért, melyben a lélek is pusztul, hogy szinte szaga van. Amint a férfiban tudatosodik, hogy képtelen megbirkózni az élettel, ösztönszerűen keres örömpótlékot az ivásban, mely később a tudatos önpusztítás eszközévé is válik, a semmi és a semmittevés lebegő érzéseinek katalizátorává.

A sok csalódás és hiányérzet után mind inkább pótcselekvés jellege van a párkapcsolati próbálkozásoknak is. A kamaszos kalandok után felmerült hősrünkben, hogy az életéből hiányzó szilárd pontot, stabilitást a szerelemben keresse-találja meg, azonban egyre elviselhetetlenebb lett számára a függőség érzete e téren is. A másik életébe való behatolás hiába kínálja fel a végtelennel való érintkezés lehetőségét, a szétesőfélben lévő személyiség hiába reméli a társtól összefogását, a kimerült lélek átszivárog a másíkba, s az hamarosan a magány, az árvaság, a semmi újabb territóriumává válik. A főszereplő ezek után már el is hárítja magától a párkapcsolatbeli megválthatóság hitét, s a teljesség lehetőségével biztató legtartalmasabb kapcsolatából is kihátrál, amint megérzi, hogy az kezd eljutni a kötődés, a függés stádiumába. Tudatosan őrzi meg magányburkának áttörhetetlenségét, s a szakítás alkalmával tisztul le benne és fogalmazódik meg végső formájában létbölcseletének tán legalapvetőbb tézise: „a boldogság / amit így hívunk nem egyéb / mint a társas lét csalóka illúziója / ahogy elképzeljük / lehetséges a másikkal közösségekben élnünk / legszorosabb közösségekben / testi / lelki / mentális / közösségekben / ez azonban csak átmeneti állapot / hiszen az embernek az egyetlen és végső

principiuma a / magány / a teljes magány / az a magány / amelyből a saját legbensőbb világa is kizáródik / az üresség / a visszhangtalanság / a kifelé befelé süket csönd / a halál”.

A nemiség, a szexualitás témája és metaforikája – akárcsak az egész zaláni életműben – itt is nagyon fontos. Nem mellékes az sem, hogy a leglényegibb, legtalálhatóbb külső jellemzések lehetőségét a szerző a két női főszereplőnek adja meg – hősünk igazi énje valóban a nőkkel, e nőkkel való kapcsolatában mutatkozik meg legjobban. Egyébként a regény két részében mintegy 20 nőszereplő jelenik meg, s szinte mindegyikük szexuális partnere is emberünknek, így aztán a nemiség témája folyamatosan van jelen. Ábrázolásmódjának sokszínűsége meghatározza az egész mű stílusvilágát is a vulgár-naturalizmustól a lirizált, szimbólumokban gazdag romantikus vagy éppen szürreális látatásig. A szexualitás metaforáinak értelmezése nemcsak e könyveknek, hanem méltatásuknak is fontos része kellene legyen, ám ezt az erotika és pornográfia határterületeit merészen feltérképező terrénomat nehéz és értelmetlen lenne a polgári szalonképesség szókinsével vizsgálni, hiszen a toposz értékű jelképek (testmeleg, tenyérbe vett arc, simogatás, szoros ölelés, önkívület, elvetélés) mellett újszerű, erős szimbolika is társul e motívumkör elemeihez (azért néhány példa mégis: *„kezemből árván csusszan ki és ütődik hasamhoz félmerev reggeli faszom, mely az egyetlen biztosnak tűnő kapaszkodóm olyankor, a köhögés rohamai között a létezéshez”*; *„a férfiak (...) üresen, vagy inkább kiürülve fekszenek a másik mellett, nem csak a herezacskójuk ürül ki ilyenkor, de a lelkük is”*). A párkapcsolatok személyiségformáló hatásai között kiemelt figyelmet kap az egymásra hangolódás, a megalázás-megalázkodás és a családok motivációja, melynek lélektanát Zalán érzéketlenül, hitelesen és pszichofiziológiai avatottsággal tárja fel. E helyen újra említendőek a korábbi kisepikai termésből adaptált novellák (*Blue Dolphin* – 1980, Sz. Simon szégyene – 1993), melyek szintén a nemiség szimbolikáját felhasználva beszélnek ígéretesnek tűnő, ám reményvesztetté váló kapcsolatokról.

A regényfolyamban eleinte festőművészként majd költőként is megjelenő főhős időnként művészetelméleti, ars poetica kérdésekről is elgondolkodik. Ezek a részek egyelőre még nem mutatkoznak egyenrangúnak a többi motívumkörrel, megjelenésük kissé keresett, esetleges, ám lehet, hogy a folytatásokban kiegészülve szervezettebb vonulatot alkotnak majd. (Ez a szerves és tudatos építkezés motivikusan igen erős oldala egyébként a Zalán-szövegeknek, most már nyugodtan állítható: a teljes életmű szintjén is. Ide tartozik nemcsak a korábbi novellaegészek, hanem a versszövegelemek felhasználása, a mostani kötetek közti áthallásokat eredményező önidézések alkalmazása, melyhez az intertextualitás spektrumát kiszélesítő, más szerzőktől származó – többnyire játékos, ironizáló hatású – vendégelemek is társulnak.) Személyiségbölcseleti, ismeretelméleti szempontból fontosabb szerep jut viszont a műben megszólaló nyelvfilozófiának, melyhez a megnevezés-névhasználat problematikája is hozzákapcsolódik: *„a kifejezni akarás néha a leglényegesebb dolgok átélésétől foszt meg bennünket, így meg sem kísérelm, annyival fontosabb számomra az élmény birtoklása”, „fájdalom szólalt meg benne, abból a tartományból érkezett, ahol az emberi érzelmek sem nyerik el még a formájukat, csak ismeretlen nyelven kavarognak egymás mellett, egymásban, egymásba fogódzva”*; *„kicsit megdöbbsent, amikor meglátta nevét a borítékon, szembesülnie kellett azzal a ténnyel, hogy neki neve van, ő van, létezik tehát, ez pedig szörnyen kiszolgáltatottá teszi a világ felé az olyan nemlétezőt akaró embert, amilyen ő”*, *„FIATAL LÁNY: ... Hogy hívják engem? Mondd ki a nevemet, a nevemet... FÉRFI: Nem! (...) Kimondtam az előbb magam-*

ban. Azóta nincs neved. Most nincs történeted se... nem létezel és betöltesz mindent... magamban mondogattam a nevedet... lemondogattam rólad a neved”.

A személyes-tipizált történet a lélekelemzés és a bölcséleti vonulat mellett a korrajz terén is komoly teljesítményt nyújt. Gyakran találunk a történetben olyan részeket, amelyek egy szociológiai látellellettel is felérnek. Az első részben a kocsmái figurák és életképek, a lecsúszott értelmiség, az italfüggőség motivációs lehetőségei, a detoxikáló mikrotársadalma kerül a fókuszba, a második részben pedig a külvárosi proli életforma brutális valósága, a taxis történetben az átlagcsalád mindennapjainak sivársága. Szemléltetés és tapasztalat nem nélkülözi a humort, de alapvetően keserű és elgondolkodtató.

Végül meg kell említeni a máris félezer oldalt meghaladó történet szerkesztésbeli érdekességeit. A meséléstechnika többszörösen is kapcsolódik a filmszerűséghez. Ez elsősorban az idősíkok szabad változtatásában, a gyors vágástechnikában érhető tetten (főleg ájulások, víziók, hallucinációk, álmok apropóján), de szó szerint is jelen van, hiszen a főhős és a fekete nő egy alkalommal filmen idézik vissza korábbi emlékeiket. A filmművészethez kötődő motivikus áthallások is ott vannak a regényben, főként az első részben (Mihalkov: Etüdök gépzongorára, Polanski: Keserű méz). Nagy pillanatai mindkét könyvnek a kilassításos képsorok, melyek az egyébként is érzékletes ábrázolás poétikai tárházát újabb élvezetes eszközökkel teszik teljesebbé. Filmszerűséghez és Krúdy ikernovelláihoz egyaránt köthetőek azok a váltott narrációjú visszajátzások, amelyekre szintén kétszer kerül sor, az első kötetben egy rövidebb eseménysor erejéig, a másodikban egy tíz hónapig tartó kapcsolat főbb történéseinek 8 folytatásos, párhuzamos bemutatásában. Zalán avantgárd formai eszköztárának újraaktiválását tükrözi a szöveg mondatszerkezeti végtelenítése, valamint a főszálakhoz csatolt „vendégszövegek” szedés módváltással és tördelésbeli formaváltozatokkal való megkülönböztetése.

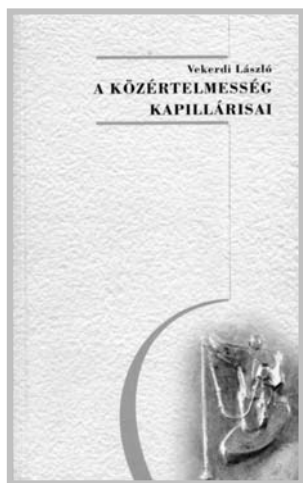
Zalán lírai műveiben teljes érvényű hagyomány a lezáratlan befejezés, s ez most a regényköteteknek is sajátja dramaturgiailag csakúgy, mint a forma tekintetében. Az olvasó várakozása azonban emellett is többszörösen motivált, hiszen bízunk benne, hogy a folytatásból letisztultabbá válik a történések kronológiája, s kíváncsi arra, hogy a főszál logikáját követve mi válik valóra a fekete nő terveiből, az oktrojált életmodellváltásból, beépíti-e majd a szerző valamely másik novelláját (drámaszövegét), keres-e, talál-e újabb poétikai változatokat az ábrázolásmód objektivációs eszköztárában.

Juhász Attila

A közértelmesség kapillárisai

VEKERDI LÁSZLÓ „BIZONYOS ÉRTELEMBEN SZÜKSÉKGÉPPEN BÉRTOLLNOKI”
ESSZÉIRŐL

A tatabányai Új Forrás sorozatában megjelent egy fontos könyv, amelyet a magyar szellemi élet a legteljesebb mértékben elhallgatott. Nem is csoda, hiszen a kor, melyben élünk, az ötödik ember kora éppen a reformkorias hangzású „közértelmességnek”, a műveltséggel, szellemmel, felelősséggel teli gondolatoknak nem kedvez. („Író és gondolkodó ma bárhol a világon feltűnés nélkül mellőzhető...”) A gondolat vibráló többértelműsége helyett divatosabb az értelmezhetetlenség, a semmi. Ráadásul Vekerdi László könyve már címében is csaknem tüntetően emeli ki a közösség javára működött eszességet, s gátlástalan önmegvalósítóink ezzel végképp nem tudnak mit kezdeni. A kapillárisok kezdenek eldugulni, a hajszálerekkel kevesen törődnek. Ám Vekerdi László – ha jó ügyet lát – rendületlenül írja esszé-tanulmányait, esszé-recenzióit. Olykor monográfia-terveket félretéve ismertet, s kialakul egy műfaj, mely a „bizonyos értelemben szükségképpen bértollnoki” feladat gályapadjából is laboratóriumot teremt, a recenzió álarcában tanulmány, esszé, vallomás, nyílt vagy burkolt állásfoglalás és még ki tudja mi minden keveredik. A kritikai visszhangtalanságot látva talán nem is kellő sikerrel. „Mi értelme hát recenziókat írni? – teszi föl Vekerdi László a kérdést. – Semmi. De mint Esterházy írja: »Nem bizonyos, hogy a Nincs nincs, s hogy van a Van; esetleg létezik.«” Apostoli és Don Quijote-i megszállottság nélkül persze aligha megy a dolog. Valami megragadottság, elragadottság ez, érintettség, ami sikerrel kerüli a végleteket. A gondolatmenet mindvégig tárgyyszerű, s a pozitivitásnak még csak az árnyéka sem kísért. De nemcsak a tudálékosság hiányzik, a lila esszéizálásnak sincs nyoma. Az írás nem válik mutatvánnyá, az értelmező saját hullámainak interferenciaalakzata (márpedig Vekerdi László igen sok saját hullámmal dolgozik) egyre tágabb horizontot rajzol a tárgy köré.

„De álljunk meg, mielőtt nagy marhaságot írának le...”
„De hagyjuk a botcsinálta irodalomtörténészkedést...”
Ezeket az önironikus mondatokat Vekerdi László persze nem föltétlenül önmaga kicsinyítésére írja. Inkább arra figyelmeztet, hogy a kategorikus vagy „kánonszerű” ítélkezés mindent eltorzít, semmit sem szabad zárt formába merevíteni. Neki is vannak határozott, olykor nagyon is határozott kijelentései, ám mindenkor fönntartja a tévedés jogát. Ezért is örvendezne (a tolerancia helyett) a tévedéskultúra térhódításának. Annak a belátásáról van szó, hogy tévedni is tudni kell. „Nagyon sok minden kellene a megértéshez, mindenekelőtt alkalmasabb és szakértőbb közve-

Új Forrás Könyvek
Tatabánya, 2001
254 oldal, 1650 Ft

tító nálam. Nagyképű bírálótok vagy a szerkesztőkre kacsintó dicséretetek helyett hadd mondjam el inkább, megértés hiányában legalább a megértést segítő...” – írja az, akinél alkalmasabbat az adott téma vizsgálatára aligha találunk. A megértést segítő olyan nyelvet használ, amely engedelmes, pontos és hajlékony, fontos információk és komoly gondolatok kifejezésére alkalmas. (A hazai tanulmányírók többségéről ez, sajnos, nem mondható el.)

A recenziós esszé kísérletező, ellenkező, gondolatátgító, s mindenekelőtt szabad jellege nem választható el a szerző személyiségétől, a tartás, az önálló vélemény méltóságától. Vekerdi László – bizonyítja ezt a kötet régebbi munkái – a rendszerváltás előtt sem tett lakatot a szájára, írás közben sohasem lépett közbe az öncenzúra. „Nem az önkényt kívánjuk decentralizálni” – mondja például 1986-ban a *Vidék és műveltség*-ben. A hetvenes, nyolcvanas évek „furcsa kis jégkorszakára” visszagondolva azonban utólag is fontosnak tartja, hogy az „akkor és ott” élők és írók helyzetét „itt és most” megértjük. Ez a Németh László-i belátás talán leginkább a legendás Valóság-szerkesztő Kőrösi József portréjában érzékelhető („Egyszer csak kezdték mondani, hogy ha Valóság, akkor az Kőrösi...” *Harminchárom év a Valóság rabságában*). Mai bátrak figyelmébe ajánlom ezeket a meggondolt mondatokat: „A Valóság... eleitől végig példás következetességgel és okos bátorsággal érvelt a reformfolyamat mellett az időnként igencsak begorombuló reformellenes erők ellenében. Kompromisszumok árán, hiszen különben mehetett volna szamizdatba. (Ahol persze szintén megkötni kényszerült volna – ma már látjuk – megfelelő kompromisszumait.)”

A kötet írásainak számomra egyik legizgalmasabb csomópontja a magyar folyóiratstruktúra, s azon belül is elsősorban a vidéken megjelenő országos folyóiratok ügye. Hogy ezek a lapok színvonalban semmivel sem állnak hátrább fővárosi testvéreiknél, sőt, olykor kezdeményezőbbek, régóta tudja és tudatosítja Vekerdi László. „A vidéki folyóiratok nélkül óhatatlanul trombotizálna az ország szellemi vérkeringésének amúgy sem túlságosan gazdag érhálózata” – írja a *Vidéki reneszánsz és a folyóiratokban*, 1987-ben. Ezek a lapok szálltak szembe a „kentaurizált téglafal” tiltásaival, szamizdatfunkciót töltöttek be, sokféleségük valóban a pluralizmust szolgálta, lehetőséget adva a legkülönbözőbb törekvéseknek. Talán ezért lehettek a sokszínűség tanuló-műhelyei. (*Az Új Forrás 2x10 esztendeje*) Talán ezért képesek ma is – teszem hozzá – a kortárs irodalom majdnem teljes színképét lefedni.

Vekerdi László könyvéből akár a folyóirat szerkesztés breviáriuma is összeállítható. A magába zárkózó önteltség és nagyképűség persze aligha tud mit kezdeni az ilyen és efféle eszmefuttatásokkal: „...a folyóiratszám a maga egészében akár »jelként« is tekinthető: egy »jelölő-jelölt« szerkezet »vehikulumaként« relevánsan »interpretálható«, azaz az olvasó összhangba tudja hozni a folyóiratszám egész formai és szemantikai felépítését a világ (fragmentum) neki elfogadható képével. Ami természetesen eleve az elfogadható képek (elfogadandó) sokféleségét feltételezi: az interpretáció értelemszerűen választás a világ (töredék) elfogadható képei között, mérlegelés és kritika, a szkepszis és a fenntartás eszköze, az értelem inherens függetlenségének funkcionálása és megnyilvánulása. Éppen ezért a szótértés (nem az egyetértés!) feltétele.” A Petőfi S. Jánosék szövegtani tanulmányából mint mottóból kiinduló fejtegetés a folyóiratokat a változatlanul legvonzóbb szellemi találkahelyekként mutatja be. „...a folyóiratban lehet alkalomadtán belátni, hogy nincsen végérvényes szöveg. A szöveg az eszenciálisan sokféle interpretálhatóság révén maga a lényegi végérvénytelenség és éppen ez a kontingencia érvényességének legfőbb garanciája. És a folyóiratszerkesztés alkímiájában

meglehet épp ezt a quinta esentiát kell – kellene – megtalálni” - írja Vekerdi László a *Baka István és a Tisztatáj*-ban. A *Montázs a második Korunkból* meg azt fogalmazza meg, hogy a jó folyóiratnak szüntelenül meg kell újulnia, nem kulloghat a megváltozott körülmények után, elébük kell mennie. Ha a havilap „valóságos igényeket elégít ki s valóságos kérdéseket keres, akkor szükségképpen roppant érzékeny rendszer, s ez az érzékenységek nemcsak az észlelő-készségben nyilvánul meg, hanem igen könnyen károsítható is a rendszer miatt. A Horthy-korszakban meg is haltak mind, alig néhány év virágzás után, a jó folyóiratok. E nélkül az érzékenységek nélkül azonban nem érdemes folyóiratnak lenni.” (*A harmadik Valóság*) Aztán meggondolandó az is, amit Vekerdi László a folyóiratról mint önálló irodalmi műfajról mond. A folyamatukban olvasható, egymást folytató és gazdagító lapszámok sohasem hasonlíthatnak a másik folyóirat produkciójára. E sorok írója nem titkolja, hogy amit Vekerdi László a szerkesztői stílusról, lap és lapcsináló végzetes fogságáról ír, bizony szíven ütötte. A stílus – mondja Vekerdi – „annál inkább meglátszik a lapon, minél inkább rabul ejti a szerkesztőt, akit azonban ekkor már – talán magának is észrevétlenül – formálni fog a folyóirat, minél inkább köti, annál inkább.”

Ahogy Vekerdi László számára nincs különbség fővárosi és vidéken megjelenő folyóirat között, úgy a műveltségben, művelődésben sem lát eltérést. „Műveltség tekintetében tehát nincs vidéki Magyarország, csak provincializmus, ez viszont egyformán jól tenyészhet fővárosban és vidéken.” (*Vidék és műveltség*) Sőt, Vekerdi László odáig is elmegegy, hogy a Németh László-i magyar műhely-gondolat igazi megvalósítási terepét – Illyés számtalan megnyilatkozásával egybecsengően – a vidéken látja. Másik fontos eleme Vekerdi László értékrendjének a műhelyteremtés, az azonos gondolkodású, ám a másféleségek ütközésének szabad játékában is gyönyörködő emberek szövetsége. Manapság, az ország fájdalmasan gyors elhülyülésének idején sokan talán meg sem értik, hogy itt nem érdekszövetségről van szó. A „megkapaszkodni próbáló magyar szellemi élet apró kicsi körökbe tudott csak úgy-ahogy szabadon lélegzeni, s ezek kizárólag személyeken keresztül kapcsolódtak egymáshoz, ám ez a kapcsolat – mihelyt oldódott az országra nehezedő szigor – egyre gyakoribb lett, természetes és szívélyes.” Aztán meditálhatunk azon, hogy a kilencvenes években ez a kapcsolat miért lett egyre inkább nem természetes és barátságtalan. Hasonló rejtély a kétféle kód (csak irodalmi cselekvés és feladatvállalás) szétválasztása, mellyel Vekerdi László végképp nem tud kikékelni. A *Baka István és a Tisztatáj* az utóbbi évtizedek sikeres műhelyteremtő vállalkozásainak titkát a különféle megközelítési módok lehetőségében látja, no meg az erkölcsi tartásban. Abban a hitben, hogy a jót, ha nem is teljes mértékben, tanítani lehet. Bizonyos feltételek mellett és nem mindenki számára ugyanabban a mértékben; a jó tudása a mindennapi életben, a művészetben, tudományban elsajátítható. Mindez persze egyáltalán nem felhőtlen optimizmus, hiszen Vekerdi László (különösen az utóbbi időben) egyre gyakrabban tapasztalja az emberi és társadalmi lét romboló, kiszámíthatatlan, démoni elemeit. Ez a könyv azonban meg is erősít egyúttal. Hogy a látszat ellenére mégiscsak reanimálható az a bizonyos közértelmesség.

Olász Sándor

Modernitáskritikák a kölcsönös szolgáltatások társadalmának mérlegén

KOVÁCS GÁBOR: A MEGÁTALKODOTT JÓHISZEMŰSÉG ESÉLYEI.

ESZMETÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

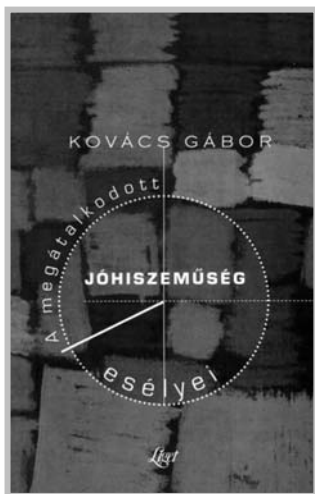
Milyen távlatok vannak világunkban a kívülről vezéreltséggel, a személytelen fogyasztói mentalitással, a menedzserek és más hatalomtechnikusok hatalomösszpontosításával, a hatékonyság jegyében fellépő oligarchiával szemben az értelmes, belülről vezérelt egyéni életnek, s az arra épülő és azt garantáló emberközpontú demokratikus társadalomszerveződésnek és értékvilágnak? Ez a mögöttes kérdés kapcsolja össze olvasatomban a kötet kilenc esszéjét. Arra vállalkozom, hogy bemutassam a szerző eddigi munkásságát, majd kötetének tematikus egységeit, azok kérdésfeltevéseit és válszait áttekintsem azzal a céllal, hogy meghatározzam értékvilágának és műfajának sajátosságait. Mindezekkel fel kívánom hívni a *Tiszatáj* olvasóinak figyelmét egy elfogulatlan, képzett és autonóm gondolkodású szerzőre és elmélyült olvasásra érdemes könyvére.

I.

Kovács Gábor a lassan Magyarországon is meghonosodó eszmetörténet egyik elmélyült művelője, az MTA Filozófiai Kutatóintézetének munkatársa, a *Bibó István szellemi műhely* tagja. Az ELTE-n filozófia és történelem szakot végzett, egyetemi tanulmányai után pedig ókori és középkori politikai filozófiai kérdéseket tanulmányozott, mindenekelőtt *Szent Ágoston* hatalomelméletét és *Petrus Abelardus* műveit, majd – filozófiatörténeti stúdiumait hasznosítva – *Bibó István* szemléletének és értékvilágának tárgyalagos, kontextusba ágyazott megközelítésére vállalkozott.

Ennek jegyében tanulmányozta a két világháború közötti hazai nemzetkarakterológiai – múltértelmezést, identitásprogramot és jövőképet magában foglaló – irodalmat, s ebben különösen *Németh László* publicisztikáját. Ez viszont elvezette a Németh László számára forrásként használt *Oswald Spengler* műveinek feldolgozásához.

A Bibó István szemléletére nagy hatást gyakorló gondolkodók közül feldolgozta *Hajnal István* magyar történész Európa-koncepcióját, s azon belül különösen a szokásszerű és okszerű társadalmak megkülönböztetését, valamint a kölcsönös szolgáltatások társadalmának – Bibó István értékvilágát nagyban befolyásoló – tételét,

Liget Könyvek
Budapest, 2001
200 oldal, 1200 Ft

s összehasonlította egymással Hajnal István és Bibó István felfogását.¹ A történelmi olvasmányok feldolgozása során szembetalálta magát a modernitás posztmodern – észak-amerikai és nyugat-európai – bírálóinak munkáival és (kötetének tanúsága szerint) a kettőt egymásra vonatkoztatta. Egyik tanulmányában pedig Bibó egyik mestere, *Guglielmo Ferrero* olasz történetíró és filozófus legitimitás-értelmezését vetette össze Bibó István interpretációjával.²

Tanulmányai mellett több kortárs filozófus, történész és politikai szakíró művét rekonstruálta és értelmezte. Írásai folyóiratokban (*Filozófiai Figyelő*, *Studies in East European Thought*, *Világosság*, *Beszélő*, *Liget*, *Régió*) és tanulmánykötetekben (*A hatalom humanizálása*, *A szabadság kis körei*, *Megtalálni a szabadság rendjét*. *Tanulmányok Bibó István életművéről*) jelentek meg.

A megátalkodott jóhiszeműség esélyei a szerző első könyve. Most írja a másodikát, Bibó István politikai gondolkodását feldolgozó monográfiáját. Ennek a munkálatairól is tájékozódhatunk a *Ligerben* és a *Régióban* megjelent újabb írásaiból: *Bibó István 1956-ban*, *Élet, szabadság, politika. Kultúrkritika és republikanizmus Hannah Arendt politikai filozófiájában*, *Harmadikutas magyar gondolkodók*. Németh László, *Hajnal István*, *Bibó István*, *Nemzet, önrendelkezés, nacionalizmus Bibó István gondolatvilágában*.³

II.

Szerzőnk három témát jár körül a kötetbe beválogatott (abban újraközölt, folyamatos jegyzetszámozással ellátott) kilenc esszéjében.

Három írásban (7–64) Oswald Spengler (Blankenburg, 1880–1936 München) modernitás – (civilizáció) kritikáját rekonstruálta, kirajzolta annak kontextusát és véleményét alkotott arról, hogy a Spengler-féle hanyatlástörténet mennyire alkalmas a fo-

¹ Hajnal István: *Az újkor története*. In: *Egyetemes történet négy kötetben*. (Szerk. Hóman Bálint, Szekfű Gyula, Kerényi Károly). Magyar Szemle Társaság kiadása, Budapest, é. n., III. 1936. Reprint: Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, Uő: *Technika, művelődés*. (Szerk. Glatz Ferenc) História-MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1993, *Hajnal István*. (Vál. s. a. r. bev. jegyz. Lakatos László). Magyar Panteon, 9. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001. Vö. Lakatos László: *Az élet és a formák*. *Hajnal István történelemszociológiája*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1996, Kovács Gábor: *Hajnal István és Bibó István történelemszemlélete*. In: *A szabadság kis körei*. *Tanulmányok Bibó István életművéről*. (Szerk. Dénes Iván Zoltán). Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 200–215. Lásd még: *A Kossuth-emigráció Törökországban*. (Szerk. bev. Hajnal István). (Magyarország újabb kori történeti forrásai. Iratok az 1848–49-es emigráció történetéhez). Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1927, Hajnal István: *A Batthyány-kormány külpolitikája*. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat, 1.). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957. Második kiadás: Gondolat, Budapest, 1987.

² Kovács Gábor: *Félelem, hatalom, legitimitás*. *Guglielmo Ferrero politikai filozófiája és Bibó István ehhez való viszonya*. In: *Megtalálni a szabadság rendjét*. *Tanulmányok Bibó István életművéről*. (Szerk. Dénes Iván Zoltán). Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001. 235–264. Vö. Guglielmo Ferrero: *Kaland. Bonaparte Itáliában*. (Ford. Bibó Judit). Osiris Kiadó, Budapest, 2000, Uő: *Újjáépítés*. *Talleyrand Bécsben 1814–1815*. (Ford. Bibó Judit). Osiris Kiadó, Budapest, 2002., Uő: *A hatalom*. *A legitimitás elvei a történelemben*. (Ford. Járari Judit). Kairosz Kiadó–XX. Század Intézet, Budapest, 2001. Bibó Judit mindkét fordítása kiváló, a harmadiként felsorolt könyvé viszont – még a hazai igen egyenetlen mezőnyben is szinte – párját ritkítóan gyatra.

³ *Liget*, 2001/12. 66–72, 2002/6. 43–60, 2002/8. 64–75. *Régió*, 2002/3., sajtó alatt.

gyasztói társadalom bírálata. Arra, hogy az öncélú hatékonysággal szemben, azon túl perspektívát mutasson egy emberközpontú értékvilág irányába. Válasza abban summázható, hogy a gyakran ma is meggyőzőnek ható tünetleírások alkalmazhatósága a mai viszonyokra látszat, s a lényeg korhoz és személyiséghez kötött. A konzervatív hanyatlástörténet civilizációkritikája – hasonlóan a modernitást bíráló mai konzervatív tünetleírásokhoz – nem mutat kiutat az elmúlt évtizedekben kiépült, nálunk most elterjedő észak-amerikai és nyugat-európai fogyasztói társadalom viszonyaiból.

Négy írásban szerzőnk Bibó István (Budapest, 1911–1979) és a rá is nagy hatást gyakorló, az európai közép- és újkort értelmező kiváló magyar történész, Hajnal István (Nagykikinda, 1892–Budapest, 1956) múltértelmezését és jövőképét szembeesíti a posztmodern társadalom bírálataival (65–132). Bibó István a legnagyobb magyar demokrata politikai gondolkodó volt, Hajnal István pedig elsősorban egyetemes történelem-értelmezései révén gyakorolt maradandó szellemi hatást az utókorra (szerzőnk is ezzel foglalkozik), de utat tört a törökországi Kossuth-emigráció és Kossuth 1848-as külpolitikájának tárgyilagos feldolgozás irányába is.

Ebben a részben találjuk meg a könyv címének a magyarázatát, hiszen a szerző az egykori falukutató Szabó Zoltán (Budapest, 1912–Vannes, 1984) által 1960-ban „megátalkodott jóhiszeműség”-nek nevezett bibói beállítottság esélyeit latolgatja összegyűjtött esszéiben. Azt, hogy az öncélú hatékonyság világával csak a premodern társadalmakba való visszavágyakozás szembesíthető, vagy van, lehet és reális-e más jövőkép. Olyan, amely nem a személyes uralom világát kívánja visszahozni, hanem a személytelen – uralmi szemlélet nélküli, tárgyyszerű – szolgáltatások rendszerét nagy, maradandó és kíváncsúsító vívmánynak tekinti, és annak alapján rajzolja ki a maga jövőképét. Azt, amelyben a társadalom szerveződése a mindenki számára hozzáférhető, kialakítható értelmes egyéni élet kerete, maga a társadalom szerveződése pedig a szabadság és a demokrácia elveire épül. Ez viszont nem csupán az öncélú hatékonyság és a fogyasztói társadalom értékvilágával áll szemben, hanem Spengler hanyatlástörténeti diagnózisával, a születési kiválasztás és a személyes uralom tekintélyelvű és arisztokratikus értékvilágával is. Alapvetően különbözik tehát a posztmodern fogyasztói társadalomkritikák közül azoktól, amelyek a modernitás iránti fenntartásaikból indulnak ki és oda érkeznek el, hogy a modernitás bajait konzervatív nosztalgia jegyében a premodern társadalmak visszaállításával kúrálják ki.

Utolsó két írásában (162–197) szerzőnk néhány kortárs posztmodern elmélet áttekintésére és azok eltérő vonásainak számbavételére vállalkozik. Ezt annak alapján teszi, hogy a globalizáció folyamatában az értelmezők miben látják a politikai szféra helyét és szerepét, és az egyén szerepét, és személyiségstruktúráját. Ugy látja, hogy ahelyett, hogy egységes, tagolatlan egésznek tekintenénk a posztmodern társadalomkritikai elméleteket, differenciált képet kell alkotnunk róluk. Mindenekelőtt aszerint, hogy prófétai leleplezést, konzervatív hanyatlástörténetet társítanak premodern nosztalgiával, vagy megalapozott, árnyalt, tárgyilagos diagnózist kísérelnek meg kialakítani és aszerint, hogy nosztalgikus visszavágyódással idéznek fel egy eszményített, s talán ilyen formában sohasem volt múltat vagy demokrata, vagy az egyéni és közösségi örendelkezés alapján álló terapikus jövőképet próbálnak meg nyújtani. Ezzel a megkülönböztetéssel viszont a szerző Bibó István értékvilágát alkalmazza a posztmodern irodalmára.

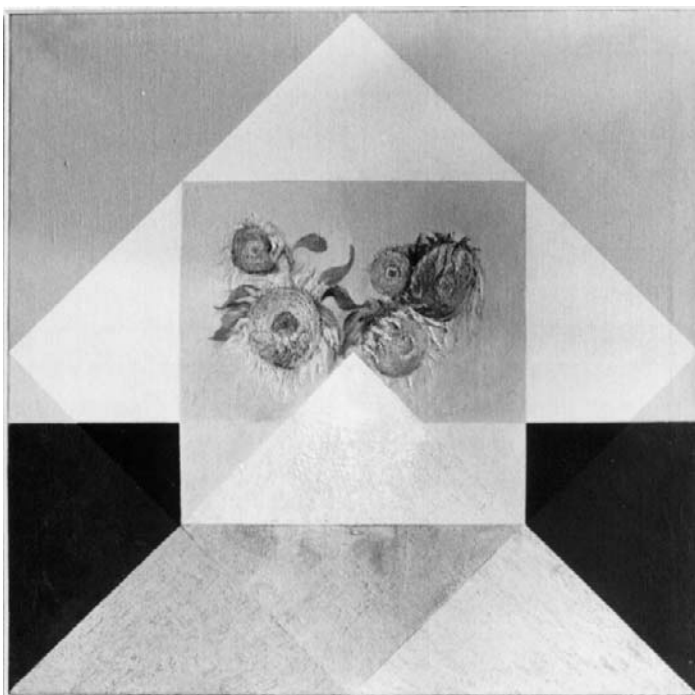
III.

A majdani újabb könyvekhez érdemes lenne bevezetőt és utószót írni, amelyekben meg lehetne fogalmazni a szerző értékvilágát, módszerét és műfaját.

A szerző műfaja az esztétörténeti esszé, amely egy téma feldolgozásának, értelmezésének rekonstrukcióját, korabeli kontextusának megrajzolását (azt, hogy a téma feldolgozása milyen diskurzusba illeszkedik, milyen élmények húzódnak meg mögötte, s a téma feldolgozójának milyen szemléleti dilemmája/i volt/ak), más megközelítésekkel való összehasonlítását és a szerző értékelő állásfoglalását tartalmazza.

Kovács Gábor empatikusan rekonstruál, tárgyyszerűen rajzolja meg a szakirodalom nyomán a kontextust, és kedves iróniával ellensúlyozza a szellemi divatok csábítását, s így tart tőlük távolságot és érvényesíti szellemi autonómiáját. Könyve elmélyült mondanivalójú, ugyanakkor a figyelmes olvasó számára élvezetes olvasmány. Olvasását melegen ajánlom mindazoknak, akiket hagyomány és korszerűség egymáshoz való viszonya és mai dilemmái érdekelnek, s akik hajlandóak a sematizálás skatulyáitól elrugaszkodni.

Vénes Iván Zoltán

MAGYAR ARLES (2002)

TROGMAYER OTTÓ

Kass 75

Csaknem fél évszázada már, hogy apámmal üldögéltem a pici fonyódi házikó lépcsőjén, rásodálkozva az augusztusi éjszaka egére, hallgatva a tücskök ciripelését, nézgetve a szentjánosbogárkák lámpáit, s ringatózva az örömben, hogy apámmal én meg úgy éreztem, hogy apám is kezd felnőttnek tekinteni. Ő, a maga tapasztalatával, két világháborút átélve, magam pedig égre törő becsvágyammal, hogy neki bizonyítsam, lesz belőlem valaki.

– Tudod, fiam, az igazi öröm, vagy ha úgy akarsz boldogság, a magunk szép emlékeire való visszaemlékezésben rejlik, mondta. Átfutott rajtam, mennyi titkos szép emléke lehet, ám nekem akkor még nem volt annyi eszem, hogy felmérjem mi az igazán szép, mi az igazán fontos emlék.

Mindezt azért mondom el, mert „már magam is abba a korba értem, amikor az ember rendezgetni kezdi emlékeit, korszerű szóval fájllokba igazítja, s ezek közül nekem, az egyik fontos a Kass.

Az ő fáljából is kimagaslik egy performance, valamikor a hetvenes években a Bartók kopott színpadán.

Ha felidézem, elkezdenek a képek, hangok suhanni az időben, s valami nagyon kellemes érzés, hangulat tölt el. Izgalmas várakozás, zsongó közönség, sok barát, ismerős, valami különlegesnek kell történnie.

Persze, mindez olyan magyar módra, semmi sem működik, nincs áram, a zongora elhangolódott, zörögnek, fecsegnek, majd ebbe az általános zűrzavarba mint egy villám, hást Csengery Adrienn varázsos hangja, a korát messze megelőző Kurtágh házaspár négykezese, az akkor világszenzációnak számító alkotás, a di-

Elhangzott 2002. december 17-én, a Kass Galériában, a művész könyv-illusztrációiból rendezett kiállítás megnyitóján.

lemma, a számítógép által vezérelt animációs film, aztán újra ködös emlékek, lehet, hogy ott volt Juhász Ferenc is, meg még sok más fontos ember, ám ezt a zűrzavart uralta egy alacsony, már akkor is kissé kopaszodó férfiú, a Janó, aki mindezt Szeged város közönségének hozta.

Tanúim, akik akkor ott voltak, Simoncsicsné, Kulka Eszter, a Lipták Mari, Pacsika meg az a száz ember, aki lélegzet-fojtva élvezte a zűrzavart, s ebben azt a csodát, amit Kass odavarázsolt. Igen is varázsolt, mint ahogy azóta sokszor, akkor is amikor egyedül volt, akkor is amikor Faludyt hozta Szegedre, akkor amikor ezt a törpe, és mégis óriás Parnasszust, a Kass-galériát benépesítette, Istenekkel, félistenekkel, meg néhány kóbor démonnal is, hogy teljes legyen a szentséges társulat. Ehhez a varázslathoz mindig járult zűrzavar is, de ez hozzátartozik egyénisége bájához.

Azután felidéződnek azok az emlékek, amellyel a sors évtizedek alatt megajándékozott, a hosszú beszélgetés az úszóház tatján, a világ már félig meg volt váltva, amikor közbejött valami, a Tandiék meglátogatása, amikor vagy hatszor elmentünk az új ház előtt, de nem ismerte föl, hová is tartunk, a Budakeszi új ház avatása, Banda Ede gondolkázott, és Janó meghívott, hogy aludjak ott, mert van bőven hely. Pár perc alatt el is felejtette, voltunk vagy 150-en, állóhely sem volt. Felsorakoztak a Székely sor 21 vacsorái, sok-sok megnyitó fáradt mosolya, a Hankóczy utca, szorító határidők meg újabb és újabb sikerek a Kossuth-díjig.

Ki ez az ember, aki ennyi szép emléket rakott le bennem?

Kass a huszadik század egyik legnagyobb magyar képzőművésze. Nem tévedés, nem a szőfintos miatt mondom, hogy a beszélyen facsarintsak egyet, ő bűvész, varázsló.

Félelmetes balkezével, az abba szorított írószérről elbűvöl, elvarázsol, nem csak a rajz, hanem a szobor, a pasztell, az olaj, a szita, és nem érdemes tovább ragozni, az ábrázoló művészet csaknem minden területén. A fő ág persze a rajz, s annak is legpopulárisabb ága, az illusztráció. Ugyan kinek volt lehetősége, hogy több mint 500 könyv, Isten tudja hány rajzát adja olvasó milliók kezébe? A millió nem túlzás, csak rövid fejszámolás eredménye.

Kass művészetének egyik, talán a legfőbb varázslata, hogy az esztétikai élvezet, öröm mellett, titkosan, ügyesen átvarázsol bennünket, átélésre kényszerít, a megjelenített figurák alakjába parancsol. A parancsnak engedelmeskedünk, s csak utólag vesszük észre, hogy egy ici-picit be vagyunk csapva, mert mi csak hisszük, mi vagyunk a történet hősei, pedig nem, az igazi hős ő, önmaga az alkotó, hisz nem is lehetne másképp. Egymás után és egyszerre ő a borongó királyfi Hamlet, a sziklaszelídítő, vízfakasztó, pusztai vándor Mózes, százeletű, rejtélyes kékszakállú herceg, a szarvassá változott fiú, a börtönjárt Faludy vagy Leonardo, az univerzális zseni és még száz és száz más hős. Ő a fejek titkainak tudója, ő beszél Szent Ferencként a madarakkal.

Igen, ez mint Ő, az itt fekvő könyvek hősei is Ő, általa leszünk mi is hősök, de én tudom, hogy igazi képe, s titkon énje, a legutóbbi tankönyv címlapjáról ravaszkan mosolyogva ránk néző Csili-Csali Csalavári Csalavér.

DARVASI LÁSZLÓ

Csodák, sebek, angyalok, és egy festő

Van Szuromi Pál barátunknak egy szép szava Pataki Ferencről, s ez a szó úgy hangzik, hogy létfestő. Mi, akik úgy élünk, hogy tudjuk, az életünk bármelyik pillanatában megmérgettetés lehet, mert bármelyik pillanatban benézhet az ablakunkon az Isten, vagy bedobhatja kővel, érteni véljük, hogy Szuromi Pál mire gondolt. Például azt is tudjuk, hogy a csodákért dolgozni kell. A csoda munkás dolog, csupa nyűg, fáradalom, reménytelenség, míg nem egyszer csak. És munka a figyelem is, olyan tekintettel járni-kelni az ég alatt, amelyet a lélek irányít, fák, nők, felhők, házak, férfiak, naponta százszor megkérdezni, hogy miféle szerkezet az ember, és egy repedés a földön, amin állunk, jól van, a lényeg talán csak annyi, hogy a lélek többet lát, mint a szem.

A csodában az a csodálatos, hogy materiája a hétköznapi anyaga, sár, szar, por és körömrészelék, vagy az izgalom ezüstös nedvessége az ölben. A csoda nem istenből van, nem is az angyal nyers, porcukros húsából. A csoda az, hogy a csodátlan csodálatos lesz. Sutting ezredes, Mészöly Miklós felejthetetlen hőse, lova is, midőn kilövik, tovább vágat, mert olyan erő röpti tovább, amelyet emberi értelem fel nem foghat.

Csodák pedig nincsenek, nem is voltak, nem.

Minden csak lehetne.

Isten nincs.

Ha Isten lenne, akkor nem azért lenne, hogy legyen. Isten létezése elbujás, elbújt, mert dühíti, hogy rosszul sikerült, sok hiba, tévedés, nem halt meg, dehogy is. Viszont vannak kivételes pillanatok. Ott rejtőzik az ég takaró alatt, de közben meglátjuk a kezét, amivel a nyakunkat szorongatta. Valami fényesség a sötét vásznon, egy vágás: a megszólíthatatlan jele.

Pataki Ferenc kifejezetten csodaváró, csodakereső művész. Kevesebb áhítatos festőt ismerünk őnála. Nála az áhítat munkamódszer, program, a megismerés egyik formája.

Vagyis Pataki áhítása nem valamilyen önfeladó, személyiségvesztő transzcendencia, hanem a művészi figyelemnek olyasféle megnyilvánulása, amely a boldogságot vagy a csodát, vagy éppenséggel a magasabb erő jelenlétét történés közben ábrázolja. Nem megtörtént, hanem jelen van. Nem volt, hanem van.

Folyamatosan el vagyunk bűvölve attól, hogy élünk,

hogy kifogy alólunk a föld pora,
hogy a hétköznapi hercehurcá-
nak nem értjük az okát és a mi-
értjét,

el vagyunk bűvölve attól, olykor megvakarhatjuk az ördög szőrös, domború hasát,
 hogy a gyerekkor elmúlt,
 el vagyunk bűvölve egy másik ember lázas, nekünk kinyíló testétől,
 el vagyunk bűvölve ettől a mostani ősztól,
 attól, hogy tud jó is lenni, hogy egy pillanatra megtalált bennünket a kegyelem fénye...hát ilyesmik jutottak az eszünkbe, amikor Pataki Ferenc festményeit bámultuk a mester műtermében, amikor a Bartók Béla Művelődési központban rendezendő kiállítására készült.

Hiszen ezen a kiállításon is miféle szerkesztési elvet gyakorol Pataki Ferenc! A kép-
 let látszatra egyszerű. A fortyogó, kavargó indulatok, a félelmek és a szorongások sötétségéből haladunk a fény, a világosság pontos, ősi formái felé. Csakhogy a sötét tónusú felületen, mondjuk, a valóságértelenül keskeny, a gyermekkori Tó utca fölött lillán hullámzó égbolton, vagy egy légópince fojtogató sötétségében rendre föl villan, föl-
 szikrázik valami titokzatos esemény.

Ő az angyal.

Az angyal, tudjuk jól, erősebb lét, s mindamelllett hír. Üzenet. Az angyal megvakít, földre dönt, kifecsimítja a vállad, sebet ejt rajtad, nyugtalanságot hoz. Eszünkbe jut Baka István, aki azt mondta egyszer minekünk, hogy Isten biztosan nincs, viszont angyal biztosan van. Ha lenne Isten, a sors rend lenne, nem pedig következmény. Olyan ez a fehér villanás Pataki sötétre festett vásznain, mint valami seb, igen, amikor Pataki Ferenc angyalt vagy éppen csak a nyomát, a jelenlétét festi, akkor mintha sebet ejtene a vásznon.

Ha az angyal, a hír, seb, akkor, a csoda is seb.

Seb, sebesülés, tökéletlenség.

Belépdél a kórterembe a szolgálatos nővér, fűzős bokacipője van, tegye szabaddá a tomporát, kérem, szól, sebet ejtek magán, egy tühegynyi sebet, amin keresztül majd az Ön corpusába szívárogo az éter.

Aztán ül néhány pillanatig mellettünk, tekintete révült, megszólal.

Amikor megszűrom, nagyon fog fájni. És ez a fájdalom csak az Öné lesz, senki másé. De nem ez az érdekes. Hanem még az eszébe jutna valami más is. Talán az jut az eszébe uram, hogy a világ nem más, mint egy irdatlan kórterem, ahol mindenki a nagybeteg Istent gyógyíttatja.

A szomszéd szobában egymás ecseteit lopkodják a festők.

Az egyik haldoklik, de még mindig fest.

Már vak, de még mindig fest.

Elfelejtette a színeket, de még mindig fest.

Nincs keze, a szájával fest.

Nem tudjuk, a mester tudatában van-e a gesztusnak, vagyis annak, hogy ő vásznon az angyali fehér villanással, vagy a Húsvét után című kép derengő keresztjével, a légópince sötétségében felvillanó fénnel voltaképpen megsebzí a felületet.

S milyen érdekes, amikor a festő rátalál a fényes formákra, amikor házakat alkot fényből és tündöklő világosságból, nos akkor a fényes felületen, mintegy az eddigiek ellentétéként megjelenik egy sötét folt, valami sötét seb, mély tónusú derengés, hogy tehát maga a fényből szőtt, rajzolt, épített otthon is tökéletlen.

Azt tanultuk Pataki Ferencről, hogy élni annyi, minthogy elbűvölve viseljük el a tökéletlenségünket. És hogy ne higgyük magunkat tökéletesnek akkor se, ha bizonyosak vagyunk abban, hogy éppen valami tökéletest látunk.

Szerkesztői asztal

Kérjük kedves olvasóinkat, hogy személyi jövedelemadójuk egy százalékával támogassák a Tiszatáj. Amennyiben úgy döntenek, hogy lapunk fenntartásához hozzá kívánnak járulni, rendelkezzenek a következő adószám javára:

Tiszatáj Alapítvány

19082349 2 06

Együttal közöljük, hogy az elmúlt évben a Tiszatáj Alapítvány a fölajánlásokból 87 ezer forintot kapott. Ezt az összeget emelt terjedelmű lapszámaink nyomdaköltségére fordítottuk. A támogatást köszönjük!

*

A Tiszatáj 2003. januári számában olvasható Tőzsér Árpád kritikája Hizsnyai Zoltán Bárka és ladik c. kötetéről. A megjelent változatban Bárczi Zsófia és Sánta Szilárd margináliái H.N.P. monogrammal szerepelnek. A kezdőszavát és a valódi szerzőt felüntetve: Az ironia azért ebben a kötetben is működik... (B.ZS.), Az olvasó önértéke helyett/mellett... (S.SZ.), A cikluscímek számozással... (S.SZ.), Maguk a cikluscímek eleve... (B.Zs.), Ezt a "találkozást"... (S.SZ.), Rejtély, hogy... (S.SZ.), Egy másik lehetséges "bejárat"... (B.Zs.). A fennmaradó négy, H.N.P. monogrammal ellátott széljegyzet szerzője – értelemszerűen – H. Nagy Péter. Benyovszky Krisztián és Németh Zoltán margináliái nem cserélődtek.

*

A Tiszatáj Könyvek következő kötete februárban jelenik meg. *Petri Csathó Ferenc* Kődoboz c. verseskötetét Szepesi Attila válogatta, az 1995-ben elhunyt költő portréját is az ő esszéje rajzolja meg.

Márciusi számunk tartalmából:

BORBÉLY SZILÁRD, GÖMÖRI GYÖRGY, PINTÉR LAJOS, TANDORI DEZSŐ,
VÖRÖS ISTVÁN versei

CSIKI LÁSZLÓ filmnovellája

DOBAI PÉTER, GRECSÓ KRISZTIÁN, NAGY KOPPÁNY ZSOLT prózája

POSZLER GYÖRGY esszéje Déry Tiborról

Diákmelléklet: ALFÖLDY JENŐ Illyés Gyula Bartók c. verséről